

**T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

DEDE KORKUT HİKÂYESLERİNDE

DİN ALGISİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EBRU KAYGIN

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. Arzu ATİK

İSTANBUL 2016

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE
DİN ALGISI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ebru KAYGIN

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Arzu ATIK

İSTANBUL

2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 010113YL04 numaralı Ebru Kaygın'ın hazırladığı “*Dede Korkut Hikâyelerinde Din Algısı*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 23/08/2016 günü 14:00-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorular sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Yrd. Doç Dr. Arzu ATIK
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Orhan BİLGİN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ümran AY
Marmara Üniversitesi

23/08/2016

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ebru KAYGIN

23/08/2016

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ebru KAYGIN
Üniversite : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XII + 161
Mezuniyet Tarihi : 23 / 08 / 2016
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Arzu ATİK

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİN ALGISI

Oğuzların sosyal, kültürel hayatına ve yaşayış tarzına ışık tutan Dede Korkut hikâyeleri 16. yüzyılda yazıya geçirilmiştir, üzerinde birçok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar çeşitli alanlarda kaynak olarak kullanılmıştır. Dede Korkut hikâyelerindeki din algısının esasını İslami unsurlar oluşturmuştur. Ancak, az da olsa, Şamanizm unsurlarına da rastlanmıştır. Gerek İslami unsurlar gerekse Şamanizm unsurları birer birer ele alınıp Dede Korkut hikâyelerindeki yerlerine işaret edilmiş; bilhassa İslami unsurların dinî literatürdeki yerleri tespit ettiğimiz ayetler ve hadisler ışığında belirtilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut, İslam, Şamanizm.

ABSTRACT

Name and Surname : Ebru KAYGIN
University : İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Degree Awarded : Master
Page Number : XII + 161
Degree Date : 23 / 08 / 2016
Supervisor (s) : Yrd. Doç. Dr. Arzu ATİK

THE PERCEPTION OF RELIGION IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

Shedding light on the social, cultural lives and life style of Oghuzs; Dede Korkut stories was recorded in written form in the 16th century. There have been many studies on it; and those studies have been a resource for various areas. In this study, by examining the factors of Islam and Shamanism one by one; we have also tried to explain the perception of religion in Dede Korkut stories. In terms of perception of religion, the tales of Dede Korkut mainly include Islamic factors while one can partly find the factors of Shamanism. It has been pointing to the place in the Dede Korkut stories. We have identified Islamic factors in the light of verses and hadiths are reported.

Keywords: Dede Korkut, Islam, Shamanism.

ÖNSÖZ

Dede Korkut hikâyeleri tarihî, kültürel, sosyal, dinî ve edebî açıdan içinde pek çok malzeme barındıran birçok alanda kaynak olabilecek nitelikte unsurlar barındırmaktadır. Üzerinde farklı alanlarda birçok çalışma yapılmış ve geçiş dönemi eserlerine ışık tutan Dede Korkut hikâyeleri bu çalışmada din algısı açısından incelendi.

Bu inceleme yapılırken her hikâyede İslami unsurlar ve Şamanizm unsurları tek tek incelenerek çalışma dokuz bölümde tamamlandı. “Birinci Bölüm”de İslami kavramlar anlatılarak bunların Dede Korkut hikâyelerindeki örnekleri üzerinde duruldu. “İkinci Bölüm”de Dede Korkut hikâyelerinde geçen Allah’ın isim ve sıfatlarına, “Üçüncü Bölüm”de meleklerle, “Dördüncü Bölüm”de peygamberlere, “Beşinci Bölüm”de İslam büyükleri başlığı altında sahabelere, “Altıncı Bölüm”de kutsal mekânlara, “Yedinci Bölüm”de İslam’a aykırı unsurlara, “Sekizinci Bölüm”de gayrimüslim kişilere, “Dokuzuncu Bölüm”de hikâyelerdeki Şamanizm unsurlarına yer verildi.

Her maddenin önce anlamı ve dindeki yeri açıklandı. Sonra Dede Korkut hikâyelerinde geçtiği yerler verildi. Çalışmada hikâyeler Orhan Şaik Gökçay’ın *Dedem Korkudun Kitabı* esas alınarak incelendi. Maddelerde hikâyelerden seçilip verilen örnekler *Dedem Korkudun Kitabı*’ndan aynen aktarıldı. Kur’an’ı Kerimden seçilen ayetler birebir Hasan Basri Çantay mealinden verildi. Kur’an-ı Kerim mealini için Hasan Basri Çantay, tefsir için Elmalılı Hamdi Yazır’ın *Hak Dini Kur’an Dili* adlı eserinden yararlanıldı. Maddelere uygun ve destekleyici hadisler verildi.

Çalışmamızda yardımcı olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Arzu Atik'e, tezin adının belirlenmesinden bitimine kadar, akademik anlamda yol gösteren Öğr. Gör. Nurettin Albayrak'a, hadisler konusunda yardımcı olan Abdülkadir Şenel'e, başlıkların tespitinde ve yazım problemlerinin çözümünde yardımını eksik etmeyen Ayşenur Fidan'a, sayfa tasarımını düzenleyen Ender Boztürk'e, maddi ve manevî desteğini eksik etmeyen aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
DEDE KORKUT HİKÂYELERİNDE DİNÎ UNSURLAR	8
1.1. Abdest	8
1.2. Aç Doyurma.....	10
1.3. Amme	11
1.4. Ana Hakkı.....	13
1.5. Arş	15
1.6. Azat Etme	16
1.7. Borçluyu Borcundan Kurtarma.....	17
1.8. Cehennem	18
1.9. Cennet	19
1.10. Cuma	20
1.11. Gaza.....	20
1.12. Dua	22
1.13. Ecel	26
1.14. Emanet	27
1.15. Ezan	29
1.16. Hacı.....	30
1.17. Hutbe Okuma	31
1.18. Kâfir	33
1.19. Kelime-i Tevhîd.....	34
1.20. Kıyamet Günü.....	35
1.21. Kibir	36

1.22.	Komşu Hakkı.....	38
1.23.	Kurban.....	39
1.24.	Kusur Örtme.....	41
1.25.	Namaz.....	42
1.26.	Nezir.....	44
1.27.	Rüya.....	45
1.28.	Sadaka.....	47
1.29.	Salavat.....	48
1.30.	Selam.....	50
1.31.	Şefaât.....	51
1.32.	Şehit.....	52
1.33.	Şeytan.....	54
1.34.	Şükür.....	55
1.35.	Tekbir.....	57
1.36.	Tövbe.....	58
1.37.	Yasin.....	59
1.38.	Yemin.....	61

İKİNCİ BÖLÜM..... 63

ALLAH'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI..... 63

2.1.	Allah.....	63
2.2.	Ahad-Ehad.....	64
2.3.	Aziz.....	64
2.4.	Bâkî.....	65
2.5.	Cebbâr.....	65
2.6.	Gani.....	66
2.7.	Kâdir.....	67
2.8.	Kahhâr.....	68
2.9.	Samed.....	68
2.10.	Settar.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 70

MELEKLER..... 70

1.1.	Azrail.....	70
------	-------------	----

1.2. Cebrail	71
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	73
PEYGAMBERLER.....	73
4.1. Hz. Âdem	73
4.2. Hz. İbrahim	74
4.3. Hz. Musa.....	76
4.4. Hz. Nuh	78
4.5. Hz. Hızır	80
4.6. Hz. Yusuf.....	81
4.7. Hz. Muhammed.....	82
BEŞİNCİ BÖLÜM	85
İSLAM BÜYÜKLERİ.....	85
5.1. Hz. Ebu Bekir	85
5.2. Hz. Osman	86
5.3. Hz. Ali.....	87
5.4. Hz. Hasan.....	89
5.5. Hz. Hüseyin.....	90
5.6. Hz. Aişe	92
5.7. Hz. Fatıma.....	93
ALTINCI BÖLÜM	95
İSLAM'DA KUTSAL MEKÂNLAR.....	95
6.1. Arafat.....	95
6.2. Kâbe.....	96
6.3. Mekke.....	97
6.4. Medine	98
YEDİNCİ BÖLÜM	100
İSLAMA AYKIRI UNSURLAR	100
7.1. Beddua	100
7.2. Haset	102
7.3. İftira	103

7.4. Kan Davası	104
7.5. Şarap İçme	106
7.6. Yas Tutma	108
SEKİZİNCİ BÖLÜM	110
GAYRİMÜSLİM KİŞİLER.....	110
8.1. Firavun.....	110
8.2. Nemrut	111
DOKUZUNCU BÖLÜM	113
ŞAMANİZM.....	113
9.1. Ağaç Kültü	115
9.2. And	118
9.3. Av.....	120
9.4. Başa Çevirme.....	122
9.5. Dağ Kültü	124
9.6. Dua	126
9.7. Kurban	127
9.8. Sayılar	128
9.9. Su Kültü	134
9.10. Tanrı	137
9.11. Uyku ve Düş.....	140
9.12. Yağma Geleneği.....	142
9.13. Yas ve Defin ile İlgili Âdetler	144
SONUÇ.....	148
KAYNAKLAR	153
ÖZGEÇMİŞ	161

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
İA.	İslam Ansiklopedisi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
ty.	Basım tarihi yok
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Dede Korkut, *Kitâb-ı Dede Korkut Alâ Lisan-ı Taiife-i Oğuzân* adlı kitapta yer alan hikâyeleri anlattığı kabul edilen kişidir. Hakkında tarihî kaynaklarda farklı bilgiler ve pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu bilgiler kesin olmamakla Muharrem Ergin şu şekilde aktarmaktadır:

Dede Korkut, Yazıcıoğlu Ali'nin 15. yüzyılın ilk yarısında II. Murat adına yazmış olduğu *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eserinde Hz. Peygamber zamanında Bayat boyundan Korkut adında bir bilge çıktığını söylemektedir. Ali Şir Nevâî'nin *Nesâi'mü'l-Mehabbe* adlı eserinde Korkut Ata'yı Türkler arasında şöhrete ihtiyacı olmayan, gayptan haber veren, değerli sözleri olan bir kimse olarak tanıtmaktadır.¹

Orhan Şaik Gökyay Dede Korkut hakkında şunları aktarmaktadır:

Reşidüddin'in *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eserinde Oğuzların Bayat boyundan, Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime*'sinde ise Kayı boyundan gösterilir. *Bahrü'l-Ensâb*, Bayındır Han'ın Dış Oğuz-İç Oğuz beylerini saydıktan sonra Dede Korkut'un bunların şeyhi olduğunu söyler. *Saltuknâme*'de Dede Korkut, Osmanlılarla aynı soydan gösterilir ve Osmanlıların soyu Oğuzlarla birlikte İshak Peygamber'in oğlu İ's'e bağlanır. *Hacı Bektaş Velâyetnâmesi*'nde Korkut Ata, Oğuzların padişahı Bayındır Han ve onun beylerbeyi Kazan ile birlikte anılır ve bunların ölümüyle Oğuz cemaatinin dağıldığı söylenir.²

Kul Ata isimli ne zaman yaşadığı bilinmeyen Azeri şairinin *Leylâ- Mecnûn* mesnevisinde Dede Korkut'un adı ve öğütleri geçmektedir.³ Dede Korkut'un Muhammed Peygamber zamanında yaşadığına dair bazı eserlerde çeşitli bilgiler yer almaktadır.

¹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), s. 38.

² Orhan Şaik Gökyay, "Dede Korkut," *DİA* 9, s.77.

³ Ergin, *Dede Korkut* 1, s. 45.

Reşidüddin'in *Câmi'ü't-Tevârih* adlı eserinde “Târih-i Oğuz u Türkân u Hikâyet-i Cihangîr” adını taşıyan kısımda dört Oğuz hükümdarının çağdaşı olarak Korkut'tan bahsedilir. Korkut, İnal Sir Yavkuy zamanında ortaya çıkmıştır. Korkut, Sir Yavkuy'un oğlu Kayı İnal Han'a müşavirlik eder. Korkut'un ilk müşavirlik ettiği zamanda Muhammed Peygamber ortaya çıkmış ve Han da Müslüman olmuştur. Kayı İnal Han'ın oğluna Tuman adını o koymuştur. Tuman'ın naibi olarak Kül Erki'yi seçmiş, Tuman'ı Kül Erki ile evlendirmiş ve oğullarına Kanlı Yavkuy adını vermiştir. Burada hanların akıl danıştığı, sözü geçer bir devlet müşaviri olarak yer almaktadır.⁴

Dede Korkut'un ne zaman yaşadığı ve soyu hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Hayatı ve fizikî görünüşü konusundaki efsaneler çeşitli kaynaklarda farklıdır. Halk rivayetlerine göre, Dede Korkut aydın, berrak gözlü bir dev kızından dünyaya gelmiştir. Boyu altmış arşın imiş. Reşidüddin'in *Câmi'ü't- Tevârih*'ine göre 295, bir halk rivayetine göre de 100 yıl yaşamıştır. Yaşadığı yer Sir Derya nehrinin sol yakasında kurulmuş bir Kazan obasıdır. Nehrin sağ kıyısında da mezarı olduğu rivayet edilmektedir.⁵

Dede Korkut'un ölümü hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, Kazaklar arasında yaygın bir menkıbeye göre yirmi yaşında aklar giymiş bazı yaratıklar ona kırk yıl yaşayacağını haber vermiş, bunun üzerine Korkut ölümsüzlük istemeye karar vermiştir. Karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımlar Allah katında makbule geçmiş ve bir gün uykuda iken Allah ona “Ölümü kendin arzu etmedikçe ölmeyeceksin” demiştir.⁶

Hayatı menkıbelere konu olmuş Dede Korkut'un mezarıyla ilgili olarak da çeşitli rivayetler vardır. Sir Derya kıyısında, Aral Gölü'ne ve Korkut İstasyonu'na yakın bir yerde; Derbend civarında, Cebel-i Erbain'de, Ahlat Harabeleri'nde Dede

⁴ Ergin, *Dede Korkut* 1, s. 42-43.

⁵ Mehmet Doğan, “ Dede Korkut,” *TDEA* 2, s.210.

⁶ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2006), s. 810.

Korkut'a ait olduğu söylenen mezarlar vardır.⁷ Evliya Çelebi, Dede Korkut'un Derbend'deki bu mezarını 1647'de ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*'de "Ziyaretgâh-ı Demirkapu" diye ayırdığı bölümde şöyle der: "Ziyaretgâh-ı Cebel-i Erbaîn kırk adet kabr-i azîm olup ziyaretgâh-ı En'am ve ziyaretgâh-ı Horhut Sultan'dır. Şirvanlılar bu sultana mutekittirler."⁸

Kitaba adını veren Dede Korkut, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilatını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut tasviri, kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır.⁹ Dede Korkut, Hanlar katında sözleri saygıyla kabul gören, güç durumda hanların kendisine danıştığı "Oğuzun tamam bilicisidir."¹⁰ Bu özellikleri Dede Korkut'un bir Türk babası olduğunu göstermektedir.¹¹

Hikâyelerde hanlara, beylere ve halka öğütler verir, çocuklara ad koyar, silahlarını kutlar. "Dede Korkut'un birçok özellikleri yanında önemli üç büyük özelliği vardır: Bunlardan biri ad koyuculuk, diğeri bilicilik, üçüncüsü ise olağanüstü güç sahibi olmaktır."¹² Oğuz töresinde bir erkek çocuğa baş kesip kan dökmedikçe ad vermezlerdi. Dede Korkut bir erkek çocuk ne zaman bir yiğitlik gösterir ve kendini topluma kabul ettirirse gelip ad verirdi. Bu ad ozanca olmakla birlikte, ünlenen kişiyi de o adla sonsuza götürecek niteliktedir. Sözgelisi, boğa öldüren çocuğa "Boğaç" adını vermiştir. Bu ad her zaman boğayla ilgili bir olayı çağrıştıracaktır. Ayrıca "Adını ben verdim, yaşını Tanrı versin" diyerek insanla

⁷ Suat Hızarcı, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Varlık Yayınları, 1977), s. 15.

⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname 2*, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), s. 157.

⁹ Gökyay, "Dede Korkut", *DİA* 9, s. 78.

¹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 813.

¹¹ Adnan Binyazar, *Dede Korkut* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), s. 15.

¹² Osman Nuri Ekiz, *Dede Korkut* (İstanbul: Kastaş Yayınları, 1986), s. 11.

Tanrı'nın yetkilerini ayırmaktadır. Dede Korkut, burada, insanların alınyazısı dışındaki durumlarını yöneten bir inanılır kişi kimliğindedir.¹³

Herhangi bir meselede problem çıkınca bu müşkülü çözmek için Dede Korkut'a başvurulur. "Basat Depegözü Öldürdüğü Boyu" adlı hikâyede Depegöz yurtlarında canlı bırakmadığı için onunla anlaşmaya gider.

Kopuzu icat ettiği hakkında rivayetler bulunmaktadır. "Baksıların piri, Türkmen cedd-i âlâsı, Başkird oymaklarının babası olan"¹⁴ Korkut, İslamiyet'le birlikte Oğuzlara İslam dini açısından önder olmuştur. Hatta Dede Korkut, hikâyelerde olağanüstü güç sahibi, gaipten haber veren¹⁵ ve velâyet sahibi bir zat¹⁶ olarak gösterilmektedir. Örneğin, Deli Karçar ona el kaldırdığında eli taş olur ve yine Dede Korkut'un duasıyla eli çözülür.

Hikâyelerin Coğrafyası, Teşekkül ve Tespit Tarihi

Dede Korkut hikâyelerine göre her beyin bir yurdu ve ordusu vardır. Fakat bu yurtların sınırı ve yeri belli değildir. Hikâyelerdeki yer adlarına göre ve hikâyelerin verdiği izlenime bakılacak olunursa Oğuz ülkesi Gürcistan- Pasinler- Ağrı dağı üçgeni içinde kalan ve Aras nehri ile kollarının içinden geçtiği bölge gibi görünmektedir. Oğuzlar her kaleyi aldıktan sonra tekrar yurtlarına dönerler. Dede Korkut kitabında gösterilen hareket alanı, geniş anlamı ile Kafkaslardan Mardin'e, Trabzon ve Bayburt'tan Aras ve Kür nehirlerinin aşağısına kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Oğuz ülkesi ise bu bölgenin ortasında Hasankale, Kars, Gümrü, Gökçe, Göl, Ağrı Dağı, Karaköse arasında kalan kısımda bulunmaktadır. Muharrem

¹³ Binyazar, *Korkut*, s. 16.

¹⁴ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), s. 172.

¹⁵ Ergin, *Dede Korkut 1*, s. 38-39.

¹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 66.

Ergin de bu hikâyelerin Oğuzların göçebe bir hayat sürdürdükleri için hiçbir şehrin onlara mal edilmeyeceğini diğer taraftan hikâyelerin bu bölgede oluşmadığını; hikâyelerin tespiti sırasında buraya uydurulduğunu, onun için de kitaptaki coğrafyanın belirsiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁷

Dede Korkut kitabının her iki nüshasında bulunan hikâyeler, XV. asrın ikinci yarısında tespit edilip XVI. asırda yazıya geçirilmiştir. Fakat kimin tarafından yazıldığı hakkında bir bilgi yoktur.¹⁸

Boratav'a göre kitap Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan'ın saltanatı yıllarında (1453-1478) yazılmış olmalıdır. Kitabın 15. veya 16. yüzyılın yazı, dil ve üslup özelliklerini taşıması, bu asırlarda toplandığı kanaatini vermektedir. Eldeki kitabın son şeklini 15. yüzyıl başlarında da almış olması muhtemel görünmektedir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuvvet kazanarak Anadolu'ya hâkim olduğu bir sırada yazıya geçirildiği, Osmanlı hanedanının kıyamete kadar devam edeceği görüşünün eklenmesine lüzum görülmüş olabilir.¹⁹

Dede Korkut hikâyelerinde Türk tarihinden izler bulunmaktadır. İncelemeler, bu hikâyelerde iki tarih katının varlığını ortaya koymaktadır:

1. 9-11. yüzyıllar arasında Oğuzların Sir-Derya'nın kuzeyindeki komşuları olan Peçenek ve Kıpçaklarla olan ilişkileri ve savaşlarının yer aldığı hikâyeler. Salur Kazan'ın Evinün Yağmalandığı Boyu, Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu.

2. 13. yüzyıldan itibaren Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da Gürcü, Abhaz ve Trabzon Rumları ile ilişkileri ve savaşlarının anlatıldığı hikâyeler. "Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu", "Deli Dumrul", "Kan Turalı" hikâyelerinde bu zaman dilimi ile

¹⁷ Ergin, *Dede Korkut 1*, s. 52.

¹⁸ Ergin, *Dede Korkut 1*, s.64-67.

¹⁹ Mehmet Doğan, "Dede Korkut," *TDEA 2*, s.211.

ilgili ipuçları görülür. Hikâyelerde iki tarih katına ait izler görülmekle beraber, bazı hikâyelerde daha önceki dönemlere ait izlere de rastlanmaktadır.²⁰ Abdülkadir İnan'a göre bu hikâyelerdeki kişilerin gerçekle ilgisi yoktur. Bu kişiler eski Türklerin ilah saydıkları efsanevî şahsiyetlerdir.²¹

Dede Korkut hikâyeleri, Türk milletinin karakterini yansıtan destani bir eserdir. Hikâyelerde yoğun bir şekilde işlenen kahramanlıkların ve savaşların yanında, şu geleneklere de yer verilmektedir: ad koyma, evlilik, aile içi ilişkiler, ana-babaya saygı, kardeşlere, eşlere karşı derin sevgi ve merhamet, eski inançlardan kalan tanrı, ağaç, su, dağ, ata kültü ve İslamiyet'in kabulüyle feth edilen yerlerde kiliselerin camiye çevrilmesi, orada Allah için hutbe okutulması, fakiri doyurma, çıplakları giydirme; özellikle toplu yemeklerde duaların edilmesi, bunun kabulüne inanma ve daha pek çok İslamî unsur bulunmaktadır.

Hikâyelerdeki İslamî unsurlar hakkında bilim adamları farklı yorumlar yapmıştır. Fuat Köprülü'nün bu konudaki görüşü şöyledir: “Bu eserde hârici bir cilâ mahiyetinde olan İslam kültürü tabakası onun hakikî ideolojisini ve paganizm bâkiyelerini layığıyla örtmemektedir.”²² Abdülkadir İnan Dede Korkut hikâyelerinde Türklerin İslam'dan önceki zamanlardan kalma akide ve itikatlarının İslam diniyle beraber giren âdet ve kaidelerden çok olduğunu belirtmektedir:

“Oğuz beylerinin arı sudan abdest alıp iki rekât namaz kılmaları, adı görklü peygambere salavat getirmeleri ve Mushafıla yemin etmeleri

---

²⁰ Mehmet Doğan, “Dede Korkut,” *TDEA* 2, s.212.

²¹ İnan, *İncelemeler*, s. 176.

²² M. Fuat Köprülü, “Alp,” *İA* 1, s. 383.

eski Türk ananelerini muhafaza eden Dede Korkut Oğuzlarının gündelik hayatlarında ehemmiyetsiz hadiselerdir”²³

Dresden ve Vatikan nüshalarını ayrıntılı olarak inceleyip hakkında geniş araştırmaları bir araya getirip hazırlayan Orhan Şaik Gökyay dikkatli ve ayrıntılı bir inceleme yapılırsa İslamî unsurların daha güçlü olduğu görüşündedir.²⁴ Şükrü Elçin de hikâyelerde İslamî unsurların olduğunu ve bunların yapılacak incelemelerde göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.²⁵

Bu hikâyeler yalnız bir dönemi değil, İslam’dan önceki âdetler, inanışlar ve İslam’ın kabulüyle Selçuklu ve Osmanlı devletlerinde devam edecek gelenekler ve sistemleri de içinde bulundurmaktadır. Hikâyeler, Türklerin İslam’dan önceki inanışlarına ve İslamiyet’i kabul ettikleri döneme de ışık tutmaktadır. Biz bu çalışmamızda Dede Korkut hikâyelerinde yoğun bir şekilde işlenen dinî unsurlar üzerinde duracağız.

---

²³ İnan, *İncelemeler 1*, s. 176.

²⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 987-988.

²⁵ Şükrü Elçin, “Dede Korkut Kitabında İslami Unsurlar,” *Nemeth Armağanı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962), s. 154.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEDE KORKUT HİKÂYESİNDE DİNÎ UNSURLAR

1.1. Abdest

Dede Korkut hikâyelerinde dört kez geçen abdest, Farsça *âb* (su) ve *dest* (el) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş birleşik kelimedir. “El suyu” anlamına gelir. Abdest kavramı Arapça ’da “güzellik ve temizlik” manasına gelen *vudû* kelimesiyle ifade edilir. Abdest İslam dininde bazı ibadetleri yerine getirebilmek için bir ön hazırlık, temizlenme vasıtasıdır. Müstakil bir ibadet değildir.

İslamiyet’ten önce gerek Yahudilik ve Hristiyanlık gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzak doğu dinlerinde genellikle ayine bağlı yönleri ağır basan abdest benzeri temizlik çeşitleri görülmektedir.²⁶

Kur’an-ı Kerim’de abdestle ilgili hükmü Mâide 5 / 6 ayetiyle açıklanmıştır. Bu ayet Medine döneminde indirilmiştir. Namaz Mekke döneminde Miraç gecesi farz kılınmıştır. Fakat namaz hiçbir zaman abdestsiz kılınmamıştır. Cebrail, Hz. Muhammed’e namaz ve abdesti öğretmiştir. Bu ayetle abdest delile dayandırılmış olup zamanla insanların ihmal etmesi engellenmiştir. Abdest, namazdan başka, Kur’an’a dokunmak, Kâbe’yi tavaf etmek ve tilavet secdesi yapmak gibi ibadetler

---

²⁶ Abdül Kadir Şener, “Abdest,” *DİA* 1, s.68.

için şarttır. Kur'an'da abdestin nasıl alınacağı Maide suresi altıncı ayette anlatılmaktadır:

Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı mesh edip, her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız yahut bir sefer üzerindeyseniz veya içinizden biri ayakyolundan gelmişse yahut da kadınlara dokunmuşsanız ve bu hâlde su bulamamışsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, binaenaleyh ondan yüzlerinize ve ellerinize iyice sürün. Allah, sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez, fakat iyice temizlenmenizi ve üstünüzdeki nimetin tamamlanmasını diler. Tâ ki şükredersiniz.²⁷

Peygamberimiz kıyamette bizleri abdest uzuvlarından tanıyacağını bildirmiştir: İşte onlar da abdestten dolayı yüzleri nurlu, el ve ayakları parlak olarak gelecekler. Ben havzın başına onlardan önce varacağım.²⁸

Dede Korkut hikâyelerinde beyler savaşlardan önce abdest alıp namaz kılmaktadırlar:

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

Beyrek, Bayburt Hisarını, almak için at sürdüler. Kâfirlerin casusları haber verdi, askerlerini toplayıp karşı çıktıklarında kalın Oğuz begleri arı sudan abdest aldılar; ağ alınlarını yere kodular; iki rekât namaz kıldılar.²⁹

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan:

“Kazan Beg gördü ki kâfir katı yakalandı. Kazan Beg atından yere indi. Arı sudan abdest aldı, ağ alnın yere kodu, iki rekât namaz kıldı.”³⁰

---

²⁷ Kur'an, 5 / 6.

²⁸ İmam Nevevî, *Riyâzu's- Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri 5*, çev. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2011), s. 171.

²⁹ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı* (İstanbul 2006), s.88.

³⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

“Kazan konur atından yere indi. Akub giden arı sudan abdest aldı, ağ alnını yere kodu, iki rekât namaz kıldı.”³¹

“Saymağıla Oğuz begleri dükense olmaz. Kazanun begleri hep gelüp yetdi, üzerine yığnak oldu. Arı sudan abdest aldılar, iki rekât namaz kıldılar.”³²

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu”ndan:

“Amenna ve saddockna, maksudumuz Hak Taâlâ dergâhında hâsıl oldu, deyüp arı sudan abdest aldı, ağ alnını yere kodu, iki rekât namaz kıldı.”³³

1.2. Aç Doyurma

Dede Korkut hikâyelerinde önemli bir yere sahip olan sosyal dayanışma örneklerinden biri de açları doyurmak, fakirlere yardım etmektir. Bu davranış İslam dininin önemle üzerinde durduğu hayırlı amellerdendir.

Bir adam Hz. Peygamber’e: “Müslümanlıktaki hangi amel (davranış) daha hayırlıdır?” diye sordu. “Yemek yedirmen, tanıdık ve tanımadık herkese selam vermendir.” buyurdu.³⁴ Bunun yanı sıra yine Hz. Peygamberin “Komşusu açken tok yatan bizden değildir”³⁵ hadisi de bu konunun ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

---

³¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 106.

³² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 109.

³³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 131.

³⁴ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 3, s. 369.

³⁵ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 2, s. 397.

Hikâyelerde çocuk sahibi olmak için eşlerin tavsiyelerinden biri de aç doyurmaktır. Bu şekilde dua alınarak çocuk sahibi olacaklarına inanmaktadırlar. Hikâyelerde aç doyurma şu şekilde geçmektedir:

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”ndan:

“Aç görseñ doyurgıl; yalıncañ görseñ donatgıl.”³⁶

“Aç görsem doyurdum, yalıncañ görsem donatdum.”³⁷

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

“Üç gündür, yoldan gelürem, karnum açdur doyurun beni.”³⁸

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan:

Umanına usanına aş yedürdüm / Ac görsem doyurdum, yalıncañ görsem donatdum /
Dilek ile bir oğulu gücile buldum.”³⁹

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”ndan:

Ac görsem doyurayım senün için / Yalıncañ görsem donadayım senün için / Alurısan
ikimizin canın bile algıl⁴⁰

1.3.Amme

Mekke döneminin sonlarında nazil olmuştur. Adını 2. ayette geçen nebe (büyük haber) kelimesinden alır. Birinci ayetteki “amme” ismiyle anılmıştır. Kırk ayettir.

---

³⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 27.

³⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 32.

³⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 78.

³⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 99.

⁴⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 118.

Kur'an'ın otuzuncu cüzünün ilk suresidir. “Nebe suresinin konusu öldükten sonra dirilmenin vukuu ve ahiretteki hayatın kısa tasvirinden ibarettir.”⁴¹

“Neden soruşuyorlar? O büyük nübüvvet haberinden onlar ihtilafa düşüyorlar. Hayır, ileride bilecekler.”⁴² Ayetleriyle başlar ve “o büyük haberin yani kıyametin”⁴³ tartışma kabul etmeyen bir gerçek olduğu ifade edilir. Ardından yeryüzündeki düzene ve insan hayatına uygun oluşu ifade edilmektedir. Sonra azgınlara varacağı yerin cehennemden kısa bir tasviri yapılır ve arkasından gelen ayetlerde inananlara ait olduğu belirtilen cennetten bahsedilir.⁴⁴ Surenin devamında ise Allah'tan izin almadan kıyamet gününde kimsenin konuşamayacağı ve konuşanların da gerçekleri söyleyeceği ifade edilir. Surenin sonunda kıyametin mutlaka gerçekleşeceği ve herkesin yaptığının karşılığını alacağı ve o günde inkâr edenlerin toprak olmak isteyeceği ifade edilir.⁴⁵

Ömer ve Ebu Hureyre'den ve Mücahidden merviydir ki Allah Teâlâ o gün hayvanatı da ihzar edecek, birbirlerinden haklarını alıp ödeştirecek de sonra onlara turâb olun buyuracak, hepsi toprak olacaklar. İşte kâfir onu gördüğü zaman onlar gibi turâb olmasını temenni edecektir.⁴⁶

Nebe suresi halk arasında “amme” olarak anılmakta ve mevlitlerde, Kur'an okunurken bu sure de genellikle okunmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de şu şekilde geçmektedir: Ahır sıpara başıdır, amme görklü⁴⁷

⁴¹ Bekir Topaloğlu, “Nebe,” *DİA* 32, s. 470.

⁴² Kur'an, 78/1-3.

⁴³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* 8 (İstanbul: Eser Kitabevi, 1970), s. 5529.

⁴⁴ Kur'an, 78/17-36.

⁴⁵ Kur'an, 78/36-40.

⁴⁶ Yazır, *Kur'an Dili* 8, s. 5549.

⁴⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 21.

Dede Korkut hikâyelerinin Mukaddeme kısmında geçen sıpara kelimesi burada cüz anlamına gelmektedir. Sıpara kelimesinin aslı sipâredir. Otuz parça anlamına gelmektedir. Daha sonra halk dilinde bu şekle gelmiştir.

1.4.Ana Hakkı

İnsanın dünyaya geliş vesilesi olan anne ve babaya, İslam büyük önem vermiştir. Onlara hürmet gösterilmesi gerektiği Kur'an'da ve hadislerde yer almaktadır. Allah anne babaya öf demeyi dahi yasaklamış, onlara nezaketle ve iyi davranılmasını emretmiştir.

Rabbin Kendinden başkasına kulluk etmeyin. Ana ve babaya iyi muamele edin, diye hüküm verdi. Eğer onlardan birisi veya her ikisi senin yanında ihtiyarlığa erişirse, sakın onlara 'öf' bile deme! Onları azarlama ve onlara güzel söz ile söyle!⁴⁸

Hz. Peygamber insanlar arasında kendisine en iyi davranılması gereken kişileri şu şekilde belirtmektedir: “Annen, annen, annen; sonra baban sonra sırasıyla yakın akrabalarıdır.”⁴⁹

Ramazanı Şerife girip de bu ay çıkmadan kendini Cenâb-ı Hakk'a bağışlatamayan kimse perişan olsun. Anne ve babası yaşlılık günlerini yanında geçirip de (onları hoşnut ederek) cennete giremeyen kimse perişan olsun.⁵⁰

Dede Korkut hikâyelerinde, anne ve babaya derin bir saygı ve sevgi yer almaktadır. Babanın sözü üzerine oğullar söz söylememektedir. Bunu korkudan değil

---

⁴⁸ Kur'an, 17/23.

⁴⁹ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 2, s. 424.

⁵⁰ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 6, s. 206.

saygıdan yaptıkları da yine aynı yerde geçmektedir.⁵¹ Hikâyelerdeki örneklere geçmeden Achmed Schmiede'in hikâyelerde anneye çok önem verildiğini belirten şu sözlerine yer vermek gerekir:

Dedem Korkut kitabında “Tanrı hakkı” taşımaktadır ana. Hukuk açısından ilişilmez, el sürülmez, hiçbir biçimde eleştirilmez ulu varlıktır. Suç yapmış, bağışlanılmaz bir günah işlese bile kimse kılıç çekemez üzerine, böyle bir davranış yasak imiş.⁵²

Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar anneye saygı duymaktadır. Ana hakkı, tutsak olan baba veya ağabeyin gizlenmesi ile ilgili hikâyelerde geçmektedir. Bu hikâyelerde anne ile yapılan soylamalarda şunlar söylenmektedir:

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

Ağzın kurusun ana, dilün çürüsün ana / Ana hakkı Tanrı hakkı
değülmiseyidi / Kalkubanu yerümden duraydum / Yakanıla
boğazundan tutaydum / Kaba ökçem altına salaydum / Ağ yüzünü
kara yere depeydüm / Ağzınıla burnundan kan şorladaydum”⁵³

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan:

“Ol zamanda oğullar ataya muhalefet etmezidi; oğul ata sözünü iki eylemezidi.”⁵⁴

“Ana hakkı Tanrı hakkı olmasaydı / Kara polat öz kılıcum tartaydum / Gafillüce
görklü başun keseyidüm / Alca kanun yeryüzüne dökeyidüm”⁵⁵

---

⁵¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

⁵² H. Achmed Schmiede, *Kitâb-ı Dedem Korkut* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), s. 3.

⁵³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 49.

⁵⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 167. Bkz. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu s. 181.

1.5. Arş

Arş sözlükte “çardak”, “cumba”, “çatı”, “taht” anlamlarına gelmektedir. Dinî terminolojide arş konusunda genel olarak üç görüş vardır:

1. Arş ile en büyük cisim kastedilmiştir. Bu anlamda kurulmuş, çatılmış ve tamamlanmış her binaya da arş denir. Cenab-ı Hak da gökleri ve yeri yarattıktan sonra bunların her birinin şeklini, yüksekliğini birbiriyle uyum orantı özelliklerini de vermiştir.

2. İslam bilginlerinin çoğuna göre arş ile kastedilen, gökleri kaplayan, o büyük cisimdir. İşte kâinattaki bütün cisimleri kapsayan ve mahiyetini bilemediğimiz bu arş, her şeyden önce yaratılmıştır. Daha sonra sırası ile su, gök ve yer yaratılmıştır.

3. Arştan maksat, mülktür. Falan kimse, arşına hâkim oldu denir.⁵⁶

Arş hakkındaki kanaatleri şu şekilde özetleyebiliriz: Mahiyeti Allah ve kâinatla ilişkisi ne olursa olsun, arşın varlığını kabul etmek gerekmektedir. Çünkü ilahî azamet ve saltanatın sembolü sayılan ve meleklerce taşınıp çevresinde dönülen ulvi bir makam olduğunu inkâr etmek, ayet ve hadislere aykırı düşmektedir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul’un eşi, arş üzerine yemin etmektedir:

Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar / Arş tanığ olsun kürsi tanığ
olsun / Yer tanığ olsun, gök tanığ olsun / Kadir Tanrı tanığ olsun /
Menüm canum senün canuna kurban olsun, dedi.⁵⁷

⁵⁶ Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), s. 31-32.

⁵⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s.118.

1.6.Azat Etme

Kölelik, çok eski bir kurumdur. Köleliğin hemen kaldırılması imkânsızdı. Bunu imkânsız kılan sebeplerden biri gereksiz yere kan dökülmesini engellemektir.

Savaş sonunda karşı taraf da Müslüman esirleri köleleştirdiğinden, İslamiyet'in bunu tek yanlı olarak kaldırması düşünülemezdi. Bu kurumun hemen kaldırılmasının sonucunda köleler için de ciddi ekonomik ve sosyal buhranlar doğurması muhtemeldi.⁵⁸

Bunun yanında İslamiyet kölelerin durumunu iyileştirme yolunda çok önemli yenilikler getirmiştir. Allah, Kur'an'da insanların kendi katında eşit olduğunu onları üstün kılanın, yalnızca takva olduğunu bize haber vermiştir.⁵⁹

Ayrıca Hz. Peygamber kölesi olanları uyarmakta, onlara iyi davranmalarını emretmektedir:

Sizden kimse “kölem”, “câriyem” demesin. Köle de “Rabbi” (sahibim), “rabbeti” (sahibem) demesin. Malik (efendi) “oğlum” “kızım” desin. Memluk (köle) de seyyidi (efendim), seyyideti desin, zira hepiniz memlûklersiniz. Rab de aziz ve celil olan Allah'tır.⁶⁰

Gönüllü olarak köle azat etme en güzel ibadetlerden sayılmış, bazı suç ve hatalı davranışlarda günahlardan temizlenmek için köle azadı şart koşulmuştur. Örneğin oruç bozma kefaretinin başında köle azat etmek gelir.⁶¹ Öldürme kefareti olarak da yine köle azat etmek gerekmektedir.⁶²

Kur'an'da pek çok yerde köle özgürlüğünü kolaylaştırıcı ve köle azat etmeye teşvik edici ayetler yer almaktadır. Kur'an'da köle azat etmenin zor ve güzel bir amel

⁵⁸ Yunus Apaydın, *İlmihal 2* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Araştırmaları Merkezi, 1999), s. 325.

⁵⁹ Kur'an, 49/13.

⁶⁰ *Kütüb-i Sitte 12*, s. 9.

⁶¹ Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 15.

⁶² Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 18; Kur'an, 4/92.

olduğu buyrulmaktadır: “Fakat o sarp yokuşa saldıramadı, bu sarp yokuşun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? (O) kul azâd etmektir.”⁶³

Hadislerde de kôle azat etmenin çok kazançlı bir amel olduğu ve bunun insanı cehennem azabından kurtaracağı haber verilmektedir: “Kim Müslüman bir kôleyi azat ederse, Allah Teâlâ onun her uzvuna karşılık azat edenin bir uzvunu cehennem ateşinden kurtarır”⁶⁴ buyurmaktadır. Hz. Ebu Bekir birçok kôleyi özgürlüğüne kavuşturmuş. Hz. Bilal’i ona eziyet eden Ümeyye b. Halef’ten satın olarak onu azat etmiştir.⁶⁵ Dede Korkut hikâyelerinde de güç bir durumdan kurtulma ve sevinç sonrası, şükür etmenin bir ifadesi olarak kôle azat edilmektedir.

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan: “Atdan, deveden, koyundan, sığırdan kurbanlar edüp nice kul karavaş azad eylediler.”⁶⁶

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan: “Kırk evli kul ile kırk evli cariyeye oğlu başına çevürdü, azad eyledi.”⁶⁷

1.7. Borçluyu Borcundan Kurtarma

İslam dini ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye teşvik eden bir dindir. Zekât, sadaka ve kurban gibi ibadetler dahi toplumsal dayanışma ve huzuru artırıcı ibadetlerdir. Borçlu olup onu ödeyemeyen ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek, borcundan kurtarmak önemli bir ameldir. Hz. Peygamber bize borçlu insanlara yardım etmeyi hatta imkânı olana borcunu bağışlamasını buyurmaktadır:

---

⁶³ Kur’an, 90/11-13.

⁶⁴ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 6, s. 124.

⁶⁵ Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî,” *DİA* 6, s. 152.

⁶⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 87.

⁶⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 109.

Bir kimse darda bulunan borçluya mühlet verir veya borcunun bir kısmını ya da tamamını bağışlarsa, Cenâb-ı Hak o kişiyi Allah'ın gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyamet gününde arşın altında gölgelendirir.⁶⁸

Dede Korkut hikâyelerinde çocuk sahibi olamayan Dirse Han'a eşi borçluyu borcundan kurtarmasını tavsiye eder: “Aç görsen doyurgıl; yalıncak görsen donatgıl / Borçluyu borcundan kurtargıl / Ulu toy eyle; hacet dile, dua eder / Ola kim bir ağzı dualının ağzıyla alkışıyla / Tanrı bize yetmen iyal vere.”⁶⁹

1.8.Cehennem

Sözlükte “derin kuyu” anlamına gelen cehennem, dinî terminolojide dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli olarak, iman ettiği hâlde gereğini yerine getirmeyenlerin, cezalandırılmak üzere kalacakları ceza yeridir. Kur'an-ı Kerim'de Cehennem için yedi isim kullanılmıştır:

Cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), cahîm (alevleri kat kat yükselen ateş), hâviye (düşenlerin çoğunun bir daha geri dönemediği uçurum, yer), saîr (çılgın ateş), lezâ (dumansız ve katıksız alev), sakar (ateş), hutame (obur ve kızgın ateş). Bunlardan Kur'an'da en çok geçeni cehennem kavramıdır.⁷⁰

Dede Korkut hikâyelerinde cehennem “Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”nda geçmektedir:

Sağ tarafda Kara Tekvür Melik'e Kıyan Selcük oğlu Deli Dundar karşı geldi. Sağ yanını kılıçladı, yere saldı. Sol tarafda Buğacuk Melike Kara Güne Oğlu Deli Budak karşı geldi. Altı perli gürz ile

⁶⁸ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 6, s. 150.

⁶⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 27.

⁷⁰ Karaman vd., *Dini Kavramlar*, s. 87-88.

depesine katı tuta urdu, çaldı, canın cehenneme saldı, dünya âlem gözüne karanu oldu.⁷¹

1.9.Cennet

Cennet; “örtmek, gizlemek” anlamındaki *cenn* kökünden gelir. “Bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” manasına da gelmektedir. Bütün dinî inanışlara göre cennet müminlerin öldükten veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yerdir. Kur’an-ı Kerim’de: “Canlarının isteyeceğı, gözler(in)in hoşlanacağı ne varsa oradadır ve siz içinde ebedî kalacaksınız.”⁷²

Cennet çeşitli hadislerde de hem ahiret hem bahçe cenneti anlamında yer almıştır. Cenneti ifade etmek üzere kullanılan isimler: “Cennet, Cennetü’n Na’îm, Adn, Firdevs, Hüsnâ, Dârüsselâm, Dârlmukâme.”⁷³

Bir hadiste Hz. Peygamber “Cennet size ayakkabınızın bağından daha yakındır. Cehennem de öyledir”⁷⁴ buyurmaktadır.

Dede Korkut hikâyeleri’nde cennet kelimesi yerine “uçmağ”⁷⁵ ve “behişt” kelimeleri kullanılmıştır. Cennet Dede Korkut hikâyelerinin dua kısımlarında şu şekilde geçmektedir: “Ağ bürçekli anan yeri behişt olsun / Ağ sakallu baban yeri uçmağ olsun.”⁷⁶

⁷¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 56.

⁷² Kur’an, 43/71.

⁷³ Bekir Topaloğlu, “Cennet,” *DİA* 7, s. 375-385.

⁷⁴ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 6, s. 240.

⁷⁵ Kaşgarlı Mahmut, *Divânü Lügâti’t-Türk* 1, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006), s. 118.

⁷⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 38, 57, 89, 110, 144, 194.

1.10. Cuma

Cuma “cem olmak”, “toplanmak” anlamına gelmektedir. Cuma Müslümanlar için mübarek bir gündür. Bu günde Müslümanlar camide toplanıp cuma namazını kılarlar. “Bu sebeple Cuma gününe “seyyidü’l en’am” (günlerin efendisi) denir.”⁷⁷ Cuma namazının öncesinde hutbe okunur. Bu hutbelerde birlik, beraberliğe özendirici ve toplumun ve zamanın ihtiyacına göre konuşmalar yapılır. Kur’an-ı Kerim’de Cuma günü: “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman hemen Allah’ı zikretmeye gidin. Alışverişi bırakın. Bu bilerseniz sizin için çok hayırlıdır.”⁷⁸

Hadislerde de Cuma günün önemi şu şekilde belirtilmektedir: “Üzerine güneş doğan en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennetten kovuldu ve yine o gün cennetten çıkarıldı.”⁷⁹ “Günlerin en faziletlisi cuma günüdür. Bu sebeple o gün bana çokça salâtü selâm getiriniz; zira sizin salâtü selâmlarınız bana sunulur.”⁸⁰ Hz. Peygamber’e gönderilen salâtü selâmları bizzat kendisinin aldığı ve Müslümanlar için bayram kabul edilen bu mübarek gün Dede Korkut hikâyelerinde geçmektedir. “Mukaddeme”de: “Ayna günü okunanda hutbe görklü / Kulak urup dinleyende ümmet görklü.”⁸¹

1.11. Gaza

Arapça’ da “güç ve gayret sarf etmek”, “bir işi başarmak”, “elinden gelen bütün imkânları kullanmak” anlamına gelen *cehd* kökünden türemiştir. İslami terminolojide

---

⁷⁷ Mustafa Baktır, “Hutbe,” *DİA* 18, s. 426.

⁷⁸ Kur’an, 62/9.

⁷⁹ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 5, s. 364.

⁸⁰ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 5, s. 382.

⁸¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

“dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek”, “iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak”, “İslami tebliğ”, “nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” anlamındadır. Fıkıh terimi olarak daha çok “Müslüman olmayanlarla savaş” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerimde:

(Ey müminler) sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak el birlik (savaşa) çıkın Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için çok hayırlıdır.⁸²

Hadislerde Allah yolunda az bir süre dahi cihad etmenin karşılığının cennet olduğu haber verilmektedir:

Müslümanlardan bir şahıs, deve sağılacak kadar kısa bir sürede Allah yolunda cihad ederse cennet onun hakkı olur. Allah yolunda yaralanan veya bir sıkıntıya düşen kimse kıyamet gününde yaralandığı gün gibi kanlar içinde Allah’ın huzuruna gelir. Kanının rengi zağferan rengi gibi kıpkırmızı, kokusu da misk gibidir.⁸³

Hukukçular en geniş anlamıyla cihadı, nefse, şeytana ve fasıklara, inanmayanlara karşı mücadele şeklinde kısımlara ayırmışlar. Genel anlamıyla “gayrimüslimlerle savaş” manasını öne çıkararak Allah yolunda can, mal, dil ile elden gelen güç ve gayreti sarf etmek şeklinde açıklamışlardır. Dede Korkut hikâyelerinde de gayrimüslimlerle savaş manasında kullanılmaktadır.

Hikâyelerde cihat kelimesi kullanılmamıştır fakat “gaza ve dini Muhammed yolunda uruşmak” olarak geçmektedir:

“Bi tekellüf kâfire at saldılar, kılıç urdular. Ol gün ciğerinde olan er yiğitler belürdü. Ol gün namerdler sapa yer gözetdi. Bir kıyamet savaş

---

⁸² Kur’an, 9/41.

⁸³ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 6, s. 27.

oldu, meydan dolu baş oldu. Kıyametin bir günü oldu. Beg nökerden, nöker, begden ayrıldı. Çarhacılar savaştı.

Boyu uzun Burla Hatun, kara tuğun kâfirün kılıçladı, yere saldı. Tekür alındı, melik tutuldu, tuğ yıkıldı, ursanı yenildi, kâfir kaçdı. Derelerde kâfire kırğun girdi. On beş bin kâfir kimi kırıldı kimi tutuldu.

Kazan ve Burla Hatun oğlu üzerine gelüp atdan indiler, elin çözdüler, koca koca görüşdüler. Üç yüz yiğit Oğuzdan şehid oldu. Kazan oğlançuğun kurtardı, geri döndü. Gaza mübarek oldu.⁸⁴

“Begil Oğlu Emrenün Boyu”nda:

Babası yaralanan Emre onun yerine gelen kâfir ile savaşmak için babasına soylamış: Ala gözlü üç yüz yigidün mana vergil / Yoldaşlığa din-i Muhammed yoluna dürişeyim senün için.⁸⁵

“Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkadığı Boyu”nda:

Burada kâfirler Kazan’ın onları övmesi için eline kopuz verdiklerinde soylamış: “Yüzü dönmez kılıcum ele aldum / Muhammed dini aşkına kılıç urdum / Ağ meydanda yumru başı topça kesdüm / Anda dahı erem begem deyü ögünmedüm”⁸⁶

1.12. Dua

Dua, sözlükte “yalvarma, niyaz, birini çağırma veya bir yere gönderme” anlamlarını taşır. İslamî terminolojide ise Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardım dilemesini ifade eder. Dua, Allah ile kul arasında önemli bir diyalog ve Yüce kudret sahibi ile kurduğu köprüdür.

⁸⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 109.

⁸⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 160.

⁸⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 177.

Kur'an'da dua kelimesi yirmi yerde geçmekte, ayrıca pek çok ayette de dua kökünden fiiller yer almaktadır. Bu ayetlerden duanın ehemmiyetini bize en açık şekilde haber veren ayet: “De ki: Duanız olmasaydı Rabbim size değer verir miydi? Şimdi muhakkak surette tekzip ettiniz, o halde yakın bir azab lazım oluyor.”⁸⁷ Kur'an'da bildirilen dua için Hz. Muhammed “Dua ibadettir.” buyurmuştur.⁸⁸

Dua ile kişi sonsuz kudret sahibi olan Allah'a saygısını gösterip hem de acizliğini ifade eder. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şey O'na muhtaçtır. Bu yüzden sahabeler ayakkabı bağını bile Allah'tan istemişlerdir. Sizden herkes ihtiyaçlarının tamamını Rabb'inden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin.⁸⁹

Râgıb El Isfahânî, sözlük anlamıyla dua kelimesinin nida ile anlam yakınlığı olmakla birlikte, ıstılahî manadaki dua da tazim ve tazimle birlikte isteme anlamının mevcut olduğuna dikkat çeker.⁹⁰ Ancak İslam âlimleri genellikle duadaki dilek unsurunu ikinci derecede önemli görerek diğer dinî faaliyetler gibi duada da Allah'ın üstün gücü, sonsuz zenginliği karşısında kulun kendi hiçliğini, yoksulluğunu ve Allah'ın yardımına ihtiyaç hissetmesini ön plana çıkarmışlardır.

Dede Korkut hikâyelerinde dua önemli bir yer teşkil etmektedir. Her hikâye sonunda Dede Korkut, kahramanlara dua etmektedir. Ayrıca Oğuz beyleri de hikâye içlerinde dua etmekte, hacetlerini yüce Allah'tan istemektedirler. Maddi ve manevi ihtiyaçlarını isterken Allah'ı bir kılarak onun sıfatlarını ve güzel isimlerini anıp kelime-i tevhîd getirerek de dualar ederler. Hikâyelerde kahramanlar en dar

---

⁸⁷ Kur'an, 25/77.

⁸⁸ İmam Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn* 5, s. 334.

⁸⁹ *Kütüb-i Sitte* 6, s. 546.

⁹⁰ Selahattin Parlador, “Dua”, *DİA* 9, s. 531.

zamanlarında Allah'a sığınmışlar; kâfire karşı at teperken, esir olanları kurtarıırken, bir hacetleri gerçekleştiğinde dua etmektedirler.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”ndan:

Ulu toy eyle, hacet dile, dua etdür / Ola kim bir ağzı dualının alkışıyla
/ Tanrı bize yetmen bir iyal vere.

Dirse Han dişi ehlinün söziyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Atan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin üstüne yıgnak etdi; aç görse doyurdu, yalın görse donatdı; borçluyu borcundan kurtardı, depe gibi et yığdı; göl gibi kıımız sağdurdu. El getürdüler hacet dilediler, bir ağzı dualının alkışıyla Allah Taâlâ bir iyal verdi.⁹¹

“Salur Kazanun Evi Yağmalanduğu Boyu”nda günümüzde de sözlü kültür içinde yaşıyan bir dua örneği yer almaktadır.

Karlu kara dağların yıkılmasun / Gölgelece kaba ağacın kesilmesin /
Kamin akan suyun kurumasun / Kanadların ucların kırılmasun /
Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesün / Çapariken ağ boz atun
büdermesün / Çalışunda kara polat öz kılıcın kedilmesün /
Dürtüşüriken ala gönderün uvanmasun / Ağ sakallu baban yeri uçmak
olsun / Ağ bürçeklü anan yeri behişt olsun / Ahır sonu arı imandan
ayırmasun / Âmin deyenler dizar görsün / Ağ alnunda beş kelime dua
kıldık, kabul olsun / Allah veren umudum üzülmesün / Yığışdursun
dürişdürsün / Günahunuzu adı görklü / Muhammed Mustafa yüzü
suyuna bağışlasun / Hanum Hey!⁹²

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

Böyle degeç kalın Oğuz begleri yüz göge tutdular, el kaldurub dua eylediler. Allahu Taâlâ sana dahı bir oğul versün, dediler. Ol zamanda beglerin alkışı alkış, kargışı kargış idi. Duaları müstecâb olurıdı.

Bay Bican Beg dahı yerinden örü durdu; aydur: Begler, menüm dahı hakuma bir dua eylen, kim Allahu Taâlâ mana da bir kıız vere, dedi.

⁹¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 27.

⁹² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 57, 110, 144.

Kalın Oğuz Begleri el kaldırdular, dua eylediler. Allahu Taâlâ sana da bir kız vere dediler.⁹³

Ünüm anla, sözüm dinle Bay Büre Beg / Allahu Taâlâ sana bir oğul vermiş, tutaversün / Ağır sancak götürende Müslümanlar arhası olsun / Karşu yatan kara karlı dağlardan aşar olsun / Kadir Allahu Taâlâ senün oğluna aşut versün / Kanlu kanlu sulardan geçer olsa geçit versün / Kalabalık kâfire girende / Allahu taâlâ senün oğluna fırsat versün / Sen oğlunu Bamsam deyü ohşarsın / Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun / Adını ben dedim yaşını Allah versün, dedi

Kalın Oğuz Begleri el göturdüler dua kıldılar. Bu ad bu yiğide kutlu olsun.⁹⁴

Banu Çiçek’i istemeye gittiğinde Deli Karçar ona el kaldırınca; Dede Korkut dua eyledi.⁹⁵ Üç gündür, yoldan gelürem, karnum açdur doyurun beni / Üç güne varmasun sevündürsün sizi, dedi.⁹⁶

Oğulıla karındaştan ayırmason / Âhır vaktında arı imandan, Kur’an’dan ayırmason / Âmin âmin deyenler dizar görsün / Yığışdırsun dürişdürsün, günahlarunuzu adı görklü Muhammed Mustafa, yüzü suyuna bağışlasun, Allah, hanum hey.”⁹⁷

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan: Uruşmadan döğüşmeden âlemleri doldurayım / Âlemleri yaradan Allah meded senden dedi / Ağladı, Kadir Tanrıdan hacet diledi. Yüzün yere sürdü.⁹⁸

⁹³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 59.

⁹⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 62-63.

⁹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 66.

⁹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 78.

⁹⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 89-90, 112.

⁹⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 106, 119.

1.13. Ecel

Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatı ve ecel çok önemli bir yer tutmaktadır. Ecel sözlük anlamı “muayyen olan vade”, “hayatın son demi” anlamlarına gelmektedir. “İslam literatüründe Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti demektir.”⁹⁹ “Kur'an'da ecel kelimesi çeşitli anlamlarda otuz dört ayrı yerde geçmektedir.”¹⁰⁰ Eceli gelmeyen bir insanın herhangi bir sebepten ölmesi ya da öldürülmesi, eceli gelen kimsenin ise yaşaması mümkün değildir.

Düşmanlarıyla korkutulan Hz. Ali, ecelin insanı ölümden koruyan sağlam bir kalkan olduğunu söylemiş ve insanın eceli gelince de düşmanı tarafından atılan okun hedefinden sapmayıp o insana isabet edeceğine, yaralanması hâlinde ise iyileşmeden öleceğini belirtmiştir.¹⁰¹

Kur'an-ı Kerim'de ecel şu şeklide geçmektedir:

Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden muaheze edecek olsaydı (yer) üstünde hiç bir canlı mahlûk bırakmazdı. Fakat bunları (insanları kendisince) adlandırılmış (takdir edilmiş) bir müddete kadar geciktirir. Ecelleri (vakitleri) geldiği zaman ise onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.¹⁰²

Ecel kelimesi “Mukaddeme”de ve yedi hikâyede geçmektedir. Diğer beş hikâyede de “ahır sonu” şeklinde ifade edilmektedir. Hz. Peygamber, lezzetleri kesip

⁹⁹ Karaman vd, *Dini Kavramlar*, s.131-132.

¹⁰⁰ Kur'an, 6 / 2, 60; 16 / 61; 29 / 53; 40 / 67; 3 / 145; 63 / 11.

¹⁰¹ Cihat Tunç, “Ecel,” *DİA* 10, s. 381-382.

¹⁰² Kur'an, 16/61.

koparanı çokça anın buyurmaktadır.¹⁰³ Dede Korkut'taki on iki hikâyede de bu hadise uyulduğu görülmektedir:

“Mukaddeme”den: “Ecel vade ermeyince kimse ölmez / Ölen adam dirilmez, çıhan can gerü gelmez”¹⁰⁴

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”ndan: Anlar dahı bu dünyaya geldi geçdi / Kervan gibi konu göçdü / Anları dahı ecel aldı, yer gizledi. / Fani dünya kime kaldı / Gelimli gidimli dünya, son ucu ölümlü dünya.¹⁰⁵

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan:

İmdi kanı dedüğüm beg erenler / Yalan dünyayı menüm deyenler / Ecel aldı, yer gizledi / Fani dünya kime kaldı / Gelimli gidimli dünya / Âhır son ucu ölümlü dünya.¹⁰⁶

1.14. Emanet

Emanet kavramının sözlük anlamı “emniyet edilen bir kimseye bırakılan eşya veya kimse, *vedia*, geri alınmak üzere verilmiş olan”dır. Emanet etmek ise “koruması için bırakmak”, “koruyuculuğuna vermek” anlamına gelmektedir. İslamî terminolojide emanet oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Bir kimseye koruması için geçici olarak verilen mal. Ücret, kira, ortaklık hakkı, buluntu gibi maddi haklar ile iman, ibadet gibi dinî yükümlülükleri; beden ve ruh sağlığı, servet, makam ve mevki gibi imkân ve kabiliyetleri; sözleşmeleri; mesken ve aile mahremiyetine

¹⁰³ *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* 17, çev. İbrahim Canan, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), s. 598.

¹⁰⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s.19.

¹⁰⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 38.

¹⁰⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 110. Bkz. Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu, s. 56; Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, s. 89; Kanlı Koca Oğlu Kanturalı Boyu, s. 136; Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu s. 174; Salur Kazanın Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu, s. 185; İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu, s. 194.

saygı, nimet ve ikrama teşekkür, selama karşılık verme, sırların saklanması gibi dinî, ahlaki, sosyal ilke ve kuralları kapsamaktadır.¹⁰⁷

Emanetin korunmasında emin olma sadece dini olarak değil, sosyal alanda da çok önemli etkilere sahip ahlaki yönden de büyük önem taşıyan bir yükümlülüktür. “Emanet zayı edildiği zaman kıyameti bekle.”¹⁰⁸ Bu hadis ile emanete hıyanetin artması ve güvenin ortadan kalkmasının toplumsal bir felaket olduğu anlatılmak istenmiştir. Kur’an-ı Kerim’de emanete riayet müminlerin başlıca meziyetleri arasında zikredilmektedir.¹⁰⁹ “(Öyle müminler) ki onlar emanetlerine ve ahidlerine riayatkârdırlar”¹¹⁰ ayeti ile de emanetin korunması mümin bir insanın en önemli özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber emanete ihanet etmekten Allah’a sığınmıştır.¹¹¹ Emanete hıyanet etmeyi münafıklık alametleri arasında saymıştır. “Münafığın alameti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder.”¹¹² Dede Korkut hikâyelerinde “Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu” adlı hikâyede çoban, Kazan Beg’in kendisine emanet ettiği koyunlarını almaya gelen kâfirlere bir koyun bile vermez:

Ne kakırsın bana agam Kazan. Yohsa göğsünde yok mudur iman? Altı yüz kâfir dahı menüm üzerüme geldi. İki kardaşum şehid oldu. Üç yüz kâfir öldürdüm, gaza etdüm. Semüz koyun, arık toklu senün kapundan koyunundan bir koyun vermedüm, kâfire dedi. Üç yerde yaralandum,

¹⁰⁷ Karaman vd., *Dini Kavramlar*, s.145.

¹⁰⁸ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 7, s. 503.

¹⁰⁹ Ali Toksarı, “Emanet,” *DİA* 11, s. 82.

¹¹⁰ Kur’an, 23/8.

¹¹¹ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 6, s. 367.

¹¹² İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 2, s. 114.

kara başum bunaldı, yalnız kaldum yolunda, suçum bu mudur,
dedi.¹¹³

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

Mere sası dinlü kâfir / Menüm ağzuma söğürübdürürdün, doyamadum
/ Kara tonuz etünden yahnı yidürdün, doyamadum / Tanrı mana yol
verdi gider oldum, mere kâfir / Otuz dokuz yigidüm sana emanet
verürem mere kâfir / Birin eksik bulsam yerüne on öldüreyim / Onun
eksik bulsam yerine yüzün öldüreyim mere kâfir / Otuz dokuz
yigidüm emaneti mere kâfir¹¹⁴

1.15. Ezan

Sözlük anlamı “duyuru”, “çağrı” ve “davet” anlamlarına gelen ezan dinî bir terim olarak farz namazların vaktinin girdiğini ilan etmektir. Aynı kökten gelen müezzin “ezan okuyan kimse”, *mi'zene* de “ezan okunan yer” minare demektir. Ezan kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bir yerde “bildiri, ilâm” manasında geçerken¹¹⁵ “terim anlamında ezana nidâ kökünün türevleriyle işaret edilmiştir.”¹¹⁶

Namaz Mekke döneminde farz kılınmıştır fakat Medine'ye gidene kadar namaz vakitlerini bildirecek bir yöntem belirtilmemiştir. Namaz vaktini haber vermek için teklif edilen yöntemlerden nakus Hristiyanların, boru Yahudilerin, ateş Mecusilerin âdeti olduğu için bunlar Hz. Peygamber tarafından kabul edilmemiştir.

Bu sıralarda ashaptan Abdullah b. Zeyd b. Salebe'ye rüyada ezan öğretilmiş, Abdullah da ertesi sabah gelerek durumu haber vermişti.

¹¹³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 46.

¹¹⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s.74.

¹¹⁵ Kur'an, 9/3.

¹¹⁶ Kur'an, 5/58, 62/9.

Bunun üzerine Resul-i Ekrem, Bilâl'e ezan cümlelerini ezanda ikişer kamette ise birer defa okumasını emretti.¹¹⁷

İslam'ın bir şiarı hâline gelmiş ezan ile tevhit inancını ve Hz. Muhammed'in, O'nun elçisi olduğunu ve kurtuluşun ancak ahiret mutluluğuyla gerçekleşeceğini açıklamış olur.

Ezan okuma İslam dünyasında fetih ve zaferlerin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Nitekim Mekke'nin fethinden beri ele geçirilen her beldede yapılan ilk uygulamalardan biri, fetih müjdesini her tarafa duyurmak üzere yüksek bir yerde ezan okumak olmuştur.¹¹⁸

Dede Korkut hikâyelerinde ezan kelime olarak geçmemiştir. "Mukaddeme"de dolaylı olarak geçmektedir: "Minarede banlayanda fakı görklü."¹¹⁹

1.16. Hacı

Hac, kelime olarak "Allah'a yönelme", "günahlardan arınma", "Hak yolunda feragat gösterme", "meşakkatleri göğüsleme ve dinin özüyle temasa geçme" manasına gelir. Terim olarak "Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki özel yerleri, belirli vakitler içinde usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken ibadetleri yerine getirmek" demektir. "Hacca giden", "hac ibadetini yerine getiren kimseye" hacı denilir. "İslam'ın beş esasından biri olan hac, Hicret'in dokuzuncu yılında farz kılınmıştır."¹²⁰ İslamî kaynaklara göre haccın Hz. Âdem dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır.

¹¹⁷ Abdurrahman Çetin, "Ezan," *DİA* 12, s. 36; *Kütüb-i Sitte* 16, s. 627-630.

¹¹⁸ Mustafa Uzun, "Ezan," *DİA* 12, s. 152.

¹¹⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

¹²⁰ Karaman vd., *Dini Kavramlar*, s. 210.

Bazı rivayetlere göre Hz. Âdem Mekke'ye giderek Arafat'ta Hz. Havva ile buluşup kendisine Beytullah'ın etrafındaki hacla ilgili mukaddes yerleri gösteren meleklerin rehberliğinde haccetmiştir. Hz. Şit Peygamberliği sırasında onardığı Kâbe, Nuh Tufanı'nın arkasından uzunca bir süre kumlar altında kalmış ve nihayet Hz. İbrahim ile oğlu İsmail tarafından eski temelleri bulunarak inşa edilmiştir.”¹²¹

Orada apaçık alametler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse (taarruzdan) emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyti hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.¹²²

Hz. Peygamber, İslam beş esas temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve ramazan orucunu tutmaktır.¹²³

Dede Korkut hikâyelerinde hacı kelimesi “Mukaddeme”de geçmektedir: “Alçak yerde yapılpdur, Tanrı evi Mekke görklü / Ol Mekke'ye sağ varsa esen gelse sıdkı bütün hacı görklü.”¹²⁴

1.17. Hutbe Okuma

Sözlükte “bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma” anlamına gelmektedir. Dinî terminolojide “cuma ve bayram namazları olmak üzere belirli ibadetlerin icrası sırasında yapılan genelde nasihat içeren konuşmadır. Hutbe kelimesi Kur'an'da geçmemektedir; fakat sözlük ve terim anlamlarıyla hadislerde geçmektedir. Fıkıh âlimleri “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı

¹²¹ Abdülkerim Özaydın, “Hac,” *DİA* 14, s. 386.

¹²² Kur'an, 3/97.

¹²³ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 5, s. 558.

¹²⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

zikretmeye gidin. Alışverişi bırakın. Bu, bilerseniz sizin için çok hayırlıdır”¹²⁵
mealindeki ayette geçen Allah’ı zikirten maksadın hutbe olduğunu belirtmişlerdir.
Hutbe toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olmalıdır.

Siyasi bakımdan hutbenin bir önemi de halife ile sultan veya eyalet valileri ve mahalli hanedanlar arasındaki güç dengesinin bir işareti olmuştur. Horasan valisi ve Tahirîler hanedanının kurucusu Tahir b. Hüseyin, bağımsızlık işareti olarak Halife Me’mun’un yerine hutbede kendi adını okutup eyalet valileri içinde bu uygulamayı başlatan ilk kişidir.¹²⁶

Dede Korkut hikâyelerinde hutbe kudbe, hutbe ve ban banlatmak şeklinde yer almaktadır. Hikâyelerde fetihlerden sonra yapılan hutbelere yer verilmektedir. “Mukaddeme”de ise Cuma günü okunan hutbeden bahsedilmektedir: “Ayna günü okunanda hutbe görklü / Kulak urup dinleyende ümmet görklü.”¹²⁷

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan: Beyrek otuz dokuz yigidinün üzerine geldi. Anları sağ ve esen buldu. Allah’a şükür eyledi. Kâfirün kiliselerin yıkdılar, yerine mescidler yaptılar. Keşişlerin öldürdüler; ban banlatdılar, aziz Tanrı adına kudbe okutdular, namaz kıldılar.¹²⁸

“Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu”ndan: Kilisesin yıkıp yerine mescid yapdum / Ban banlatdum¹²⁹

---

¹²⁵ Kur’an, 62/9.

¹²⁶ Mustafa Baktır, “Hutbe,” *DİA*. 18, s. 426.

¹²⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

¹²⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 88-89. Bkz. Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu s. 143.

¹²⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 178, 179.

1.18. Kâfir

Sözlükte “örten”, “gizleyen”, “iyiliğe nankörlük eden”, “zalim, insafsız” anlamlarına gelmektedir. Dinî terminolojide ise “İslam dininin temel prensiplerine inanmayan, Hz. Peygamber’in yüce ve Allah’tan getirdiği kesin olan ve tevatür yoluyla bize kadar ulaşmış bulunan esaslardan bir veya birkaçını yahut da tamamını inkâr eden kimseye kâfir denir.”¹³⁰

Kuran’da kâfirler ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerde kâfirleri bekleyen pek acıklı bir azaptan bahsedilmektedir ve Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların kâfirlere lanet ettiği söylenilmektedir: “Hakıykat, küfredib de kendileri kâfirler olarak ölenler (yok mu?) işte onlar: Allah’ın, meleklerine ve bütün insanların laneti onların üstündedir.”¹³¹

Kendileri kâfir olarak ölenler onlardan hiçbirinin yeryüzünü dolduracak miktardaki altınını feda etse katıyyen makbul olmaz. İşte onlar! Pek acıklı bir azab onlarındır. Kendilerinin hiçbir yardımcıları da yoktur.¹³²

Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar kâfirlerle savaşır: “Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu”ndan: Kazan ava çıktığında kâfirün casusu casuslayup vardı kâfirler azgunu Şökli Melike haber verdi. Yedi bin kaftanınun ardı yırtıhlu yarımından kara saçlu, sasu dinlü, din düşmanı alaca atlu karaca kâfir bindi, yıldı. ¹³³

---

¹³⁰ Apaydın vd., *İlmihal* 1, s. 77.

¹³¹ Kur’an, 2/161.

¹³² Kur’an, 3/91.

¹³³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 40, 32, 35, 41-56, 60-62, 69, 71-74, 88, 93-98, 100, 102-109, 116, 121-122, 124-125, 127-128, 131-133, 137-138, 141-143, 155, 157-158, 160-165, 169-173, 175-184.

1.19. Kelime-i Tevhîd

İslam dininin beş temel esasından biri de Kelime-i tevhîd ve Kelime-i şahadettir. Tevhit, Arapça *vahit* yani bir kökünden gelir. Tevhit inancı ise Allah'ın bütün kusur ve noksanlıklardan münezzeh, O'nun bizim zihnimize canlandırabileceğimiz her şeyden uzak tek olduğuna; benzeri ve ortağı olmadığına inanmaktır. Burada “cümle” manasına gelen kelimedden oluşan kelime-i tevhid, başka tanrının bulunmadığını ifade eden cümlenin adıdır. Kelime-i tevhîd'in aslı “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah” cümlelerinden ibaret olup “Allah'tan başka tanrı yoktur; Muhammed, Allah'ın elçisidir” şeklinde Türkçeye çevrilir. Kelime-i tevhîd inanç esaslarının ve dolayısıyla dinin özünü oluşturan iki temel üzerine kurulmuştur. İlk cümle Allah'ın yüceliğini ve birliğini ifade eder.

Allah şu hakikati: kendinden başka hiçbir tanrı olmadığını, adaleti ayakta tutarak,(delilleriyle, ayetleriyle) açıkladı: Melekler (bunu ikrar etdi, hakiki) ilim sahipleri (nebler, âlimler) de (böylece inandı) O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. (O) mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.¹³⁴

İkinci cümlede ise O'nun insanlarla münasebetini sağlayan nübüvveti vurgulamaktadır.

Yüce Allah bütün peygamberlerden üstün yarattı ve insanların efendisi yaptı. Ona öyle bir değer verdi ki ismini kendi ismiyle beraber yazdı. İman için kendi ismiyle beraber onun isminin de anılmasını şart koştu. Gerek dünya ve gerekse ahiret işlerinde haber verdiği her şeye inanmaya insanları mecbur kıldı.¹³⁵

---

¹³⁴ Kur'an, 3/18.

¹³⁵ İmam-ı Gazzali, *İhyau Ulumi'd-Din*, çev. Abdullah Aydın, Rub'u'l İbâdat (Karaoğlu Yayınları, 1991), s. 260.

Kur'an-ı Kerim'de "Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Allah'ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir"¹³⁶ şeklinde geçmektedir.

"Basat Tepegözü Öldürdüğü Boyu"nda, Basat Tepegöz ile savaşırken kelime-i tevhîd getirmektedir. Kelime-i tevhîd getirince mağara yedi yerden açılır ve mağaradan kurtulur. "Basatun diline bu geldi kim la ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, dedi. Hemen kümbed yarıldı, yedi yerden kapu açıldı, birinden taşra geldi."¹³⁷

1.20. Kıyamet Günü

Kıyamet kelimesi "kalkmak, ayakta durmak" manasına gelen "kıyam" kelimesinden türemiştir, anlamı semavî dinlerdeki ortak inanışa göre "takdir edilen zaman gelince bu âlemin ve bu âlemdeki canlı, cansız her şeyin bir anda mahvolup yok olması", "ölülerin dirilmesi ve ahiret hayatının başlaması" ve "bu olayın meydana geldiği zaman"dır. "İman konusu içine girdiğinden Mekke'de inmiştir."¹³⁸

Kıyamet Allah inancından sonra İslam'ın ikinci temel inancı olan ahiret hayatının ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu yüzden Kur'an kıyamet olayını sık sık hatırlatır, zaman zaman bir korkutma, uyarı unsuru olarak kullanır. Kıyamet kesin olarak gerçekleşecek, şüphe götürmeyen bir olaydır. Alametleri belirlemiştir, yaklaşmıştır.¹³⁹

---

¹³⁶ Kur'an, 33/40.

¹³⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 151.

¹³⁸ Karaman vd., *Dini Kavramlar*, s. 378.

¹³⁹ Davut Aydın, *Yasin Suresi Tefsiri* (İstanbul: Akademi Yayınları, 2011), s. 119.

Kur'an'da kıyamet hakkında tasvirler verildiği halde zamanı bildirilmemiştir. Kıyametin ne zaman kopacağı Allah indindedir.¹⁴⁰ Kur'an'daki kıyamet tasvirlerinden biri: “Gök yarıldığı zaman Yıldızlar dağılıb döküldüğü zaman. Denizler fişkırtıldığı zaman.”¹⁴¹ “Kıyamet günü ne zamanmış diye sorarlar. İşte göz kamaştığı, ay tutulup karardığı, güneşle bir araya getirildiği zaman.”¹⁴²

Dede Korkut hikâyelerinde kıyamet “Mukaddeme”de: “Ahır zaman olup kıyamet kopunca”¹⁴³ şeklinde geçmektedir.

1.21. Kibir

Kibir, Arapçada “büyüklenme” anlamına gelir. “Kişinin kendini üstün görme duygusu ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir. Ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyüklenerek böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışa yansımından ibaret olduğu belirtir. Kur'an'da *tekebbür* ve *istikbar* kelimeleri de kibir anlamında kullanılmıştır. “Kibir ile ilgili pek çok kavram vardır. Bunlardan bir kısmı: *Ucb* (kendini beğenme), *ihتيال* ve *huyela* (büyüklenme), *tefahhur* (övünme), *tahkir* (başkasını aşağılama), *tecebbür* (zorbalık), *tuğyan* (taşkınlık).”¹⁴⁴

Kibir, Kur'an'da yasaklanmış, kibirli kimseleri Allah'ın sevmediği belirtilmiştir:

Yeryüzünde haksızlıklarla kibirlenenleri ayetlerim (idrak)den çevireceğim. Onlar her ayeti görseler ona inanmazlar, akl-ı selimin

¹⁴⁰ Kur'an, 7/187.

¹⁴¹ Kur'an, 82/1-5.

¹⁴² Kur'an, 75/6-9.

¹⁴³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 19.

¹⁴⁴ Mustafa Çağırıcı, “Kibir,” *DİA* 25, s. 562.

yolunu (doğru yolu) görseler de onu bir yol edinmezler. (Fakat) azgınlığın yolunu yol diye görürlerse onu edinirler. Bu ayetlerimizi yalan saydıklarından, onlardan gafil olmalarındandır.¹⁴⁵

Kibir ve kibre yakın bu kavramlar hadislerde de geçmektedir. Sahabelerden biri: (Ya Resûllullah), insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını arzu eder, deyince Resûllullah şunları söyledi: Allah güzeldir, güzeli sever. Kibir ise hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemektir, buyurdu.¹⁴⁶

Başka bir hadiste de “cehennemliklerin; katı kalpli, kaba, cimri kurularak yürüyen kimseler olduğu belirtilmiştir.”¹⁴⁷ İslam kibri hoş görmemiştir. Kur’an’da yeryüzünde kibirlenerek yürümeyin buyurulmaktadır. Çünkü insan acizdir ve sonsuz ihtiyaç sahibidir. İyi olduğu gibi dara düşebileceği zaman da elbette olacaktır. “Sonsuz güç ve kudret sahibi olan yalnız Allah’tır.”¹⁴⁸ Hikâyelerde kibir çeşidi olarak “Mukaddeme”de “tekebbürlük etmek” ve bir hikâyede de “övünmek” şeklinde geçmektedir:

“Mukaddeme”de “Tekebbürlük eyleyeni Tanrı sevmez / Gönlün yüce tutan erde devlet olmaz.”¹⁴⁹ “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardđu Boyu”ndan:

Muhammed dini aşkına kılıç urdum / Ağ meydanda yumru başı topça kesdüm / Anda dahı erem begem deyü ögünmedüm / Öğünen erenleri hoş görmedüm.¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ Kur’an, 7/146.

¹⁴⁶ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 3, s. 531.

¹⁴⁷ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 2, s. 259.

¹⁴⁸ Kur’an, 51 / 58.

¹⁴⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 19.

¹⁵⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 177, 178, 179.

1.22. Komşu Hakkı

Birbirine bitişik veya yakın evlerde yaşayanlar için komşu tabiri kullanılır. Komşu kelimesi konmak kökünden gelmektedir. 11. yüzyılın ikinci yarısında (Selçuk çağı başlarında) Orta Asya'daki Türkler için komşu için koşnu kelimesini kullanmışlar. Oğuzlar ise konşu demişlerdir. Batı Türkleri de bu geleneği devam ettirerek konşu veya komşu şeklinde kullanmışlardır.¹⁵¹

Komşuluğun getirdiği ilişkiler sayesinde sosyal dayanışma, yardımlaşma ve aileler arasındaki huzur artar. Kötü komşuluk ilişkileri ise insanlarda huzursuzluk, yalnızlık ve güvensizliğe sebep olur. Evrensel olan komşu hakkı İslamiyet'e göre çok büyük bir önem taşımaktadır. Kur'an'da komşu hakkında şöyle buyurulmaktadır:

Allah'a ibadet edin, Ona hiçbir şeyi eş tutmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolda kalmışa, sağ ellerinizin malik olduğu kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenen ve daima böbürlenmiş kimseyi sevmez.¹⁵²

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Cebrail bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki komşuyu varis kılacağını zannettim.”¹⁵³

“Anadolu köylerinde komşu hakkı için ülüş denmiştir. Bu kelime bölüşme, eşit olarak paylaşma anlamlarına gelmektedir. Bunun yanı sıra bu, bir yerde yerleşme ile ilgili töredir.”¹⁵⁴ Hikâyelerde komşu hakkının Oğuzlarda önemli bir yere sahip

¹⁵¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş 3* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), s. 95.

¹⁵² Kur'an, 4/36.

¹⁵³ *Kütüb-i Sitte 10*, s. 206.

¹⁵⁴ Ögel, *Kültür Tarihi 3*, s. 99.

olduğu görülmektedir. “Mukaddeme”de: “Nolaydı benüm evüme bir lahza bakaydınız, konşu hakkı, Tanrı hakkı deyü söylerler.”¹⁵⁵

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan: “Yanum ala baktugumda konşuma eyü bakdum.”¹⁵⁶

1.23. Kurban

Sözlükte kurban; “yakınlaşmak, Allah’a yaklaşmaya vesile olan şey” anlamına gelmektedir. şer ’an malum özellikleri taşıyan hayvanın (deve, sığır, koyun, keçi) ibadet amacıyla kesilmesi kurbandır. Arapçada bu şekilde kesilen hayvana *udhiyye* denilmektedir İnanlık tarihi boyunca kurban, hemen bütün din ve kültürlerde farklı şekillerde ve amaçlarla da olsa, varlığını sürdürmüştür.

Kur’an’da ayrıntısı verilmeksizin Hz. Âdem’in iki oğlunun Allah’a kurban takdim ettiklerinden söz edilir: Onlara Âdem’in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Hani onlar (Allah’a) yaklaştıracak birer kurban takdim etmişlerdi de ikisinden birininki kabul olunmuş, öbürününki kabul olunmamıştı. O (evvelkisi kardeşine): Seni elbette öldüreceğim, demişti. (Beriki de şöyle) demişti: Allah ancak korkanları(nkini) kabul eder.¹⁵⁷

“İlahî dinlerin hepsinde kurban hükmünün bulunduğu bildirilmektedir. Kur’an’da hac ibadeti esnasında kesilecek kurbanlarla ilgili bazı hükümler yer almaktadır.”¹⁵⁸ Fakat “Rabb’in için namaz kıl. Kurban kes”¹⁵⁹ ayeti dışında hac dışındaki kurban ibadetine temas edilmez. Bu ayet de kurbana dolaylı olarak işaret etmektedir. “Hem hac, umre yapanların hem de diğer şahısların kurban kesme

¹⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 23.

¹⁵⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 99.

¹⁵⁷ Kur’an, 5/27.

¹⁵⁸ Kur’an, 2/196; 5/2, 95,97; 22/28, 36, 37; 48/25.

¹⁵⁹ Kur’an, 108/2.

yükümlülüğü ve diğer kurban türleri hakkındaki hükümler Hz. Peygamber'in söz ve uygulamasıyla belirlenmiştir."¹⁶⁰ "Ey insanlar her sene ev halkına kurban kesmek vaciptir."¹⁶¹ Peygamberimiz bu hadis ile kurbanın ehemmiyetini vurgulamıştır. Hz. Peygamber kurban kesmeyi hiç terk etmemiştir.

Kurban hem fert hem de toplum açısından çeşitli yararlar sağlayan bir ibadettir. Kurban kesmek kulluk şuurunu canlı bir şekilde ifade etmektir. "Müminler her kurban kesiminde Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in Cenâb-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri başarılı sınavın hatırasını tazelemiş olurlar."¹⁶²

Biz de ona çok uysal bir oğul müjdesini verdik. Artık o (oğul İbrahim'in) yanında koşmak çağına erince (babası): Oğulcağızım, dedi, ben seni rüyamda boğazlıyorum görüyorum, dedi. Bak artık ne düşünürsün, (oğlu) dedi: Babacığım, sana edilen emir ne ise yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.¹⁶³

Dede Korkut hikâyelerinde kurban çok önemli bir yere sahiptir. Bir yerde Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'in durumuna telmih vardır. Genel olarak sevinç halinde baba-oğula, oğul-babaya kavuştuğunda şükür için kurban kesme durumu söz konusudur:

"Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu" adlı hikâyede Uruz babasına şu soylamayı söylemektedir: A beg baba, işidürem ne dersin / Amma Arafatda erkek kuzu kurban için / Baba oğul kazanur ad için / Oğulda kılıç kuşanur baba gayretiyiçün.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Ali Bardakoğlu, "Kurban," *DİA* 26, s. 436.

¹⁶¹ *Kütüb-i Sitte* 6, s. 45.

¹⁶² Apaydın vd., *İlmihal* 2, s. 2.

¹⁶³ Kur'an, 37/101-102.

¹⁶⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda Boğaç Han, babasını kurtardıktan sonra baba oğul kavuşunca kurbanlar kesilmektedir:

Baba oğul birbirin kocuşup ağlaşdılar, ahvallerin birbiriyle söyleşdiler, andan obalarına kayıtdılar, han kızı karşı gelüp Dirse Han’ıla oğlunu bir arda gördü, Hak Taâlâya kurbanlar eyledi, açlar doyurdu, sadakalar verdi, oğlunu bağrına basup gözlerün öpdü.¹⁶⁵

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan:

Dahı konur atın ökçeledi, Kazan gazab ile yola girdi, evine geldi. Han kızı boyu uzun Burla Hatun Kazanun geldüğün işitdi. Atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. Oğlancığumın ilk avıdır, kanlu Oğuz beglerin toplayayım, dedi.¹⁶⁶

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”ndan: “Doğduğunda dokuz buğra öldürdüğüm aslan oğul.”¹⁶⁷

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan: Segrek, Alınca Kalesi’ne gitmemesi için düğün ederler: “Yavuklusu varıdı, tez düğün dernek etdiler. Attan aygır deveden buğra, koyundan koç kırdırdılar.”¹⁶⁸

1.24. Kusur Örtme

Kusurları örtmek güzel bir davranıştır. İslam insanları güzel ahlaka davet etmektedir. Kur’an’da “Habibim de ki: eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi

---

¹⁶⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 37.

¹⁶⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 98.

¹⁶⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 115.

¹⁶⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 168.

sevsin ve suçlarınızı örtsün. Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyendir”¹⁶⁹

buyurulmaktadır. Hz. Peygamber kusurları örtme konusunda şöyle buyurmaktadır:

Ey diliyle Müslüman olup da kalbine iman nüfuz etmemiş olanlar! Müslümanlara eza vermeyin, onları kınamayın, kusurlarını araştırmayın. Zira kim Müslüman kardeşinin bir kusurunu araştırırsa, Allah da kendisinin kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurlarını araştırırsa, onu, evinin içinde bile olsa rüsva eder.¹⁷⁰

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda Bamsı diğer kadınların oturup Banı Çiçek’in kalkması için Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma’nın kusurlarını söyler:

Öküz altında sarvanlar sana bakar / Seni gözler hangi dereye girdi ola deyü / İzin izler kangı yoldan gele deyü yola bakar / Buldur buldur gözlerinin yaşı revan olup akar / Sen anların yanuna vargıl / Olanca ayıbumuzu başumuza kakan / İller içinde yüzümüz suyun döküp ırzımız yıkan¹⁷¹

1.25. Namaz

Farsça’da “tâzim için eğilmek”, “kulluk”, “ibadet” anlamlarına gelen namaz sözlükte “dua etmek”, “ibadet etmek”, “bağışlanma dilemek”, “yalvarmak” manalarındadır. Arapça *salat* kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak *salat*; “tekbir ile başlayıp selamla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti” ifade eder. “*Salat* kelimesi ve çeşitleri Kur’an’da sözlük ve terim anlamında doksan dokuz yerde geçmektedir.”¹⁷²

¹⁶⁹ Kur’an, 3/31.

¹⁷⁰ *Kütüb-i Sitte* 10, s. 221.

¹⁷¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 83-84.

¹⁷² M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz,” *DİA* 32, s. 351; Kur’an, 20/130; 40/55.

İslamiyet'te bugün bilinen şekliyle beş vakit namaz hicretten bir buçuk yıl kadar önce Miraç gecesinde farz kılınmıştır.¹⁷³ “Hadis mecmualarında yer alan bilgilerden namazların önce ikişer rekât olarak farz kılındığı; hicretten kısa bir süre sonra öğle, ikindi, yatsı namazlarının farzlarının dörder rekâta çıkarıldığı anlaşılmaktadır.”¹⁷⁴

Kur'an'da namaz kılanlardan övgü ile söz edilmiş,¹⁷⁵ namazı ciddiye almayıp özünden uzaklaşanlar yerilmiştir.¹⁷⁶ Namaz ibadeti ruhu arındırma özelliği taşımaktadır.

İşte bir kitap ki onu-bir feyz kaynağı ve elleri arasındaki (Tevrat ve İncili) tasdik edici (ve doğrultucu) olarak, bir de şehirlerin anası (bulunan Mekke) ile bütün çevresindeki (insanları) azab ile korkutman için indirdik. Ahirete inanmakta olanlar- onlar namazlarına devam (ve ihtimam) ederek-ona (Kur'an'a) inanırlar.¹⁷⁷

Dede Korkut hikâyelerinde beyler bir yeri almaya giderken, kâfirlerle savaşmadan önce abdest alıp namaz kılarlar. “Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

Beyrek, Bayburt Hisarını, almak için at sürdüler. Kâfirlerin casusları haber verdi, askerlerini toplayıp karşı çıktıklarında kalın Oğuz begleri arı sudan abdest aldılar; ağ alınlarını yere kodular; iki rekât namaz kıldılar.¹⁷⁸

Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”ndan:

---

¹⁷³ *Kütüb-i Sitte* 15, s. 405.

¹⁷⁴ M. Kamil Yaşaroğlu, “Namaz,” *DİA* 32, s. 350-351.

¹⁷⁵ Kur'an, 6/92.

¹⁷⁶ Kur'an, 107/5.

¹⁷⁷ Kur'an, 6/92.

¹⁷⁸ Gökyay, *Kitabı*, s.88.

“Kazan Beg gördü ki kâfir katı yakalandı. Kazan Beg atından yere indi. Arı sudan abdest aldı, ağ alının yere kodu, iki rekât namaz kıldı.”¹⁷⁹

Saymağıla Oğuz begleri dükense olmaz. Kazanun begleri hep gelüp yetdi, üzerine yığnak oldu. Arı sudan abdest aldılar, iki rekât namaz kıldılar.¹⁸⁰

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu”ndan:

“Amenna ve saddockna, maksudumuz Hak Taâlâ dergâhında hâsıl oldu, deyüp arı sudan abdest aldı, ağ alını yere kodu, iki rekât namaz kıldı.”¹⁸¹

1.26. Nezir

Arapça bir kelime olan nezir, “adak”, “kişinin gerek olmayanı kendisine zorunlu kılması” anlamına gelmektedir. Bir dileğin, duanın gerçekleşmesi için ve gerçekleşmesi sonucunda sadaka vermek veya neye niyet edildiyse onun gerçekleştirilmesidir.

Kur’an’da adağı teşvik eden veya yasaklayan bir ayet yoktur. Yapılan adakların yerine getirilmesi belirtilmektedir. “Karşılıklı muahede yaptığımız vakit Allah’ın ahdinizi yerine getirin. Sapaşğlam ettiğiniz yeminleri bozmayın.”¹⁸²

“Nafakadan ne harcadınız, yahud adaktan ne adadınızsa muhakkak Allah onu bilir. Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yokdur.”¹⁸³

Türkçe karşılığı adak olduğu halde hikâyelerde *nezir* kelimesi geçmektedir. Bu durum Oğuzların Müslüman olduğunu işaret eden bir durumdur. Boğaç Han’ın

¹⁷⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96, 106.

¹⁸⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 109.

¹⁸¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 131.

¹⁸² Kur’an, 16/91.

¹⁸³ Kur’an, 2/270.

annesini oğlunu Dirse Han'ın yanında göremeyince "Kara donlu dervişlere nezirler verdüm",¹⁸⁴ der.

1.27. Rûya

"Rüyada her varlık ve olay bir sembol ile ifade edildiğinden rüya yorumu da bu sembollere göre yapılmaktadır. Bu işe de rüyada görülenlerin yorumlanması anlamında rüya tabiri denilir."¹⁸⁵ İslam kaynaklarında üç türlü rüyanın bulunduğu ifade edilir: Rahmani, şeytani ve nefsanî rüya.

Rahmani rüya: Bu rüya gerçek rüyalardır. Rûya-yı sâdıka şeklinde adlandırılır. Bu rüya Allah tarafından doğrudan doğruya melekler vasıtasıyla gelen ikazlardır, telkinlerdir. Hz. Peygamber bunu müjdeleyiciler anlamında *mübeşşirat* diye isimlendirmiş peygamberlik bittikten sonra da devam edeceğini bildirmiştir.¹⁸⁶ "Zaman yaklaşıncı müminin rüyası yalan çıkmaz. Müminin rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden biridir."¹⁸⁷ Şeytani rüya ise şeytanın aldatmasından doğan hayaller, karışık düşler ve insanı kötülüğe sevk eden rüyalardır. Nefsanî rüya da nefsin aldatmaları, uykuda iken dış etkiler ve günlük işlerle ilgili görülen rüyalardır.¹⁸⁸

Hz. Peygamber'in gördüğü bir rüyanın Allah tarafından doğru çıkarıldığı belirtilmektedir.

Andolsun ki Allah Resulünün gördüğü rüyanın hak olduğunu tasdik etmiştir. İnşallah emniyet içinde kiminiz başlarınızı tıraş ettirerek kiminiz saçlarını kısaltarak korkusuzca mutlaka Mescid-i harama

¹⁸⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 32, 996.

¹⁸⁵ Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 162.

¹⁸⁶ Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 161.

¹⁸⁷ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn 4*, s. 392.

¹⁸⁸ Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 161.

gireceksiniz. Fakat Allah sizin bilmediğinizi bildi de ondan önce yakın bir feth yaptı.¹⁸⁹

Dede Korkut hikâyelerinde de rüyaya ve yorumuna önem verilmiştir. Burada görülen rüya iki kısımda incelenecektir. Şamanizm bölümünde de rüya açıklanacaktır.

“Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

Gece yaturiken Karacuk Çoban kara kaygulu vakıa gördü, vakıasından sarmurdu, belinleyün örü durdu. Kıyan Gücü, Demür Gücü, bu iki kardaşını yanına aldı; ağılun kapusunu berkitti, üç yerde depe gibi taş yığdı, ala kollu sapanın eline aldı. Nagahandan Karacuk Çobanın üzerine altı yüz kâfir koyulu geldi.¹⁹⁰

Ulaş oğlu Salur Kazan Beg gece yaturiken kara kaygulu vakıa gördü, sarmurdu, örü durdu, aydur: Begler, kara kura düş gördüm, bilürmüsün karındaşım Kara Güne, düşümde ne göründü? Kara kaygulu bir vakıa gördüm. Yumruğumda talbınan şahın benim kuşumu alır gördüm, gökden ıldırım ağ ban evüm üzerine şakır gördüm, düm kara pularık ordumun üzerine dökülür gördüm, kuduz kurtlar evümü dalar gördüm, kara deve ensemden karvar gördüm, kargu gibi kara saçum uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bileğümde on barmağumu kanda gördüm, nice kim bu düşü gördüm, ayruk uyumadum, şundan berü aklum usum derebilmen. Hanum kardaş menüm bu düşümü yorgıl mana, dedi, kardaşına.

Kara Güne aydur: Kardaş kara bulut dedüğün senün devletündür; kar ile yağmur dedüğün leşkeründür; saç kaygudur; kan kadadır, kalanısın yorabilmen, Allah hayra yorsun, dedi.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ Kur'an, 48/27.

¹⁹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 40.

¹⁹¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s.42-43.

1.28. Sadaka

Sadaka Arapça kök olarak *sıdk* kelimesinden türemiştir. “Kişinin üzerine farz olmaksızın, yalnızca Allah rızası veya insan sevgisi nedeniyle gerçekten gereksinimi olan yoksullara verilen para” anlamına gelmektedir. Sadaka vermeye *tasadduk* denir. İslam dininde sadakaya önem verilmiştir. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de pek çok ayet bulunmaktadır:

Hakıykat sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a karz-ı hasen ile ödünç verenler yok mu onların mükâfatı kat kat artırılır. Onlar için çok şerefli (başka) bir mükâfat da vardır.¹⁹²

Sadaka kişiye, edindiği malı kendi başarısının ürünü diye görmemesi gerektiğini bunun gerçek sahibinin Allah olduğunun ve kendisine imtihan amacıyla bir lütuf ve emanet olarak verildiğini hatırlatır.¹⁹³ Birçok ayet ve hadiste zengin müminlerin malında fakirler ve ihtiyaç sahipleri için hak olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁴ Sadaka verecek kişi niyetinde samimi olmalıdır. Yalnız Allah’ın hoşnutluğunu gözetmeli gösterişten kaçınmalıdır.¹⁹⁵

Ey Âdemoğlu! İhtiyacından fazla olan malını sadaka olarak vermen senin için iyi; vermemen kötüdür. İhtiyacına yetecek kadarını elinde tutmandan dolayı ayıplanmazsın. İyiliğe, geçimini üstlendiklerinden başla. Veren el, alan elden üstündür.¹⁹⁶

Sadakayı başa kakmamalı, sadaka alanı rencide etmemelidir.¹⁹⁷ İslam, sadaka verilirken bunun insan onurunu zedelemeyecek şekilde gerçekleştirilmesine de

---

¹⁹² Kur’an, 57/18.

¹⁹³ Kur’an, 3/26.

¹⁹⁴ Kur’an, 70/24-25.

¹⁹⁵ Kur’an, 2/264, 272.

¹⁹⁶ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 3, s. 372.

¹⁹⁷ Kur’an, 2/62-263.

büyük özen göstermiş ve dilenmeyi insanın saygınlığına uygun görmemiştir. Hadislerde sadaka kavramının Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı sağlayabilecek her türlü hayırlı söz ve eylemi içine alacak kadar geniş bir kapsamlı olduğu bize bildirilmektedir.

Sadaka büyük meblağlar olmak zorunda değildir. Kişi imkânı dâhilinde niyet ederek bir tebessüm veya bir hurma ile bile yapılabileceği hadislerde bildirilmektedir. “Bir hurmanın yarısı ile de olsa (sadaka vererek) kendinizi ateşten koruyun. Bunu da bulamazsanız tatlı sözlerle kendinizi ateşten koruyun.”¹⁹⁸

Sadaka, Dede Korkut hikâyelerinde Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda geçmektedir:

Kızlar vardılar yemek getürdüler, Beyregün karnunu doyurdular. Beyrek aydur: Ağanızun başı ve gözü sadakası köhne kaftanınız var ise verün geyeyin, düğüne varayın. Düğünde elüme kaftan verürler, gerü kaftanınız vereyim dedi.¹⁹⁹

1.29. Salavat

Sözlükte “dua”, “rahmet” gibi anlamlara gelmektedir. Allah'ım Hz. Muhammed'e ve onun soyundan gelenlere salat eyle, onların şeref ve kadrini yücelt anlamına gelen *Allahümme salli ala seyyidina Muhammedin ve ala ali seyyidina Muhammed* veya aynı anlama gelen dualardan her biridir. Böyle dua etmeye ‘salavat getirmek’, Arapçada ise *tasliye* denir: Bu duadan söz edilirken *salvele* kısaltması kullanılır.

¹⁹⁸ İmam Nevevî, Riyâzü's Sâlihîn 4, s. 113.

¹⁹⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 78.

Kur'an'da: “Şüphesiz ki Allah ve melekleri o peygamberlere salat ve tekrim ederler. Ey iman edenler, siz de ona salat edin, tam bir teslimiyetle selam verin”²⁰⁰ buyurulmaktadır. Bu ayette Allah'ın peygambere salata ona rahmeti, meleklerin salat getirmesi istiğfarda bulunma, müminlerin salata ise peygamberin Allah katındaki makamının yüceltilmesi için dua etmeleri anlamına gelmektedir.

Hiz. Peygamber'e salâtu selâm getirmekle ilgili hadisler de vardır: “Bir kimse bana salâtu selâm getirdiği zaman onun selamını almam için Allahuteala ruhumu iade eder.”²⁰¹ “Cimri yanında anıldığım halde bana salat ve selam getirmeyendir”.²⁰²

Dede Korkut hikâyelerinde salavat çok önemli bir yer tutmaktadır. Neredeyse her hikâyede kahramanlar savaşa girmeden, kâfirlerle savaşırken, zor anlarında ve üzüldüklerinde salavat getirirler.

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan: “Dergâh-ı Hakka yüzün dönüp adı görklü Muhammedi-aleyhisselâm- şefî götürdü, dahı ağladı, yumru yumru ağladı, ciğerciğini dağladı.”²⁰³

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

“Atlarına süvâr olup adı görklü Muhammed'e salavat getirüp kindan kılıç sıyırup tekbir getirüp kâfire at saldılar.”²⁰⁴

“Basat Tepegözü Öldürdüğü Boyu”ndan:

---

²⁰⁰ Kur'an, 33/56.

²⁰¹ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 6, s. 208.

²⁰² İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 6, s. 210.

²⁰³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51, 55.

²⁰⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 88.

Basat eline aldı, adı görklü Muhammed'e salavat getürdü, sünlüğü Depegözün gözüne eyle basdı kim Depegözün gözü helâk oldu."²⁰⁵

1.30. Selam

İslam *seleme* kökünden gelmektedir. Selam sözlükte “barış”, “rahatlık”, “sonu iyi ve hayırlı çıkma” anlamlarına gelmektedir. Selam vermek ise karşıdaki kişiye benden sana zarar gelmez anlamındadır. Selamın insanlar arasındaki sevgiyi artırdığı bir hadiste buyurulmaktadır:

Siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinize olan sevginizi artıracak bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız.²⁰⁶

Dede Korkut hikâyelerinde selam “Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda şu şekilde yer almaktadır: “Bezirgân Oğuzun bir yahşı yiğidi; ancak yürüyeyim, meded dileyüm deyüp sürüp vardı, bağır basdı, selam verdi.”²⁰⁷

“Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”ndan:

“Dayım emen imiş. Anı bildim / Döndüm ol ere selam verdim”²⁰⁸

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan:

²⁰⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 150. Bkz. Kazan Beg Oğlu Uruz Tutsak Olduğu Boyu s. 96, 106, 109; Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu s. 126-131; Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu s.170.

²⁰⁶ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 4, s.414.

²⁰⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 60, 62, 65, 80.

²⁰⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 140.

“Ol yiğide yetdüğünde ağ boz atın üzerinden yere ingil / El kavşurup ol
yiğide selam vergil / Elin öpüp boynın koçgıl”²⁰⁹

1.31. Şefaaf

Şefaaf “birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak”, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek” anlamına gelmektedir. Şef’i kökünden türemiştir. Şefaaf ise “suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etmek” manasına gelmektedir. Şâfi’ ve şefi’ şefaafte bulunan demektir. “Kur’an’da şef kavramı otuz bir yerde geçmektedir, bunların on üçünde şefaaf biçiminde yer almakta, diğer yerlerde fiil ve isim kalıplarıyla tekrar edilmektedir.”²¹⁰

“O gün çok esirgeyici (Allah’ın) kendisine izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimselerden başkasını şefaaf faide vermez.”²¹¹

Ahirette gerçekleşecek şefaafle ilgili olan hadislerin çoğu Resul-i Ekrem’in şefaafine dâhildir. Allah’ın, özellikle bir duasını kabul edeceğine dair her peygambere tanıdığı imtiyazı Resûlullah dünyada kullanmamış, şefaaf etmek amacıyla bunu ahirete bırakmış ve Allah’a ortak koşmamak şartıyla büyük günah işleyen herkesin bundan yararlanacağını söylemiştir.”²¹²

Hikâyelerde şefaaf kelime olarak doğrudan geçmemektedir. Hikâyelerde şefi’ kelimesi Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu isimli hikâyede geçmektedir. “Dergâh-ı Hakk’a yüzün dönüp adı görklü Muhammedi-aleyhisselâm- şefi götürdü,

²⁰⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 167. Bkz. Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu s. 62, 65, 80; Basat Tepegözü Öldürdüğü Boyu 147;Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu 167; İç Oğuz Taş Oğuzası Olup Beyrek Öldüğü Boyu s. 188, 189, 190, 193.

²¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaaf,” *DİA* 38, s. 412.

²¹¹ Kur’an, 20/109.

²¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Şefaaf,” *DİA* 38, s. 412-413.

dahı ağladı.”²¹³ Hikâye sonlarındaki dualarda “Hz. Muhammed’in yüzü suyu hürmetine” ifadesi yer almaktadır:

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığu Boyu”ndan:“Yığığdursun, düriğdürsün / Günahunuzu adı görklü / Muhammed Mustafa yüzü suyuna bağığlasun”²¹⁴

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”ndan:

“Yığığdursun düriğdürsün / Günahınuzu adı görklü Muhammed’e bağığlasun”²¹⁵

“Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığu Boyu”ndan:

“Günahınuzu adı görklü / Muhammed Mustafa hürmetine bağığlasun”²¹⁶

1.32. Şehit

Arapça “görebilen, şahit olan” anlamına gelmekte olup sözlükte “ülkesi ve görevi uğrunda ölen kimse” olarak anlamlandırılmıştır. Dinî terminolojide Allah yolunda öldürülen müminlere *şühedâ* denilmiştir. “Allah yolunda öldürülen müminlere şehit denilmesi ölen kişinin cennetlik olduğuna dünyada şahitlik etmesi, gerçekte ölü olmayıp yaşaması sebebiyledir.”²¹⁷

Şehitlik yüce bir mertebedir. Kur’an’da şehitlerin aslında diri olduğu ifade edilmektedir: “Allah yolunda öldürölmüş olanlar için “ölüler” demeyin, bilakis onlar

²¹³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51.

²¹⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 57.

²¹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 119.

²¹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 185. Bkz. Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu s. 90; Kazan Beg Oğlu Uruz Tutsak Olduğu Boyu s. 110; Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu s. 136; Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Boyu s. 144; Basat Tepegözü Öldürdüğu Boyu s. 154; Begil Oğlu Emrenün Boyu s. 164; Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu s. 174; Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığu Boyu s. 185; İç Oğuz Taş Oğuza Asi Olup Beyrek Öldüğu Boyu s. 194.

²¹⁷ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 616.

diridirler. Fakat siz iyice anlamazsınız.”²¹⁸ Bir de şehit olanlar dışında cennete giren kimse dünyaya dönmeyi arzu etmez şehit olanlar ise gördüğü ikram ve itibardan dolayı dünyaya dönüp tekrar şehit olmayı arzu edeceklerdir.²¹⁹ Şehitler üç kısımdır: Hakiki şehit, hükmi şehit, dünya hükümleri bakımından şehit olanlar.

Hakiki şehit: İslam’ın yücelmesi (ilâ-yı kelimetullah) vatan müdafaası için ölen Müslümanlar hakiki şehittir. Bu kimseler yıkanmaz, kefenlenmez, namazları kılınıp kanlı elbiseleri ile defnedilir.

Dede Korkut hikâyelerinde kâfirlerle yapılan mücadeleler sonucu ölenlere şehit denilmektedir.

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

“Eylik Koca oğlu Saru Kulmaş Kazan Begün evi üzerine şehid oldu.”²²⁰

“Karacuk çoban kâfirün üç yüzünü sapan taşıyla yere bıraktı. İki kardeş anda oha düştü şehid oldu. Karacuk çoban şehid olan kardeşlerini hakına kodu.”²²¹

“On iki bin kâfir kılıçdan geçdi, beş yüz Oğuz yiğitleri şehid oldu.”²²²

“Kazan Beg Oğlu Uruz Tutsak Olduğu Boyu”ndan: “Kalaba korhudur, derin olsa baturur, yayanın umudu olmaz, yayanun yılduzu olmaz, sağın solun Uruzun çevürdüler, kırk yiğidin şehid etdiler.”²²³

---

²¹⁸ Kur’an, 2/154.

²¹⁹ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 6, s. 55.

²²⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 40.

²²¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 42.

²²² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 56.

²²³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 97. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde şehid için benzer örnekler: Salu Kazan Evi Yağmalandığı Boyu s. 46; Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu s. 69; Kazan Beg Oğlu Uruz Tutsak Olduğu Boyu s. 109, 148; Basatın Tepegözü Öldürdüğü Boyu s. 146, 148; Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkarıldığı Boyu s. 175.

1.33. Şeytan

“Şeytan kelimesi şatn kökünden alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir. “Şayt” kelimesinden türetilmiş bir cins isim kabul edildiğinde ise “yanmak ve helak olmak” demektir. İbranice kökenli olduğu kabul edildiğinde “habis”, İslam öncesi Arap telakkisinde ise, “insanüstü varlık” anlamına gelmektedir. İblisin kuvvetine faaliyetine verilen bir ad olarak bazen iblis yerine de kullanılır.

Melekler ve cinler gibi duyu organlarıyla algılanamayan fakat varlığı Kur’an-ı Kerim’de ve sahih hadislerde kesin bir şekilde haber verilen şeytan, ateşten yaratılmıştır. Hz. Âdem’in çamurdan kendisinin ise ateşten yaratıldığı gerekçesiyle ondan üstün olduğunu iddia etmiş, Âdem’e secde etmekten kaçınmış, Allah’ın lanetine uğramış ve O’nun huzurundan kovulmuştur.²²⁴ Daha sonra Hz. Âdem ve Hz. Havva’yı yanıltarak, onların cennetten çıkarılmalarına sebep olmuştur.

Allah dedi: Sana emrettiğim zaman secde etmemen (i mûcib olan, seni secde etmek) den men’eden (sebepe) neydi? (İblis) dedi: Ben ondan (Âdemden) hayırlıyım. (Çünkü) beni ateşden yaratdın, onu çamurdan yaratdın.²²⁵

Dede Korkut hikâyelerinde şeytan iki yerde geçmektedir ve yukarıdaki ayete telmih yapılmaktadır: “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”ndan: Şeytana lanet kıldun / Bir suçdan ötürü / Dergahdan sürdün.²²⁶

²²⁴ Apaydın vd., *İlmihal* 1, s. 98.

²²⁵ Kur’an, 7/12.

²²⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

1.34. Şükür

Şükür, “yapılan iyiliği övme, iyiliği bilmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak şükür, “Allah’tan veya insanlardan gelen iyiliğe karşı minnet duyma”, “bu iyiliği dile getirme” anlamına gelir. İmam Gazzâlî şükürün, ilim, durum ve amelden meydana geldiğini söyler. İlim nimet verenin kim olduğunu bilmektir. Durum verilen nimete nimetin verildiği anda sevinmektir. Amel ise kişiye nimet verenin gaye ve isteğine göre hareket etmektir. Bu hareket kalp, dil ve diğer uzuvlarla olabilir.²²⁷

Kur’an-ı Kerim’de şükür kelimesi ve türevleri yetmiş beş yerde geçmektedir. Bunların çoğunda Allah’ın nimetleri ve ihsanından söz edilmekte, dolayısıyla insanların Allah’a şükretmesi gerektiği bildirilmekte ve şükredenlere verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır.²²⁸

Kur’an’da çokça zikredilen şükürün çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Çünkü şükür sayesinde kişi önce verilen nimeti fark eder, sonra da şükür ede ede nimetleri ihsan eden Kerim’e yönelir. Kur’an’ da pek çok yerde “Hâlâ şükretmeyecekler mi? Ne kadar az şükrediyorsunuz” gibi ifadeler geçmektedir.²²⁹

Hadislerde de şükürün çok ehemmiyetli olduğunu görebiliriz. Hz. Peygamber de geceleri uzun süre namaz kıldığında, Hz. Aişe O’na neden bu kadar namaz kıldığını sorunca O şükreden bir kul olmak için namaz kıldığını belirtmiştir.²³⁰ Bu da bize şükürün ne kadar önemli olduğunu gösterir. Dede Korkut hikâyelerinde beyler oğullarına kavuştuklarında, büyük bir sıkıntı atlatıldıktan sonra Allah’a şükredilmektedir.

²²⁷ Gazzâlî, *Ulumiddin* 4, s.3585.

²²⁸ Mustafa Çağırıcı, “Şükür,” *DİA* 39, s. 230.

²²⁹ Kur’an, 7/10; 36/35, 73.

²³⁰ *Kütüb-i Sitte* 17, s. 105.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”ndan:

Baba ile oğul birbirin kocuşup ağlaşdılar, ahvallerin birbiriylr söyleşdiler, andan obalarına kayıtdılar, han kızı karşı gelüp Dirse Hanıla oğlunu bir arada gördü, Hak Teâlâya şükür kıldı, kurbanlar eyledi, sadakalar verdi, oğlunu bağrına basup gözlerün öpdü.²³¹

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”ndan:

“Kız dahı urgan getirüp Beyregi hisardan aşığı salındurdu. Beyrek aşığı bakdı, kendüzün yeryüzünde gördü. Allah’a şükür eyledi.”²³²

“Beyrek otuz dokuz yigidinün üzerüne geldi. Anları sağ ve esen buldu. Allaha şükürler eyledi.”²³³

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”ndan:

“Allah Teâlâya Deli Dumrulun sözü hoş geldi. Azrail’e nida eyledi kim: çün deli kavat menüm birliğüm bildi, şükür kıldı.”²³⁴

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu”

“Babası oğlancuğunu gördü, Allaha şükürler eyledi.”²³⁵

“Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”ndan:

“Babasıyla Yegenek gizlü yaka tutuban yiyleşdiler, iki hasret birbirine buluşdular, ıssuz yerün kurdu gibi uluşdular, Tanrıya şükürler kıldılar.”²³⁶

---

²³¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 37.

²³² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 73, 87.

²³³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 88.

²³⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114.

²³⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 135.

²³⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 143.

“Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz ıkarduğu Boyu”ndan:

“Kazan gönlünden aydur: Elhamdulillah menüm oğlancuğum büyük er olmış, dedi.”²³⁷

1.35. Tekbir

Sözlükte “yüceltmek, büyük olduğunu kabul etmek” anlamındaki tekbir, dinî terim olarak “Allah’ın zatı, sıfatları ve fiilleri itibariyle her şeyden yüce ve üstün olduğu” anlamına gelen “Allahu Ekber” (Allah en büyüktür) cümlesini yahut bunu söylemeyi ifade eder. Tekbir başta namaz olmak üzere birçok ibadetin rüknü veya tamamlayıcı ögesidir. Allah’ın adını yüceltme emri olarak tekbir peygamberliğin ilk günlerinde nazil olan “Ey bürünüp sarınan (Habibim), kalk, artık (kâfirleri azab ile) korkut, Rabb’ini büyük tanı”²³⁸ mealindeki ayet yanında tevhit inancının bir parçası olarak diğer birçok ayette de geçer.²³⁹

Tarih boyunca insanlar Allah’tan başka varlıkları yüceltme, putlara tazimde bulunma onlara kurbanlar sunma gibi tevhit inancı ile bağdaşmayan tutumlar göstermiştir. İslamiyet’te namaz, hac, kurban gibi ibadetlerde tekbire yer verildiği gibi Allah’ın azametinin temaşa edildiği her yerde ve gündelik hayatta çeşitli vesilelerle tekbir getirilmesi tavsiye edilmiştir. Her gün beş vakit namazdan önce okunan ezan ve farz namazları duyurulurken okunan kamet, tekbir lafızlarını içerir. Ayrıca namaza tekbir ile başlanır ve diğer rükünlere geçerken de tekbir getirilir.

---

²³⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 183.

²³⁸ Kur’an, 74/1-3.

²³⁹ Kur’an, 2/185; 17/111; 22/37.

Namazların ardından ve geceleyin uyumadan önce otuz üç defa okunması tavsiye edilen zikirler arasında tekbir de yer almaktadır.²⁴⁰

Tekbirin bayramlarda özel bir yeri vardır. Hac ve umre ibadetlerinin belli aşamalarında tekbir getirilir. Bu ibadetleri yapanların Allah'ın misafirleri sayıldığı için O'nun huzurunda tekbirle O'nu yüceltmeleri ayrı bir değer taşır.

“Kur'an'da Duha Suresi'nin (93) hatimesinde ve sonra Kur'an'ın ahirine kadar her surenin hatimesinde tekbir sünnettir. Resûlullah' dan merviy ve teâmüldür.”²⁴¹

Tekbir Dede Korkut hikâyelerinde savaşlardan önce ve savaş sırasında söylenmektedir. “Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”nda şu şekilde yer almaktadır: “Arı sudan abdest aldılar, ağ alınların yere kodular, iki rekât namaz kıldılar, adı görklü Muhammed'e salavat getürdüler, tekbir getirüp bi tekellüf kâfire at saldılar, kılıç çaldılar.”²⁴²

1.36. Tövbe

Arapça 'da tevbe “geri dönmek”, “rücu etmek”, “dönüş yapmak” anlamındadır. Sözlükte “işlenmiş bir günah veya suçun bir daha işlenmeyeceğine dair verilen söz” anlamına gelmektedir. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve şeytana yaklaştıran yoldan dönmek demektir.²⁴³ “Kur'an-ı Kerim'de tövbe kavramı seksen sekiz yerde geçmekte, otuz beş yerde Allah'a, diğerlerinde insanlara nispet edilmektedir.”²⁴⁴

²⁴⁰ *Kütüb-i Sitte* 7, s. 42, 114.

²⁴¹ Yazır, *Kur'an Dili* 8, s. 5907.

²⁴² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 55.

²⁴³ Gazzâlî, *Ulumiddin* 4, s. 3391.

²⁴⁴ Bekir Topaloğlu, “Tövbe,” *DİA* 41, s. 279.

De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yarlıgar. Şübhesiz ki O, çok yarlıgayıcıdır, çok esirgeyicidir.²⁴⁵

Hadislerde de tövbeye ehemmiyet verilmiştir: “Siz günah işlemeyen kimseler olsanız Allah bu fiili işleyen başka bir topluluk yaratır ve onların günahlarını bağışlardı.”²⁴⁶ Hz. Peygamber'in bu sözleri Cenab-ı Hakk'ın gafur, gaffar, tevvab gibi sıfatlarına işaret ederken diğer taraftan insanların günah işleyebileceğini; fakat pişman olup tövbe ettikleri takdirde bağışlanacaklarını vurgulamaktadır. Hz. Peygamber günde yüz defa tövbe ederek bu hususta bize örnek olmuştur: “Şurası muhakkak ki bazen kalbime gaflet çöker. Ancak ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar ederim(affımı dilerim).”²⁴⁷

Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde kız isteme sahnesinde tövbe kavramı geçmektedir:

Deli Karçar kendinden kız kardeşini istemeye gelen Dede Korkut'a elini kaldırdığında eli taş olur. Delü Karçar aydur: Meded aman, el aman. Tanrının birliğine yoktur güman. Dede sen menüm elimü sağaldı gör. Tanrının buyruğuyıla Peygamber'ün kavliyile kız karındaşumu Beyrege vereyin dedi, üç kerre ağzından ikrar aldı, günahına tevbe eyledi.²⁴⁸

1.37. Yasin

Adını ilk ayetini oluşturan iki harften almıştır. Sure Mekke döneminin ortalarında nazil olmuştur, seksen üç ayettir. Surede Kur'an'ın dört esas maksadından üçü tevhit, ahiret ve nübüvvet (peygamberlik) konuları tabiatın mükemmel kuruluşundan deliller

---

²⁴⁵ Kur'an, 39/53.

²⁴⁶ *Kütüb-i Sitte* 11, s. 533.

²⁴⁷ *Kütüb-i Sitte* 7, s. 123.

²⁴⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 66.

getirilerek anlatılır.²⁴⁹ Birinci bölümde, Yasin ve Kur'an-ı Kerim'e yeminle Hz. Muhammed'in peygamberliği ve onun doğru yolda olduğu bildirilmektedir. Bunu peygamberi yalanların kötü sonları takip eder. Onların Artık hidayetle araları perdelenmiştir. "Biz hem önlerinden hem arkalarından bir sed çektik. Böylece onları seriverdik. Artık görmezler."²⁵⁰

Peygamber'in uyarmasından, ancak Kur'an'a uyup Allah'tan korkanlar yararlanacaklardır. Bu halleriyle onlar imanın delillerini kabul için kalben müsait duruma gelmişlerdir. Bu durumun sonunda Yüce Allah peygamberine şehir halkının takınmış olduğu tavrı misal olarak verip onların kendilerine gönderilen peygamberleri nasıl yalanladıklarını ve bu yalanların sonunda neye döndüklerini anlatmasını emretmektedir. Ayrıca, mümin bir adamın kalbine yerleşmiş olan imanın kuvveti ve netice itibarıyla mümine neler kazandıracığı anlatılmaktadır. (6-29)²⁵¹

İkinci bölümde gönderilen peygamberlerle alay etmeyi huy edinenler ve bunları kınama ve teessüf etmekle başlıyor. Bu kişilerin kendilerinden evvelkilerden ve Allah'ın ayetlerinden ders almadıkları anlatılmaktadır. Sonra Allah'ın varlığının ve kudretinin delilleri: Allah'ın kudretiyle hayat verilen ölü toprak, gece, gündüz, ay ve gemilerin denizin üstünde durabilmesi birer birer zikredilmektedir. Bu kısmın sonunda kıyametin kopuşu, öldükten sonra dirilme, mahşerde toplanıp hesaba çekilme, iyi ve kötülere ait tablolar izah edilmektedir. (29-68)

Üçüncü bölümde surenin özeti yapılmaktadır. Hz. Muhammed'e isnat edilen şairlik çürütülmekte ve peygamberin şiirle alakasının olmadığı bildirilmektedir.

---

²⁴⁹ Bekir Topaloğlu, "Yâsîn," *DİA* 43, s. 340.

²⁵⁰ Kur'an, 39/9.

²⁵¹ Aydın, *Tefsiri*, s. 13.

Allah'ın varlığına, birliğine şahitlik eden bazı olaylardan bahsedilmektedir. Bazı insanların, Allah'ın yerine bir takım tanrılar edinip, onlardan medet ummaları, oysa kendileri mevhum tanrıların bekçiliğini yaptıkları söylenerek, bu kişiler kınanmaktadır. Öldükten sonra dirilip mahşer hadiseleri ile yüz yüze gelineceği gerçeği ele alınıp inat ve inkâr ehline iki damla sudan vücuda geldikleri hatırlatılmakta ki çürümüş kemiklerin diriltilmesi işi tıpkı ilk önce yoktan var edilmeleri gibi olup, bunda yadırganacak bir şey olmadığı bildirilmektedir (68-79). O yemyeşil ağaçtan sizin için ateş çıkarandır. İşte bakın ondan alıyorsunuz (80). Surenin sonunda Onun emri bir şey dilediğinde ol demektir. O da hemen oluverir. “Her şeyin mülkü tasarrufu kendi elinde bulunanın şanı ne kadar yücedir, münezzehtir. Siz ancak ona döndürüleceksiniz” (81-82) ayeti ile biter.

Dede Korkut hikâyelerinde Hz. Peygamber'in Kur'an'ın kalbi dediği²⁵² Yasin Suresi geçmektedir: “Hecetinleyin düz okunsa Yasin görklü”²⁵³

1.38. Yemin

Sözlükte “kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant içmek” gibi anlamlara gelen yemin, dinî bir kavram olarak “bir kimsenin Allah'ın adını veya sıfatını zikrederek sözünü kuvvetlendirmesi” demektir. Yemin, sözü kuvvetlendirmesi ve yalan yere yeminin büyük günah olması sebebiyle mahkemelerde başka bir delil bulunmadığında delil olarak kabul edilmiştir. Bunun dışında köle azat etme ve boşanmaya bağlı olarak yapılan ve bazı fıkhi sonuçlar doğuran sözlere de yemin denilmiştir. Sözü

---

²⁵² *Kütüb-i Sitte 4*, s. 209.

²⁵³ *Gökçay, Dedem Korkut*, s. 21.

kuvvetlendirmesi için Allah'ın adı veya sıfatı anılarak yapılan yemin üç çeşittir: Yemîn-i lağv, yemîn-i gâmûs ve yemîn-i mün'akide.

Mümkün olan ve geleceğe ait bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yapılan yemine yemîn-i mün'akide denilmektedir. Yemin sahibinin yemininin sahih olması için akıllı, buluğ çağına ermiş ve Müslüman olması gerekir. Ayrıca bu sözüyle yemini kastetmiş olmalıdır. Bunun yanında yemini Allah'ın isim veya sıfatlarıyla yapılmış olması gerekir. Yemin yerine getirilmediği halde yemin bozulmuş olur; kefareti ise on fakiri doyurmak veya giydirmek ya da köle azat etmektir. Buna gücü yetmeyen kimse peş peşe üç gün oruç tutmalıdır.²⁵⁴

“Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu”nda Allah'ın adı anılarak yemin edilmektedir:

“Kazan aydur: Vallahi billahi doğru yolu görür iken eğri yoldan gelmeyeyin, dedi.”²⁵⁵

“İç Oğuz Taş Oğuza Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu”ndan:

“Beyrek aydur: Vallahi men Kazan'un uğruna başum komışam. Ben Han Kazan'dan dönmezem, gerekirse yüz pare eyle, dedi.”²⁵⁶

---

²⁵⁴ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 697-698.

²⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 176, 182.

²⁵⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 191.

İKİNCİ BÖLÜM

ALLAH'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI

2.1. Allah

Sözlükte “Tanrı”, “varlıklar âleminin tek sahibi ve tek yöneticisi”, “rahmet ve merhamet sahibi”, “varlığının başlangıcı ve sonu olmayan”, “kâinata olup biten her şeyi bilen, duyan ve gören”, “mutlak ilim sahibi”, “kendisinden başka birine ibadet edilmeyen”, “İslam dinindeki başka kelime ve terimlerle karşılanamayan tek adı” anlamına gelmektedir. “Yüce yaratıcının özel ismidir. Bu isim onun bütün sıfatlarını kapsar. Diğer isimleri ise Allah’ı tasvir eder. Bu özel ismin hiçbir dilde karşılığı yoktur.”²⁵⁷ Bu isim çoğul yapılamaz. Başka bir varlığa verilemez.

“O göklerin ve yerin onların arasında bulunan şeylerin Rabb’idir. O hâlde sen ona kulluk et ve kulluğunda sebat et. Onun bir adaşı olduğunu bilir misin? (Hayır, yoktur)”²⁵⁸

“Begil Oğlu Emrenün Boyu”ndan:

“Aziz Allah hocam mana meded”²⁵⁹

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan:

“Karanu dün içinde yol azsam umum Allah”²⁶⁰

---

²⁵⁷ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 23.

²⁵⁸ Kur’an, 19/65.

²⁵⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 163.

²⁶⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 172.

Hikâyelerde “Kâdir Allah”²⁶¹, “Hak Teâlâ”²⁶², “Allah Teâlâ”²⁶³ “âlemleri yoktan var eden Allah”²⁶⁴ şeklinde de geçmektedir.

2.2. Ahad-Ehad

Sözlükte “bir tek”, “yegâne”, “biricik” anlamlarına gelir. Eşi ve benzeri bulunmayan bir tek anlamında Allah’ın ismi ve sıfatıdır. Allah’ın Ehad ismi sadece İhlas suresinde birinci ayetinde geçmiştir: “De ki: O Allahdır, bir tekdir.”²⁶⁵

Ehad sıfatı sadece Allah için, vahit sıfatı ise hem Allah için hem de başka varlıklar için kullanılır. Ehad vahiti kapsar fakat vahit ehadı kapsamayabilir.

Dede Korkut hikâyelerinde Allah’ın Ehad sıfatı “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”nda “Kamu yerde ahadsin”²⁶⁶ şeklinde geçmektedir.

2.3. Aziz

Aziz kelimesi sözlükte “yüce”, “kıymetli”, “saygı duyulan” anlamlarına gelmektedir. Allah’ın sıfatı olarak; “üstün”, “güçlü”, “kuvvetli”, “galip”, “şerefli” demektir. “Aziz kelimesi Kur’an’da doksan dokuz defa geçmiştir.”²⁶⁷ “Allah mutlak galipdir, çok yarlıgayıcıdır.”²⁶⁸

²⁶¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 111, 134.

²⁶² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 111, 114, 124, 105, 130, 131, 164.

²⁶³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 113, 118.

²⁶⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 164.

²⁶⁵ Kur’an, 112/1.

²⁶⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

²⁶⁷ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 49.

²⁶⁸ Kur’an, 35/28.

Dede Korkut hikâyelerinde “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”nda Yegenek babasıyla hisarı alınca “Aziz Tanrı adına kudbe okudular.”²⁶⁹

2.4. Bâkî

Sözlükte bâkî kelimesi “ebedî”, “ölümsüz”, “devam eden” anlamlarına gelmektedir. Allah’ın sıfatı olarak bâkî, “sonlu ve ölümlü olmayan”, “sonsuz yaşayan, varlığı sürekli olan” demektir.²⁷⁰ Kur’an’da Allah dışında her şeyin fani olduğu ve yok olacağı belirtilmektedir:

“Ondan başka hiçbir Tanrı yok. Onun zatından başka her şey helak olucudur.”²⁷¹

Dede Korkut hikâyelerinde Bâkî sıfatı “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”nda geçmektedir: “Bâkî kalan Settâr Tanrı”²⁷²

2.5. Cebbâr

Cebbâr kelimesi sözlükte “zor kullanan”, “bir şeyi zorla yaptırmak” anlamına gelmektedir. Allah’ın sıfatı olarak cebbâr; “asi ve azgınları kahredici”, “insanları hükmü altına alan” “istediğini kullarına yaptırmaya gücü yeten”, “kahhar”; “dertlere derman veren”, “kırılanları onaran”, “yoksullara rızık veren”, “perişanlıkları yoluna koyup düzelten” anlamındadır.²⁷³

²⁶⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142, 143, 163.

²⁷⁰ Karaman, *Sözlüğü*, s. 54.

²⁷¹ Kur’an, 28/88.

²⁷² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114.

²⁷³ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 83.

Haşr Suresi 23. ayette “Cebbârü'l mütekebbir” şeklinde geçmektedir. Bu ayette Allah'ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Buradaki anlamı, “Hakkın ceberutundan (cebr'in mübalağasıdır, aşırı büyüklük, Allah'ın büyüklüğü) murad yaratdıklarını kendi iradesine ram etmesi, hâkim olmasıdır.”²⁷⁴

Dede Korkut hikâyelerinde Cebbar sıfatı “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”nda geçmektedir: “Dayim duran Cebbâr Tanrı”²⁷⁵

2.6. Gani

Sözlükte “zengin olmak”, “kimseye, hiçbir şeye muhtaç olmayan”, “hayatini sürdürmek” anlamlarına gelmektedir. Allah'ın esmâ-i hüsnâsından (güzel isimleri) biridir. “Kur'an-ı Kerim'de çeşitli isim ve fiil kalıplarıyla yetmiş üç yerde geçer. Gani isminin anlamına âlimler tarafından zatında ve sıfatlarında her türlü ihtiyaçtan münezze olan şekilde mana verilmiştir.”²⁷⁶ Kur'an'da, “Rabbin her şeyden müstağnidir, rahmet sahibidir.”²⁷⁷ buyurulmaktadır. Allah sizin nafakanıza muhtaç değildir ganidir. “Siz ise (Onun) fakirler (i, muhtaçlar)siniz.”²⁷⁸

Dede Korkut hikâyelerinde sadece “Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu”nda geçmektedir: “Sana sığındım cömerdler cömerdi, gani Tanrı meded”²⁷⁹

---

²⁷⁴ Kur'an, 59/23.

²⁷⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114, 118.

²⁷⁶ Bekir Topaloğlu, “Ganî,” *DİA* 13, s. 348.

²⁷⁷ Kur'an, 6/133.

²⁷⁸ Kur'an, 47/38.

²⁷⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 127.

2.7. Kâdir

Sözlükte “kudret sahibi”, “kuvvetli”, “güçlü” anlamına gelmektedir. Kadîr “her şeye gücü yeten, kuvvet ve kudretine hiçbir sınır olmayan” anlamında Allah’ın isimlerindedir. Kâdir şekli ise Allah’ın sıfatıdır. “Kâdir ismi Kur’an’da ölçen, biçen, biçim veren, takdir eden, programlayan anlamında kullanılmıştır. Kur’an’da yedi ayette kâdir şeklinde geçmektedir.”²⁸⁰ “Gökleri ve yeri yaratan (Allah), onlar gibisini yaratmaya kaadir değil midir? Elbette (kadirdir). O, (bütün kâinatı) yaratandır. (her şeyi) hakkıyla bilendir.”²⁸¹ Dede Korkut hikâyelerinde Kâdir şeklinde geçmektedir.

“Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”ndan:

Kâdir Tanrı tanığ olsun.²⁸²

“Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu”ndan:

Kâdir korısa başın keseyim.²⁸³

Kâdir ulu Tanrıya yakın uçan²⁸⁴

Kâdir Allah bilür, men sana / Munisem yâram kıyma mana²⁸⁵

Dua kısmında Kâdir seni namerde muhtac etmesün²⁸⁶ şeklinde geçmektedir.

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan:

“Çok zamanmış Egrek derlermiş bir yiğit tutsağımış

²⁸⁰ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 354.

²⁸¹ Kur’an, 36/81.

²⁸² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 118.

²⁸³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 124.

²⁸⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 129.

²⁸⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 134.

²⁸⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 136, 194.

Kâdir Tanrı yol vermiş, çıkup gelmiş²⁸⁷

Kâdir veren tatlu canın uyhu almış yiğit²⁸⁸

2.8. Kakhâr

Kakhâr kelimesi sözlükte “çok kahreden”, “ezen”, “yok edici”, “mahveden” anlamındadır. Allah’ın sıfatlarındandır. Kakhâr ismi vahit ismiyle altı ayette geçmiştir.²⁸⁹ “O Allah’dır ki birdir, herşeye haakimdir.”²⁹⁰ Dede Korkut hikâyelerinde kakhâr sıfatı geçmektedir:

“Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”ndan:

Kakıduğun kahr eden kakhhar Tanrı²⁹¹

2.9. Samed

Sözlükte “pek yüksek”, “ulu”, “ezelî”, “ebedî”, “kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmayan”, “iş ve ihtiyaç konusunda kendisine başvuru” anlamına gelmektedir. Allah’ın güzel isimlerinden biridir. Kur’an’da sadece İhlas suresinde geçmektedir.

“Allah sameddir (zeval bulunmayan bir baakiydir, daimdir, herkesin ve her şeyin doğrudan doğruya muhtâc olduğu ve kasetdiği yegâne varlıktır, ulular ulusudur).”²⁹²

---

²⁸⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 166.

²⁸⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 171.

²⁸⁹ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 357.

²⁹⁰ Kur’an, 39/4.

²⁹¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

²⁹² Kur’an, 112 / 2.

Dede Korkut hikâyelerinde “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”nda Samed ismi geçmektedir. Kazılık Koca Yegenek babasını kurtarmak için Düzmürd Kalesi’ne gider. Kâfirlerle savaştan önce Allah’a dua ederken “Allah samedsin”²⁹³ der.

2.10. Settar

Settar kelimesi “ıffetli”, “örtlen” anlamına gelmektedir. Allah’ın sıfatı olarak “kullarının hata, kusurlarını örtlen”, “bağışlayan” anlamındadır. Allah’ın sıfatı olarak hadislerde geçmektedir: Allah halîmdir, haya ve edep sahibidir, ayıp ve kusurları örtendir. Hayayı ve edep yerlerinin örtülü olmasını, kötü, çirkin ve edep dışı sözlerin söylenmemesini sever. Biriniz yıkandığı zaman avret yerlerini örtsün.²⁹⁴

Dede Korkut hikâyelerinde “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”nda “Baki kalan Settar Tanrı”²⁹⁵ şeklinde geçmektedir.

---

²⁹³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

²⁹⁴ İsmail Karagöz, *Ayet ve hadislerin ışığında Allah’ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), s. 342.

²⁹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MELEKLER

1.1.Azrail

Dört büyük melekten insanların canını almakla görevli olan, ölüm meleğinin ismidir. Azrail kelimesi İbranice asıllıdır. “Bu melek Kur’an ve sahih hadislerde, Azrail ismiyle değil, melekü’l mevt (ölüm meleği), elçilerimiz şeklinde geçmektedir.”²⁹⁶ Secde suresinde (32) ve bazı surelerde can almakla görevli melekten tekil şeklinde²⁹⁷ bazı ayetlerde de çoğul şekliyle bahsedilir.²⁹⁸ “Bu sebeple Azrail’in ruhları almakla görevli melekler topluluğunun reisi veya meleklerden yardımcıları bulunduğunu söylemek mümkündür.”²⁹⁹

O kullarının üzerine kahr-u galebe (tasarruf) sahibidir. Size bekçi (melek)ler yolluyor. Nihayet herhangi birinize ölüm geldi mi elçilerimiz, onlar artık ve eksik bir şey yapmaksızın, onun ruhunu alırlar.³⁰⁰

Kur’an’da belirtildiği üzere ölüm melekleri kötülüklerden korunan müminlerin canını alırken nezaket ve şefkatle davranırlar. Fakat kötülük işleyip kendine zulmedenlere ise sert davranırlar.

Ki bunlar meleklerin pâk ve âsude olarak canlarını alacakları kimselerdir. “Selam size. İşlemekte olduğunuz (iyi hareketlerin) karşılığı olmak üzere girin cennete” derler.³⁰¹

---

²⁹⁶ Karaman vd., *Sözlüğü*, s. 50; es-Secde 32 / 11.

²⁹⁷ Kur’an, 6/61.

²⁹⁸ Kur’an, 8/50; 16/32-33.

²⁹⁹ Ahmet Saim Kılavuz, “Azrâil,” *DİA* 4, 350.

³⁰⁰ Kur’an, 6/61.

³⁰¹ Kur’an, 16/32.

Kâfirler kendilerine o meleklerin gelmesinden yahud Rabbinin emri erişip çatmasından başka bir şey mi beklerler? (Buna hakları var mı?) Onlardan evvelkiler de böyle yapardı. Onlara Allah zulüm etmedi. Fakat kendi kendilerine zulm ettiler onlar.³⁰²

Dede Korkut hikâyelerinde Azrail “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu”nda geçmektedir. Deli Dumrul Azrail’in varlığını kabul etmez. “Vallahi beg yiğit, Allah Teâlâ’dan buyruk oldu, al kanatlu Azrail ol yigidün canın aldı, dedi.”³⁰³

Deli Dumrul Azrail’in varlığını kabul edip Allah’a dua eder:

“Menüm canum alur olsan sen algıl/ Azraile almağa komagıl. Allah Teâlâyâ Deli Dumrulun burada sözü hoş geldi. Azraile nida eyledi kim: çün deli kavat menüm birliğim bildi, şükür kıldı.”³⁰⁴

1.2.Cebrail

İslam dininde Cebrail, dört büyük melekten biri, Hz. Peygamber’e ilahî emirleri bildiren vahiy meleğidir. “Müslüman dilciler, “Allah’ın kulu” anlamına gelen İbranice bir kelime olduğunu kabul ederken bazıları “Allah’ın gücü” demek olan Arapça ceberûtullah tamlamasından geldiğini ileri sürmüşlerdir.”³⁰⁵ Cebrail ilgili ayetlerde belirtildiğine göre Cebrail karşı konulamayan bir güce ve üstün bir akla sahiptir:

“Onu müthiş kuvvetlere malik olan öğretti. (Ki o) akıl ve re’yinde kâmil (bir melek)dir. Hemen (kendi suretine girib) doğruldu.”³⁰⁶

---

³⁰² Kur’an, 16/33.

³⁰³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 111-113.

³⁰⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114, 116.

³⁰⁵ Yusuf Şevki Yavuz-Zeki Ünal, “Cebrâil,” *DİA* 7, s. 202.

³⁰⁶ Kur’an, 53/5-6.

Cebrail hadislerde Hz. Peygamber'e vahiy getiren, Kur'an'ı öğreten ve değişik konularda hükümler bildiren, bazen sahabelere insan şeklinde görünen bir melek olarak sık sık anılmaktadır.³⁰⁷

Dede Korkut hikâyelerinde "Begil Oğlu Emrenün Boyu"nda bir kâfir, Emre'nin savaş sırasında Allah'a dua etmesine güler ve Allah, Cebrail ile Emre'ye kırk erce kuvvet gönderir: "Hak Teâlâ Cebrail'e buyurdu kim: Ya Cebrail var, şol kuluma kırk erce kuvvet verdüm, dedi."³⁰⁸

---

³⁰⁷ Yusuf Şevki Yavuz-Zeki Ünal, "Cebrâil," *DİA* 7, s. 202.

³⁰⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 164.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PEYGAMBERLER

4.1. Hz. Âdem

Sözlükte “dünyada ilk yaratılan adam”, “ilk peygamber” olarak geçmektedir. İslami terminolojide “ebu’l beşer (beşerin babası)” diye de anılır. Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan Safiyyullah unvanıyla anılmaktadır.³⁰⁹

Allah, Âdem’in bedenini toprak ve su karışımını çeşitli aşamalardan geçirdiği bir özden yaratmış, ona şekil vermiş ve canlılığını sağlamak için kendi ruhundan ona ruh üflemiştir. “Ki o yarattığı her şeyi güzel yapan, insanı yaratmaya da çamurdan başlayandır.”³¹⁰

Allah; Âdemi yeryüzünde halife yapmış ona ilim vermiş ve bütün meleklerin ona secde etmelerini emretmiştir. Bütün melekler secde etmiş sadece şeytan secde etmemiştir. Bu yüzden cennetten kovulmuştur. Şeytan, Hz. Âdem’e düşman olmuş ve yasak ağaçtan yemeleri için onları kandırmıştır. Bu yüzden Allah, Hz. Âdem’i, Hz. Havva’yı ve şeytanı cennetten çıkarmıştır. Kur’an-ı Kerimde bu olay şu şekilde geçmektedir:

Hani Rabbin meleklerle: Muhakkak ben yeryüzünde bir halife yatacağım, demişti de: Biz seni hamdin ile teşbih ve takdis edip dururken orada bozgunculuk ederek kan dökecek kimse mi yaratacaksın demişlerdi. Allah: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim demişti.

³⁰⁹ Süleyman Hayri Bolay, “Âdem,” *DİA* 1, s. 358.

³¹⁰ Kur’an, 32/7.

Allah Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretmiş, meleklerle de sormuş bunları adlarıyla haber vermelerini istemiştir. Melekler ise Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yok sen hüküm ve hikmet sahibisin, derler. Hz. Âdem onları adlarıyla haber verir. Allah meleklerle Âdem'e secde edin buyurur. İblis dışında bütün melekler secde eder. İblis kibirlenir.³¹¹ İblis ben ondan hayırlıyım beni ateşten yarattın onu çamurdan yarattın, der.³¹²İblis'e hemen in oradan, çünkü sen alçaklardansın, buyurur.³¹³

Ve demiştik ki: Ey Âdem sen eşinle beraber cennette yerleş, ondan, neresinden isterseniz, ikinizde bol bol yeyin. Şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikinizde zulmedenlerden olursunuz.³¹⁴

Bunun üzerine Şeytan onları oradan kaydırıp içinde bulduklarından onları çıkarıvermişti. Biz de kiminiz kiminize düşman olarak inin.³¹⁵

Hz. Âdem ve eşi bu hatadan tövbe etmişler ve tövbeleri kabul edilmiştir. Dede Korkut hikâyelerinde bu olay “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”nda şu şekilde geçmektedir: “Sen Âdeme tac urdun / Şeytana lanet kıldun / Bir suçdan ötürü / Dergahdan sürdün”³¹⁶

4.2. Hz. İbrahim

Hz. İbrahim *ulu'l-azm* peygamberlerden biridir. Kur'an'da, Hz. İbrahim'in tebliğ faaliyeti, kişiliği, dinî, ahlaki, sosyal ve ailevi yönleri tanıtılmış ve hayatından

---

³¹¹ Kur'an, 2/30-34.

³¹² Kur'an, 7/12.

³¹³ Kur'an, 7/13.

³¹⁴ Kur'an, 2/35.

³¹⁵ Kur'an, 2/36.

³¹⁶ Gökçay, *Dedem Korkut*, s. 142.

kesitler verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de En'am Suresi 6 / 74 ayetinde babasının adı Azer olarak geçmekte ve onun putperest olduğu bildirilmektedir.

Müslüman tarihçilerinin kaydettiğine göre kâhin ve münecimlerin o sene bölgede doğacak İbrahim adlı bir çocuğun halkın dinini değiştireceğini, Nemrud'un saltanatına son vereceğini söylemeleri üzerine hamile kadınları bir yere toplatmış ve doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesini, ayrıca erkeklerin eşlerinden uzaklaşmasını sağlamıştır. Azer karısını Kufe ile Basra arasındaki Ur şehrine götürüp bir mağaraya saklamış. İbrahim bu mağarada doğmuştur.³¹⁷

Bu mağarada Allah'ın varlığına ve birliğine dair yaptığı sorgulamalar Kur'an'da En'am Suresi 6 / 75-79. ayetlerde geçmektedir. Hz. İbrahim, peygamber seçilip kavmine gönderildiği zaman kavmini Allah'a inanmaya davet etmiş fakat olumlu bir sonuç alamamıştır.³¹⁸

Begil Oğlu Emrenün Boyu adlı hikâyede Emre dua ederken Hz. İbrahim'i de anarak Allah'tan yardım ister. Hz. İbrahim'in putları kırması ve ateşe atılışı, Kur'an-ı Kerimde özetle şu şekilde geçmektedir:

Hız. İbrahim'in kavmi yıldızlarla kehanet yaparlardı. Bayramlarına çıkarken yemeklerini putlarının nezdine bırakırlardı. Bununla onları teberrük ederlerdi (uğur sayma). Dönünce de o yemekleri kendi yerlerdi. Bir gün Hz. İbrahim aleyhisselama dediler ki: "Sende bayrama bizimle beraber çık." ³¹⁹ Hz. İbrahim yıldızlara bakarak rahatsız hissettiğini söyler. ³²⁰ Kavmi gidince putları kırarak en büyük olanın boynuna baltayı asar. ³²¹ Kavmi dönüp putları kırılmış olarak görünce bunu İbrahim yapmıştır,

³¹⁷ Ömer Faruk Harman, "İbrâhim," *DİA* 21, s. 269; Kur'an, 29/29.

³¹⁸ Kur'an, 6/80-81; 19/42-46; 21/51-73; 26/70-89; 29/16-27; 37/83-98; 43/26-28.

³¹⁹ Çantay, *Meâl-i Kerim* 2, s. 799.

³²⁰ Kur'an, 37/88-89.

³²¹ Kur'an, 37/93; 21/58.

derler ve onu içine atmak için büyük bir ateş yakarlar.³²² Allah ateşe serin ve selamet ol buyurur.³²³ “İbrahim aleyhisselamın bu ateşte yedi gün kaldığı bir rivayete göre kırk veya elli gün kaldığı rivayet edilir.”³²⁴

Dede Korkut hikâyelerinde “Begül Oğlu Emrenün Boyu”nda bu olay şu şekilde yer almaktadır: “İbrahimi tuturdun / Hanum göğe çoğaldun / Götürüp oda aturdun / Odu bostan kıldun.”³²⁵ Dede Korkut hikâyelerinde de Emre; Allah’ın sevdiği, dost diyerek nitelendirdiği Hz. İbrahim’i anarak yardım istemektedir.

Hacer ile İsmail’i Mekke’nin bulunduğu yere bırakan ve kendisi Filistin’de yaşayan İbrahim, ilk çocuğu koşar çağa gelince onu kurban etmekle imtihan edilir ve bu imtihanı başarır.³²⁶

Dede Korkut hikâyelerinde “Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu” adlı hikâyede Uruz babasına söylediği sözler ile bu olaya işaret eder:

“A beg baba, işidürem ne dersin / Amma Arafatda erkek kuzu kurban için / Baba oğul kazanur ad için / Oğulda kılıç kuşanur baba gayretiyiçün”³²⁷

4.3. Hz. Musa

Hz. Musa’nın şeceresi “Musa b. İmran b. Yasher b. Kahes b. Lâvâ b. Ya’kûb”³²⁸ olarak verilmektedir. Allah Firavun ve halkını imana davet için Hz. Musa ve Hz. Harun’u gönderir. O döneme denk gelen firavun ise son derece gaddar, kibirlidir.

---

³²² Kur’an, 37/94, 97.

³²³ Kur’an, 21/69.

³²⁴ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi 1* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı,1993), s. 158.

³²⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 163.

³²⁶ Kur’an, 37/101.

³²⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

³²⁸ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ,” *DİA* 31, s. 211.

Hz. Musa zamanında Mısır firavunluğunda Kâbûs b. Mus'ab b. Muaviye buluyordu. Hz. Musa'ya peygamberlik geldiğinde bu firavun ölmüş yerine Velid b. Mu'sab geçmiştir. Velid ise kardeşinden daha kibirli ve daha fâcir bir kimse idi. Hz. Musa'nın gelmesi yaklaştığında Firavun müneccimleri gelerek İsrailoğulları arasından bir çocuk doğacağını ve bunun Firavun'un tahtını, saltanatını eline geçireceğini ve dini değiştireceğini haber verince Firavun İsrailoğulları'ndan doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini emretti.³²⁹

Hz. Musa dünyaya gelince annesi onu bir sandığa koyarak nehre bırakır. Musa'nın ablası da kardeşini uzaktan izler. Firavun'un ailesi onu nehirde bulur. "Firavn'ın karısı dedi ki: Benim için de senin için de bir göz bebeği! Onu öldürmeyin. Olur ki bize faidesi dokunur yahut onu bir evlat ediniz."³³⁰ "Vaktaki Musa civanlığına erip olgunlaştı. Biz ona hikmet ve ilim verdik. İyi hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız."³³¹

Musa kaza ile bir Mısırlıyı öldürmesi sonucu Medyen'e gider. Kur'an-ı Kerim'de Kasas Suresi (28) 15- 28. ayetlerde geçen olay özetle şu şekildedir: Hz. Musa, bir Mısırlı ile kavga eden İbrani'ye yardım ederken Mısırlıya yumruk atar ve Mısırlının ölümüne sebep olur. Bir gün sonra başka bir Mısırlı ile kavga eden İbrani ondan yardım ister. Hz. Musa, onun haksız olduğunu söyleyince İbrani onu ifşa eder. Mısır'ın ileri gelenleri Musa'yı öldürme planı yaparlar ve Musa oradan kaçır, Medyen'e gider. Medyen'de kuyudan hayvanları sulamaya çalışan iki kıza yardım eder. Bu iki kızın babası Musa'yı çağırıp olanları anlattırır. Orada sekiz yıl çalışma şartıyla kızlarından biri ile evlenebileceğini söyler. Musa bu teklifi kabul eder ve orada kalır. Hz. Musa süresini tamamlayınca Medyen'den ayrılır. Tur civarına geldiğinde dağda ateş görür. Yolu soracak birini bulmak veya ateş parçası almak için

³²⁹ İbnül Esir, *İslam Tarihi* 1 (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008), s. 148-149.

³³⁰ Kur'an, 28/8.

³³¹ Kur'an, 28/14.

yaklaştığında vadinin sağ yamacından gelen bir sesle kendisine ayakkabılarını çıkarması emredilir. Burada peygamber olarak seçildiği bildirilir. Asa ve yed-i beyza (beyaz el) mucizeleri verilir. Bu iki mucize Firavun'a ve adamlarına karşı Musa'nın haklı olduğunu göstermek için Allah tarafından verilmiştir.³³² Musa Firavuna tekrar gider Allah'ın elçisi olduğunu söyler, inanması için ona asasını ve beyaz el mucizelerini gösterir. Firavun da buna karşı kendi sihirbazlarını toplar. Musa'nın asası bütün sihirleri yutar. Sihirbazlar bunu görünce Musa'ya iman ederler. Firavun bu yüzden onları cezalandırır.³³³

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu” adlı hikâyede Uruz ağaçla yaptığı soylamada Hz. Musa'ya verilen asa mucizesini dile getirir: “Musa Kelimün asası ağaç.”³³⁴

4.4. Hz. Nuh

Kur'an'da Hz. Nuh'un hayatının peygamberlik verildikten sonraki kısmı hakkında bilgi verilmektedir. “Hz. Nuh *ulu'l-azm* peygamberlerdendir.”³³⁵ Nuh'un soyu: “Nuh b. Nemek b. Mettu Şelah b. Annuh(İdris) b. Yerd b. Mehlail b. Kayn b. Enuş b. Şis b. Âdem Aleyhisselam'dır.”³³⁶

Hz. Nuh kavmini tevhid inancına döndürmek için gönderilmiştir. Kur'an'da “Nuh'un Allah tarafından seçildiği”³³⁷, “Allah'ın kendisine vahyettiği”³³⁸ haber verilmiştir. Nuh kavmini Allah'tan başkasına ibadet etmemeleri konusunda uyarılmış

³³² DîA 31, s. 211; Kur'an, 20/17-23; 27/10-12; 28/31-32.

³³³ Kur'an, 7/104-126; 10/83; 20/47-76; 26/16-51; 28/36-37; 44/17-21.

³³⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 50.

³³⁵ Ömer Faruk Harman, “Nûh,” *DîA* 33, s. 226.

³³⁶ Köksal, *Tarihi* 1, s. 87.

³³⁷ Kur'an, 3/33.

³³⁸ Kur'an, 4/163.

aksi takdirde gelecek azabı onlara haber vermiştir.³³⁹ Hz. Nuh'a kavmi mecnun demiş ve onu taşlamakla suçlamıştır.³⁴⁰ Uzun mücadeleler sonucu kavminin putperestlikten vazgeçmediğini görünce inanmayanları cezalandırması için Allah'a dua etmiş.³⁴¹ Allah Nuh'un duasını kabul etmiş ve inkârcı kavminin tufanla helak edileceğini kendisinin ve inananların kurtulacağını bildirerek bir gemi yapmasını istemiştir.³⁴² Geminin yapımı bitince her hayvan türünden gemiye birer çift alınır. İnanan kimseler gemiye bindirilir.³⁴³

Tûfan başladığı sırada, Nuh peygamber hayvanları işaret ederek gemiye alıyordu. Sıra eşeğe gelince eşek girmede. Oysa şeytan kuyruğundan yapışmış onu bırakmıyordu. Nuh hiddetlenip “Gir ya mel'un!” deyince eşek gemiye girdi. Tufan esnasında Nuh şeytanı gemide görünce nasıl ve kimin izniyle girdiğini sorar. O da “Sen gir ya mel'un”, deyince girdim. Benden başka mel'un mu var, diye cevaplandırır.³⁴⁴

Bu olaya Dede Korkut hikâyelerinde Mukaddeme kısmında telmih yapılmaktadır. Dört tür kadın anlatılırken söylenen hiçbir sözü tutmayan kadın Hz. Nuh'un eşiğine benzetilmektedir. “Mukaddeme”den:

Bin söylerisen birisini tutmaz, erin sözünü kulağına koymaz. Ol Nuh peygamberün eşiği aslıdır, andan dahı sizi hanum Allah saklasun, ocağınuz a buncılayın avrat gelmesün.³⁴⁵

---

³³⁹ Kur'an, 71/1-4.

³⁴⁰ Kur'an, 26/116.

³⁴¹ Kur'an, 26/118-119.

³⁴² Kur'an, 11/36-39.

³⁴³ Kur'an, 11/40-47.

³⁴⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011) s. 191.

³⁴⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 23.

4.5. Hz. Hızır

Arapça kaynaklarda hadır şeklinde yer alan ve Arapça menşeli olan kelime Türkçe’de Hızır ve Hıdır biçiminde kullanılmaktadır. Hadır “yeşilliği çok olan yer” manasındaki ahdar ile eş anlamlıdır. Hızır’a bu ismin: “Kuru yerde oturduğunda altında otlar yeşerip dalgalanması sebebiyle verildiği kaydedilmektedir.”³⁴⁶

Kur’an-ı Kerim’de adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hz. Hızır olduğu kabul edilen Kehf Suresi’ndeki ayetlerde Hz. Musa ile bir yolculuğu anlatılmaktadır.³⁴⁷

Halk hikâyelerinde Hızır bazen boz atlı olarak tasavvur olunur.³⁴⁸ Dede Korkut hikâyelerinde de bu şekilde geçmektedir. Ayrıca Hızır bazen İlyas ile birlikte “Hızır-İlyas” birliği şeklinde mühim kültür konusu olmuştur. Hatta pek çok yerde makamları vardır.³⁴⁹

Hz. Hızır Dede Korkut hikâyelerinde “Dirse Han Oğlu Boğaç Boyu”nda geçmektedir. Burada babası tarafından yaralanan Boğaç’a yardım edip, yarasının merhemini ona söyler:

Oğlan anda yıkıldukda yeşil donlu, boz atlu Hızır-İlyas oğlana biiznillah hazır oldu; üç katla yarasını eliyile sığadı. Sana bu yaradan korhma oğlan ölüm yokdur, dağ çiçeği ile anan südüyle senün yarana melhemdür dedi, gayib oldu.³⁵⁰

³⁴⁶ İlyas Çelebi, “Hızır,” *DİA* 17, s. 406. Buhârî, “Enbiya”, 27.

³⁴⁷ Kur’an 18/60-82.

³⁴⁸ Ramazan Hub, *Hazreti Hızır* (İstanbul: Kırk Kandil, 2000), s. 545.

³⁴⁹ Hub, *Hızır*, s. 539.

³⁵⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 33.

4.6. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf'un ismi Dede Korkut hikâyelerinde geçmemekte fakat onun yaşadığı bir olaya telmih yapılmaktadır.

Hz. Yusuf, Hz. Yakup peygamberin oğludur. Hz. Yusuf'un kardeşleri, babaları Hz. Yakup'u Yusuf'tan kıskanırlar. Bir gün Hz. Yusuf gördüğü bir rüyayı babasına anlatır. Hz. Yakup Yusuf'a bu rüyasını kimseye anlatmamasını söyler. Fakat ağabeyleri bunu duyarlar. Babalarının kendileri ile daha çok ilgilenmeleri için onu dışarda oynatma gezdirme bahanesi ile ondan kurtulmak için Hz. Yusuf'u evden çıkarırlar. "Yarın onu bizimle kıra gönder de bol bol yesin, oynasın. Şübhesiz biz onun koruyucularıyız."³⁵¹

Ey babamız, dediler hakıykatem biz gitdik. Yarış edecekdik. Yusufu da eşyamızın yanına bırakmışdık. (Bir de ne görelim) onu kurt yemiş. Biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inancı değilsin.

Bir de üstüne yalan bir kan (bulaştırılmış olan) gömleğini getirdiler. (Yakub) dedi ki: Hayır, nefisleriniz sizi aldatıb (böyle büyük) bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Sizin şu anlatışınıza karşı yardımına sığınılacak (ancak) Allahdır.³⁵²

"Hz. Yakup, Yusuf'un küçüklükte görüp de kendisine söylemiş olduğu rüyaya nazaran onun huzurunda kardeşleri secdeye varmadan vefat etmeyeceğini biliyor, dönüşünü büyük bir sabırla bekliyordu."³⁵³ Hz. Yakup Yusuf'un yokluğunda Bünyamin'i bağrına basar. Bir kıtlık sonucu oğulları Kenan ilinden Mısır'a gitmek zorunda kalırlar. Hz. Yusuf ağabeylerini tanır ve diğer gelişlerinde Bünyamin'i de

---

³⁵¹ Kur'an, 12/11.

³⁵² Kur'an, 12/15-18.

³⁵³ Pala, *Sözlüğü*, s. 484.

getirmelerini sağlar. Bünyamin de ayrılınca Hz. Yakup'un iki gözüne ak düşer sonra Hz. Yusuf'un gönderdiği gömleği yüzüne sürerek gözleri açılır.³⁵⁴

“Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun. İyice görür bir hâle gelir. Bütün ailemizi de bana getirin.”³⁵⁵

Hz. Yakup Yusuf'un gönderdiği gömleği yüzüne sürünce gözleri açılır. Bu olaya Dede Korkut hikâyelerinde “Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda telmih yapılmaktadır. “Beyrek buna bir gömlek bağışlamıştı, geymezi, saklarıdı, vardı gönleği kana kuna bulaşdurdu, Bayındır Hanun önüne getirüp bırakdı.”³⁵⁶

Bay Büre Beg aydur: Oğlum Beyrek idüğün andan bileyim ki sırça parmağını kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin; açılacak olurisa oğlum Beyrekdür, dedi. Zira Bay Büre Begün oğlu Beyrek gideli ağlamakdan gözleri görmez olmuşıdı. Beyrek eyle etdi. Destmalı gözüne silicek Allahu Teâlânun kudretiyle gözleri açıldı.³⁵⁷

4.7. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed Rebiülevvel ayının on ikisinde pazartesi günü Mekke'de dünya'ya geldi. Hz. Peygamber'in soy kütüğü şöyledir:

Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib (Şeybe) b. Hâşim b. Abdümenaf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnan.³⁵⁸

Babası Abdullah, annesi Âmine'dir. Abdullah on sekiz yaşında Âmine ile evlenmiştir. Ticaret için gittiği Suriye'den dönerken Yesrib'e uğramış orada

³⁵⁴ Ömer Faruk Harman, “Ya'kûb,” *DİA* 43, s. 275.

³⁵⁵ Kur'an, 12/93.

³⁵⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 70.

³⁵⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 87.

³⁵⁸ Mustafa Fayda, “Muhammed,” *DİA* 30, s. 408.

hastalanarak vefat etmiştir. Annesi Âmine Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup Vehb b. Abdümenaf'ın kızıdır. Hz. Muhammed çocukluğunun ilk dört yılında sütanne ve babasıyla geçirdi.³⁵⁹ Altı yaşında annesini kaybetti. Sekiz yaşına kadar dedesi Abdulmuttalib baktı. Dedesi bakımını amcası Ebu Tâlib ve eşi Fatma binti Esed'e vasiyet etti. İlk vahiy Hira'da bulunduğu 610 yılı Ramazan ayının son on günü içinde bir gece sabaha karşı Cebrail asli suretiyle gelerek okumasını istedi: "Yaradan Rabbinin adıyla oku."³⁶⁰

Hz. Peygamber Ebu Bekir ile beraber bir gece Mekke'den ayrılp Sevr dağındaki mağaraya saklanarak üç gün sonra develere binerek Yesrib'e doğru yola çıktılar (1 Rebiülevvel 622). Hz. Peygamber 13 Rebiülevvel 11 / 8 Haziran 632 Pazartesi günü ruhunu teslim etti.³⁶¹

Muhammed, Resul-i Ekrem'in en çok bilinen adı olup "övgüye değer bütün güzellikleri ve iyilikleri kendinde toplayan kişi" anlamına gelmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde Hz. Peygamber'in Mustafa ve Muhammed ismi geçmektedir. Ayrıca hikâyelerde savaşta, zor anlarda Hz. Muhammed'e salavat getirilir. Bazı hikâyelerin sonlarındaki dua kısımlarında günahların affi için onun şefaati istenir.

"Mukaddeme"de:

"Tanrı dostu, din serveri Muhammed görklü."³⁶²

"Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu"ndan:

"Dergâhı Hakk'a yüzün dönüp adı görklü Muhammedi-aleyhisselam-şefi götürdü."³⁶³

³⁵⁹ Mustafa Fayda, "Muhammed," *DİA* 30, s. 409.

³⁶⁰ Kur'an, 96/1.

³⁶¹ M. Yaşar Kandemir, "Muhammed," *DİA* 30, s. 422.

³⁶² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 21.

³⁶³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51.

“Adı görklü Muhammed’e salavat getürdüler.”³⁶⁴

“Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Boyu”ndan:

“Günahınızı adı görklü Muhammed Mustafa yüz suyuna bağışlasun.”³⁶⁵

“Begil Oğlu Emrenün Boyu”ndan:

“Yoldaşlığa din-i Muhammed yoluna dürişeyim senün için.”³⁶⁶

---

³⁶⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 55.

³⁶⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 57, 90, 136, 154, 144, 194.

³⁶⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 160. Bkz. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu 177.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAM BÜYÜKLERİ

5.1. Hz. Ebu Bekir

Fil Vaka'sından üç yıl sonra Mekke'de doğdu. Annesi Ümmü'l Hayr Selma bint Sahr, babası Ebû Kuhâfe'dir. Teym kabilesinin soyu Mürre b. Ka'b'da Hz. Peygamber ile birleşir.³⁶⁷ Ebû Bekir kaynaklarda "Atîk" (güzel, soylu), "Zü'l-hilâl", "Evvah" (çok şefkatli) lakaplarıyla anılmıştır. Fakat en meşhur lakabı Sıddîk'tır. Bu lakabı miraç olayına tereddütsüz inandığı için Hz. Peygamber tarafından verilmiştir. Arapların nesp ve ahbar ilimlerinde bilgi sahibidir. Bu şekilde Hz. Peygamber'in diğer kabileler ile dostluk kurmasında yardımcı olmuştur. Hz. Ebu Bekir kumaş ve elbise ticareti yapmıştır. İslamiyet'i kabul eder etmez ticareti bırakarak Hz. Peygamber ile birlikte insanları İslamiyet'e davet etmiştir. İslam'ın ilerlemesinde büyük çabası olan ilk Müslümanlardan Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Talha b. Ubeydullah İslam'ı onun davetiyle kabul etmiştir.³⁶⁸

"Mekke döneminde Kureyşli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalan Müslüman kölelerle yabancılardan erkek kadın zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi satın almıştır."³⁶⁹

---

³⁶⁷ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir," *DİA* 10, s. 101.

³⁶⁸ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi 1* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985), s. 266.

³⁶⁹ *DİA* 10, s. 102.

Hz. Peygamber onun üstünlüğünden söz ederken kendisini herkesin yalanladığı bir sırada Ebu Bekir inandığını ve İslamiyet için her şeyini feda ettiğini belirtir.³⁷⁰

Dede Korkut hikâyelerinde Mukaddeme kısmında Hz. Ebu Bekir sıddık lakabı ile anılmaktadır: “Muhammedün sağ yanında namaz kılan Ebu Bekir Sıddık görklü.”³⁷¹

5.2. Hz. Osman

“Osman b. Affan (b. Ebi'l As b. Umeyye b. Abdişems b. Abdimenaf b. Kusayy), Kureyş'in Emevi kolundandır.”³⁷²

Fil Vaka'sından altı yıl sonra Tâif'te doğdu. Babası Kureyşin en zengin tüccarlarından Affan'dır. Cahiliye devrinde ölmüştür. Annesi, Hz. Peygamberin hâlâsı Ümmü Hâkim Beyzâ bint Abdulmuttalib'in kızı Ervâ bint Küreyz'dir.³⁷³

“Ervâ, Hz. Peygamber'in babası Abdullah ile ikiz kardeşir.”³⁷⁴ İslam öncesinde Mekke'nin önemli tüccarlarından biridir. İslam'a davetin ilk zamanlarında Ebu Bekir'in teşvikiyle Hz. Peygamber'in yanına giderek Müslüman oldu. İlk Müslümanlardandır. Eşraftan olması sebebiyle İslam'ı kabul edişi Kureyş içinde yankı yaptı. Dininden dönmesi için annesi ve amcası (Hakem Ebu'l As) çok uğraştı

³⁷⁰ Mustafa Fayda, “Ebû Bekir,” *DİA* 10, s. 102.

³⁷¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 21.

³⁷² Hasan, *Tarihi* 1, s. 323.

³⁷³ İsmail Yiğit, “Osman,” *DİA* 33, s. 438.

³⁷⁴ Hasan, *Tarihi* 1, s. 323.

fakat onu dininden döndüremedi. Hz. Peygamber'in kızı Rukiyye ile evlendi, hanımı ile İslamiyet'in beşinci yılında hicret etti.³⁷⁵

Habeşistan'daki muhacirler, Kureyş'in Hz. Peygamber ile anlaşığına dair haber alınca o da onlarla birlikte Mekke'ye döndü. Burada kalarak daha sonra diğer Müslümanlarla birlikte Medine'ye hicret etti. Eşi Rukiyye hasta olduğu için Hz. Peygamber'in izniyle Bedir Gazvesi'ne katılmadı. Eşi Rukiyye vefat edince Hz. Peygamber onu diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. Hz. Peygamber'in iki kızı ile evlendiği için *Zu'n-nureyn* (çift nur sahibi) lakabını aldı.³⁷⁶

“Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden biridir. Hz. Ebu Bekir zamanında onun kâtipliğini ve müşavirliğini yaptı. Hz. Ömer'in de danışmanları arasında yer aldı.”³⁷⁷ Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de Hz. Osman şu şekilde geçmektedir:

“Kur'an'ı yazdı, düzdü, ulemalar öğrenince köydü biçti

Âlimler serveri Osman Affan oğlu görklü”³⁷⁸

5.3. Hz. Ali

Babası, Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talip, annesi de Fâtıma binti Esed'dir. Hz. Ali, Ebu Talip'in en küçük oğludur. Bir kıtlık senesinde Hz. Peygamber amcasına yardım için onu himayesine aldı. Hz. Peygambere ilk iman edenlerdendir. Mekke müşrikleri eziyetlerini çok artırdıkları bir dönemde Hz. Peygamber kendisini öldürmek isteyen müşrikleri oyalaması için yerinde Hz. Ali'yi bıraktı. Hz. Fâtıma ile

---

³⁷⁵ *DİA* 33, s. 438.

³⁷⁶ Hasan, *Tarihi 1*, s. 323-324.

³⁷⁷ *DİA* 33, s. 438.

³⁷⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

kendi annesi Fâtıma ve yanındakilerle Mekke'den ayrılarak Hz. Peygamber'e yetişti. Hicret'in beşinci ayında muhacir ve ensar arasında dayanışma kurmak amacıyla muahat (kardeşlik edinme) yapıldığında Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçti ve onu Hz. Fâtıma ile evlendirdi (H. 624). Hasan, Hüseyin, Muhsin, Zeyneb ve Ümmü Külsüm adlı çocukları oldu. Hz. Ali, Hz. Fâtıma'nın sağlığında başka evlilik yapmadı.³⁷⁹

Hz. Ali Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyelere katıldı ve bu savaşlarda Hz. Peygamber'in sancaktarlığını yaptı. Tebük Gazvesi'nde ise Hz. Peygamber'in vekili olarak Medine'de kaldı. Hz. Ali Hz. Peygamber'e kâtiplik yaptı. Hudeybiye Anlaşması'nı da o yazdı. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verildi.³⁸⁰ Hz. Ali üç halife döneminde savaşlara katılmadı ve idari görevde bulunmadı. Yalnız Hz. Ömer Suriye ve Filistin seyahatindeyken Medine'de askeri vali olarak kalıp ve dinî ilimlerle uğraştı.³⁸¹

Hz. Peygamber'in evinde yetişerek onun yüksek ahlakıyla ahlaklanmışır. Hz. Peygamber Müslümanların işlerinin birçoğunu ona bırakmıştır. Hz. Ali bu işleri en güzel şekilde başarmıştır ve İslam'ın zafere ulaşması hususunda samimi gayret göstermiştir. Bundan dolayı şanı yükselmiştir. Kendisi şecaat ve kahramanlıkla meşhurdur.³⁸²

Edebiyatımızda Hz. Ali'nin kahramanlığı bazı motiflerle işlenmektedir.

“Kılıcı”nın adı “Zülfikar”, atının adı da “Düldül” şeklinde adlandırılmaktadır.

---

³⁷⁹ Ethem Ruhi Fırlalı, “Ali,” *DİA* 2, s. 371.

³⁸⁰ *DİA* 2, s. 371-372.

³⁸¹ *DİA* 2, s. 372.

³⁸² *Hasan, Tarihi* 2, s. 347.

Düldül Peygamberimizin ester cinsi dişi katırının adıdır. Peygamberimiz bu atı daha sonra Hz. Ali'ye hediye etmiştir. Hz. Ali halifeliği sırasında bu ata binmiş ve hâricilerle savaşmıştır. Cesur bir hayvan olan düldül uzun müddet yaşamıştır.³⁸³

“Zülfikar Hz. Ali'nin kılıcıdır. Bu kılıç yarısından sonra ucu çatallaşan bir çeşit kılıçtır. Peygamberimiz tarafından Hz. Ali'ye verilen bu kılıç Bedir Savaşı'nda ele geçmiştir.”³⁸⁴ Bu kılıç Zülfikar ve atı Düldül Dede Korkut hikâyelerinde “Salur Kazanun Evinün Yağmalanduğu Boyu”nda geçmektedir:

“Şah-ı Merdan Alinün Düldülünün eyeri ağaç

Zülfekarun kınıyılan kabzası ağaç”³⁸⁵

“Mukaddeme”den:

“Kılıç çaldı, din açdı, şah-ı merdan Ali görklü”³⁸⁶

5.4. Hz. Hasan

Hz. Peygamber'in torunudur. Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğludur. Ramazan ayının 15'inde Medine'de doğdu. Hz. Peygamber ona Hasan adını ve Ebu Muhammed künyesini verdi. Hz. Peygamber kulağına bizzat ezan okumuştur.

Hz. Hasan ilk halife dönemindeki olaylarda fiilen yer almadı. Hz. Ali şehit edildikten sonra kendisine Kûfe'de biat edildi fakat Muaviye b. Ebu Süfyan Kûfelileri kendi safına çekmeye çalıştı. Muaviye Suriye, Filistin ve Cezire taraflarında bir ordu hazırlattı. Hz. Hasan ise kan dökülmesini istemedi ve yetkilerini

---

³⁸³ Pala, *Sözlüğü*, s. 125.

³⁸⁴ Pala, *Sözlüğü*, s. 495.

³⁸⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51.

³⁸⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 21.

Muaviye'ye devretti.³⁸⁷ İslam tarihinde bu döneme birlik yılı denilmiştir. Hz. Hasan ailesi ile birlikte Medine'ye giderek siyasetten uzaklaştı. Eşi Cade bint Eş'as b. Kays tarafından zehirlendi. 28 Safer 49 (7 Nisan 669) tarihinde vefat etti.³⁸⁸

Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de:

“Alinün oğulları Peygamber nevaleleri / Kerbela yazısında / Yezidiler elinde şehid oldu / Hasan ile Hüseyin, iki kardeş bile görklü”³⁸⁹

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

“Hasan ile Hüseyinin hasreti su”³⁹⁰

“Şah Hasanla Hüseyinün beşiği ağaç”³⁹¹

5.5. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamber'in torunu, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin küçük oğludur. Medine'de doğdu. Şehîd lakabıyla meşhurdur. Hz. Hüseyin ağabeyi Hz. Hasan ile birlikte tabiinden Ebu Abdurrahman es-Sülemi'den kıraat öğrendi; dedesiyle annesinden ve babasından, Hz. Ömer'den ve diğer sahabelerden sekiz hadis rivayet etti. Hz. Hüseyin babasının halifeliği sırasında Kûfe'ye giderek bütün seferlerine katıldı. Hz. Ali şehit olduktan sonra onun vasiyetine uyarak Hz. Hasan'a itaat etti. Hz. Hüseyin'in Muaviye'ye karşı olan tutumu Muaviye'nin oğlu Yezid'in halife olmasını isteği sonucu değişti.³⁹² Muaviye hastalandığında oğlu Yezid'e itaat etmelerini istedi.

³⁸⁷ Ethem Ruhi Fiğlalı, “Hasan,” *DİA* 16, s. 282.

³⁸⁸ *DİA* 16, s. 282.

³⁸⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

³⁹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 43.

³⁹¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51.

³⁹² Ethem Ruhi Fiğlalı, “Hüseyin,” *DİA* 18, s. 518.

Halk da çekinip bunu kabul etti. Muaviye ölünce Medine valisi Mervan Yezid'e bağlanmayı isteyince Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman Yezid'in halifelğe uygun olmadığını söyledi.³⁹³

Hz. Hüseyin Yezid'e biat etmedi ve Mekke'ye gitti. Kufelilerin bazı ileri gelenleri de Hz. Hüseyin'in halife olmasını istediklerini mektup yazarak yolladılar. Hz. Hüseyin amcasının oğlu Müslim b. Akil'i Kufe'ye yolladı. 5 Şevval 60 (9 Temmuz 680) Müslim Hz. Hüseyin'e biat almaya başladı bunu öğrenen Yezid Müslim'i öldürüp Hz. Hüseyin'e biat edenleri dağıttı. Olaylardan haber alamayan Hz. Hüseyin, ailesi ve taraftarları yola çıktılar 8 Zilhicce 60 (9 Eylül 680). Yolda Müslim'in öldürüldüğünü öğrendiler fakat Müslim'in oğul ve kardeşlerinin ısrarı üzerine gitmek isteyenlerle birlikte devam ettiler. Aile fertleriyle yaklaşık yetmiş kişi kaldı. Hür b. Yezid ile bin kişilik ordusu kabileyi gözetledi. Hz. Hüseyin Kerbela'ya ulaştığını Kufe Valisi Ubeydullah'a bildirdi. Ubeydullah Yezid'e biat etmezlerse kafilenin su ile irtibatının kesilmesini istedi. Hz. Hüseyin savaşmayı istemedi fakat gitmesine de izin vermediler. Kufe Valisi bir mektup göndererek Hz. Hüseyin'in teslim olmasını istedi. Eğer bunu başaramazsa da savaşmasını istedi. Şemir b. Zülcevşen'in emriyle kabileye hücum edildi. Hz. Hüseyin, yirmi üç süvari ve kırk piyadeden oluşan taraftarları kısa sürede zayıfladı. Sinan b. Enes en-Nihai Hz. Hüseyin'e bir harbe saplayıp yere düşürdü. Sonra Hz. Hüseyin'in saçlarını ve başını yağmaladılar.

---

³⁹³ Kerderli Mahmut, *Cennetlerin Açık Yolu Nehcü'l Ferâdis*, çev. Bilal Aktan (Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları, 2006), s. 128.

Dede Korkut hikâyelerinde bu olaya şu şekilde yer verilmektedir:

“Mukaddeme”den: Alinün oğulları Peygamber neveleri / Kербela yazısında / Yezidiler elinde şehid oldu / Hasan ile Hüseyin, iki kardaş bile görklü.³⁹⁴

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

Hasan ile Hüseyinin hasreti su³⁹⁵

Şah Hasanla Hüseyinün beşiği ağaç.³⁹⁶

5.6. Hz. Aişe

Hz. Ebu Bekir’in kızı ve Hz. Peygamber’in hanımıdır. Babası Ebu Bekir b. Ebû Kuhâfe es Sıddîk lakabıyla tanındığı için kendisine Âişe es-Sıddîka binti’s- Sıddîk denilmiştir. Annesi, Kinâne kabilesinden Ümmü Rümân bint Âmir b. Uveymir’dir. Bi’setin dördüncü yılında (614) Mekke’de doğdu. Hz. Peygamber ile nikâhı Mekke’de hicretten önce kıyılmıştır. Hicretin ikinci yılı (Nisan 624) Hz. Peygamber ile evlendi. Hicretin onuncu yılında yapılan Veda haccına katıldı. Hz. Peygamber rahatsızlanınca diğer eşlerinin de rızasını alarak Hz. Aişe’nin odasına geçti ve Hz. Aişe’nin yanında vefat etti ve onun odasına defnedildi. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Aişe on sekiz yaşındaydı. Kur’an’ın hükmüne uyarak kimse ile evlenmedi. Altmış beş yaşında 17 Ramazan 58’de Medine’de vefat etti.³⁹⁷

“Hz. Peygamber vefat ettiği zaman çok genç olmasına rağmen Kur’an-ı Kerim’i ve Hz. Peygamber’in sünnetini en iyi bilen anlayan ve muhafaza eden

³⁹⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

³⁹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 43.

³⁹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 51.

³⁹⁷ Mustafa Fayda, “Âişe,” *DİA 2*, s. 201-202.

sahabelerin başında yer alır.”³⁹⁸ Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in kızı Hz. Fâtıma ile birlikte geçmektedir: Ol Ayşe Fatma soyudur ³⁹⁹

5.7. Hz. Fatıma

Hz. Peygamberin en küçük kızıdır. Lakabı beyaz parlak yüzlü kadın anlamında Zehra’dır. Mekke’de doğdu. On beş yaşını tamamladıktan sonra Hz. Ali Fâtıma’ya talip oldu ve bu talebini Hz. Peygamber kabul etti. Mayıs veya Haziran 624’te evlendi. “Hz. Fâtıma’nın Hasan, Hüseyin, Muhassin, Ümmü Külsüm ve Zeyneb adlı çocukları oldu. Hz. Fâtıma Hz. Peygamber vefat ettikten beş buçuk ay sonra 22 Kasım 622 tarihinde vefat etti.”⁴⁰⁰

Hz. Peygamber’in soyu onun çocukları vasıtasıyla devam etmiştir. Hz. Fâtıma on sekiz hadis rivayet etmiştir. Hz. Peygamber “Fatıma benim parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur buyurmuştur.”⁴⁰¹

Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de dört kadın tipi sayılır ve en hayırlılarının da “ev yapan sulp” bunların Hz. Âişe ve Fâtıma soyundan olduğu söylenir: Ol Ayşe Fatma soyudur.⁴⁰²

Hz. Peygamber Ali’nin elini tutup Fatıma’nın yanına girdi. Ali’yi Fatıma’nın yanına oturttu ve onlara dua etti. Hz. Peygamber bir dua

---

³⁹⁸ *DİA* 2, s. 203.

³⁹⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

⁴⁰⁰ M. Yaşar Kandemir, “Fâtıma,” *DİA* 12, s. 219.

⁴⁰¹ M. Yaşar Kandemir, “Fâtıma,” *DİA* 12, s. 220.

⁴⁰² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

edip bir çanak su istedi. anağı verdiler; çanağa dua okudu ve suyu Fatıma'nın üzerine saçtı.⁴⁰³

Bu olaya “Salur Kazanun Evi Yağmalanduğu Boyu” adlı hikâyede telmih yapılmaktadır: “Ayşe ile Fatmanın niğahi su”⁴⁰⁴

---

⁴⁰³ Mahmut, *Ferâdis*, s. 114.

⁴⁰⁴ Gökay, *Dedem Korkut*, s. 43.

ALTINCI BÖLÜM

İSLAM'DA KUTSAL MEKÂNLAR

6.1. Arafat

Kelime anlamı “bilme, anlama, tanıma” ve “güzel koku” gibi manalara gelen bir kökten türemiştir. Arafat adının verilmiş sebebi kesin olarak bilinmemekte ise de bu konuda bazı görüşler ileri sürülmektedir.

Hz. Âdem ile Hz. Havvâ'nın yeryüzüne indikten sonra burada buluşup tanışmaları veya Cebrail'in Hz. İbrahim'e haccın nasıl ve nerelerde yapılacağını öğretirken Arafat'a geldiklerinde ona “Arefte?” (anladın mı? tanıdın mı?) diye sorması, onun da “Areftü” (anladım, tanıdım) demesinden dolayı buraya Arafat veya Arefe dendiği kaynaklarda zikredilmiştir.⁴⁰⁵

Hz. Peygamber'in “Hac Arafat'tır”⁴⁰⁶ hadisine dayanılarak bütün mezheplerde Arafat'ta vakfe haccın rükünlerinden sayılmıştır.

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”nda Uruz babasına şu soylamayı söylemektedir: “A beg baba, işidürem ne dersin / Amma Arafatda erkek kuzu kurban için / Baba oğul kazanur ad için / Oğulda kılıç kuşanur baba gayretiyiçün”⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Abdullah Boks, “Arafat,” *DİA* 3, s. 261.

⁴⁰⁶ İmam Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn* 2, s. 54.

⁴⁰⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

6.2. Kâbe

Sözlükte “dört köşeli veya küp şeklinde olma” anlamındaki ka’b kökünden gelen Kâbe “küp şeklinde nesne” demektir. Kâbe’nin ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı hususunda ihtilaf vardır. Kur’an-ı Kerim’de Kâbe ile ilgili olarak şu ayetler yer almaktadır: “Şübhesiz âlemler için, çok feyizli ve ayn-ı hidayet olmak üzere, konulan ilk ev (ma’bed) elbette Mekke’de olandır.”⁴⁰⁸

Hani Beyt(i şerifi, Kâbeyi) insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir mahal yapmışdık (hatırlayın). Siz de İbrahim’in makamından bir namazgâh edinin, İbrahim ile İsmail’e de: evimi tavaf edenler, (ibadet kasdıyla orada) kalanlar, rükû, sücûd eyleyenler (namaz kılanlar için) titizlikle temizleyin, diye kuvvetli bir emir verdik.⁴⁰⁹

Hani İbrahim: Ya Rab burasını emniyetli bir şehir yap ve ehalisinden Allah’a ve ahiret gününe inananları(yemiş, hububat gibi) mahsullerle rızıklandır, demişdi. Hani İbrahim o Beytin temellerini (yahud duvarlarını), İsmail ile birlikte, yükseltiyordu (da ikisi birlikde şöyle dua etmişlerdi) Ey Rabbimiz bizden şu ibadeti kabul buyur. Şübhesiz hakkıyla işiden, kemaliyle bilen sensin Sen.⁴¹⁰

Hiz. İbrahim zamanından putperestliğin yayılışına kadar Kâbe ziyareti tevhid inancına uygun şekilde yapılmıştır. Putperestliğin başlaması ile Kâbe etrafına putlar diktiler ve çıplak tavaf etmeye başladılar. Fakat Kâbe’yi daima Beytullah olarak görmüşler. Bunun yanında hanif olanlar putperestlerden farklı olarak Kâbe’yi ziyarete devam etti. Putperestler burada putlara kurban kesip dua etmişler. Bu putların kendilerini Allah’a yaklaştırdıklarına inanmışlar.⁴¹¹

---

⁴⁰⁸ Kur’an, 3/96.

⁴⁰⁹ Kur’an, 2/125.

⁴¹⁰ Kur’an, 2/126-127.

⁴¹¹ Saadettin Ünal, “Kâbe,” *DİA* 24, s. 16.

Kâbe yeryüzündeki ilk ibadet yeri olmasının yanı sıra özellikle namaz ve hacla ilgili belirli şartların yerine getirilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Dede Korkut hikâyelerinde Mukaddeme kısmında Kâbe şu şekilde yer almaktadır: “Alçak yerde yapıldur Tanrı evi Mekke görklü”⁴¹²

6.3. Mekke

Arap yarımadasının kuzeyinde Batımekke (Bekke) adı verilen bir vadi üzerinde kurulmuştur. Merkezinde Kâbe'nin yer aldığı bu vadinin ortasındaki çukur alana “Bathaü Mekke” (sel yatağındaki kumluk) denir. Bu alanın doğusunda eteğinde Safâ ile bunun hizasında Merve tepelerinin bulunduğu Ebûkubey's, batısında Kuaykiân, güneybatısında Sevr, kuzeydoğusunda Nur (Hira) ve Sebir dağları yer alır. Hac ibadetinin yerine getirildiği mekânlardan Arafat, Müzdelife ve Mina Mekke'nin doğusundadır.

Mekke Kâbe'yi barındırması ve kutsal belde sayılması sebebiyle pek çok ad verilmiştir. “Mekke”, yeryüzündeki yerleşim birimlerinin merkezi ve Müslümanların kiblesi kabul edilmesinden dolayı “ümmülkura (şehirlerin anası)”⁴¹³, “Bekke”⁴¹⁴, “karye”⁴¹⁵, “meâd”⁴¹⁶, “El- beledü'l-emîn”⁴¹⁷, “El-beled”⁴¹⁸ adlarından birkaçıdır.

“O sizi Mekke'nin karnında onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden ve sizin ellerinizi onlardan çekendi. Allah ne yaparsanız hakkıyla

---

⁴¹² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 22.

⁴¹³ Kur'an, 42/7.

⁴¹⁴ Kur'an, 3/96.

⁴¹⁵ Kur'an, 16/112.

⁴¹⁶ Kur'an, 28/85.

⁴¹⁷ Kur'an, 95/1-3.

⁴¹⁸ Kur'an, 90/1.

görücüdür.”⁴¹⁹ “Allah o memleketi (size) bir ibret örneği olarak irad etdi ki o, korkudan emin ve sakindi.”⁴²⁰

Mekke'nin asıl önemi, Allah'a kulluk maksadıyla yapılmış ilk mabed olan Kâbe'nin⁴²¹ burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an'da Allah'ın evi kabul edilen Mekke ve çevresinin her türlü tecavüzden korunmuş güvenli bir yer (harem) ve insanların manen temizlenip arındığı bir mahal olduğuna işaret edilmiş. Bununla ilgili birtakım özel hükümler konularak çevresi bizzat alemlerle sırlandırılmış. Mekke Allah tarafından harem kılınmış ve bu durum şehrin emin bir yer yapılması için dua eden Hz. İbrahim tarafından ilan edilmiştir.⁴²²

Mekke, Dede Korkut hikâyelerinde “Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”nda geçmektedir: “Ağaç ağaç derisem arlanma ağaç / Mekke ile Medinenün kapısı ağaç.”⁴²³

6.4. Medine

Hiz. Peygamber'in mescidi ile kabrinin bulunduğu hicret yurdudur. İslam'da iki Harem bölgesinden birisidir. Hiz. Peygamber ve Hulefa-yi Raşidin'in başşehridir. Medine'nin bilinen ilk adı Yesrib'dir. Sözlükte “zarar vermek”, “karıştırmak” anlamlarına gelen “Yesrib Kur'an'da Medine'nin adı olarak bir yerde geçmektedir.”⁴²⁴ Hicret sonrasında Hiz. Peygamber buraya güzel anlamlar içeren bir isim verilmesini istemiştir. Verilen isimler hicret yurdu olması, başşehir olması,

---

⁴¹⁹ Kur'an, 48/24.

⁴²⁰ Kur'an, 16/112.

⁴²¹ Kur'an, 3/96.

⁴²² Kur'an, 2/126; 14/35.

⁴²³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 50.

⁴²⁴ Kur'an, 33/13.

hicretten sonra medenileşmeye vurgu yapan isimlerdir. Bunların sayısı doksana kadar çıkmaktadır. İslam kaynaklarında Tayyibe, Miskîne, Azra, Cabire, Mecbûre, Mahabbe, Mahcûbe, Kur'an'da Medine için kullanılan "dar" kelimesinden hareketle Dârülhicre, Dârüliman, Darüssünne, Hz. Peygamber'e nisbetle Medînetü'rresûl, Medînetü'l Münevvere gibi isimlerin verildiği görülmektedir.⁴²⁵

Dede Korkut hikâyelerinde Medine bir defa geçmektedir. "Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu"nda: "Ağaç ağaç derisem arlanma ağaç / Mekke ile Medinenün kapısı ağaç"⁴²⁶

---

⁴²⁵ Nebi Bozkurt -Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Medine," *DİA* 28, s. 305-306.

⁴²⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 50.

YEDİNCİ BÖLÜM

İSLAMA AYKIRI UNSURLAR

7.1. Beddua

Beddua, Farsça’ da “kötü” anlamına gelen bed ile Arapça’ da “yakarış” anlamına gelen dua kelimelerinden oluşmuş birleşik isimdir. Beddua dinde zulüm ve haksızlığa dayanması şartıyla caiz olduğunu gösteren ayetler vardır: “Allah çirkin sözün alenen söylenmesini sevmez. Zulme uğrayanlar başka. Allah her şeyi işidici, hakkıyla bilicidir.”⁴²⁷ Haksızlığa uğrayanların zalime beddua etmesine izin verilmiştir. Fakat İslamiyet’te af çok önemli bir yere sahiptir:

“Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme) dür. Fakat kim afveder, barışı sağlama mükâfatı Allah’a aiddir. Şübhe yok ki O, zalimleri asla sevmez.”⁴²⁸

“Bununla beraber kim sabreder, suçları örter(bağışlar)sa işte bu, şübhesiz ve elbet azm olunacak umurdandır.(Mert ve azimkâr adamların işidir.)”⁴²⁹ Beddua Hz. Peygamber’den en az duyulmuş sözlerdir. Beddua ile ilgili Hz. Peygamber: “Kendinize beddua etmeyiniz; çocuklarınıza beddua etmeyiniz; mallarınıza da beddua etmeyiniz. Dileklerin kabul edildiği zamana gelir de Allah bedduanızı kabul ediverir”⁴³⁰ demiştir.

---

⁴²⁷ Kur’an, 4/148.

⁴²⁸ Kur’an, 42/40.

⁴²⁹ Kur’an, 42/43.

⁴³⁰ *Kütüb-i Sitte* 6, s. 545-546.

İslam âlimleri Müslümanın olur olmaz sebeplerle birbirleri aleyhine beddua etmelerini İslam ahlakıyla uyuşmayacağına dikkat çekmişlerdir. Bilhassa mutasavvıf ahlakçılar bedduanın edeple bağdaşmadığını belirtirler.⁴³¹

Dede Korkut hikâyelerinde “Mukaddeme”de laf taşıyan kadına beddua edilmektedir: Bunun gibi hanumun bebekleri bitmesün.⁴³²

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”ndan:

“Ağzun kurusun çoban, dilün çürüsün çoban Kadir senün alınına kada yazsun çoban.”⁴³³

“Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda Dede Korkut’a haksız yere vurmaya çalışan Deli Karçar’a Dede Korkut beddua eder:

“Dede Korkut ayıtdı: Çalarsan elün kurusun, dedi.”⁴³⁴

“Dur kız, senün ucundan bize neler oldu / Dostlar düşmanlar hep bize güldü / Varup oynarısın oyna / Oynamazısın cehennemde kayna.”⁴³⁵

“Basat Tepegözü Öldürdüğü Boyu”nda canı yanan Tepegöz Basat’a beddua eder:

“Ala gözden ayurdun yiğit meni / Tatlu candan ayırsun Kadir seni.”⁴³⁶

---

⁴³¹ Mustafa Çağırıcı, “Beddua,” *DİA* 5, s. 298.

⁴³² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 23.

⁴³³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 46, 49.

⁴³⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 66.

⁴³⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 84.

⁴³⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 152, 153.

7.2. Haset

Haset, sözlükte “kıskançlık”, “çekememezlik” anlamına gelmektedir. Bir nimeti kardeşine çok görüp, nimetin ondan çıkmasını istemektir. “Hasedin haram olduğuna delil olarak Allah’ın taksimatına gösterdiği hoşnutsuzluk ve razı olmama durumlarını gösterebiliriz. Bunda özür olmadığı gibi izin de yoktur.”⁴³⁷

Eğer size bir iyilik dokunursa onları tasaya düşürür. Şayet size bir fenalık gelirse onunla sevinirler. Eğer göğüs gererek sakınırsanız onların hilekârlıkları size hiçbir şeyle zarar veremez.⁴³⁸

“Ehl-i kitaptan birçoğu, Hak kendilerince besbelli olduktan sonra, ruhlarındaki hasedden ötürü sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek hevesine düştü.”⁴³⁹ İmam Gazzâlî hasedin dört çeşidi olduğunu belirtmektedir:

1. Hasedin en kötüsü haset ettiği kimsenin elinde bulunan nimetin yok olmasını istemektir. Kendinde olup olmaması önemli değildir.
2. Haset ettiği kimsenin elinde bulunan nimetin kendine geçmesini istemektir.
3. Haset ettiği adamda bulunan nimetin benzerini veya aynısının kendisinde olmasını istemektir. Kendisinde olmazsa başkasında da olmasını istemez.
4. Başkasında bulunan nimetin kendinde de olmasını ister. Fakat başkasının elindekinin yok olmasını istemez.⁴⁴⁰

---

⁴³⁷ Gazzâlî, *Ulumiddin* 3, s. 2748.

⁴³⁸ Kur’an, 3/120.

⁴³⁹ Kur’an, 2/109.

⁴⁴⁰ Gazzâlî, *Ulumiddin* 3, s. 2756.

Kur'an'da: "Allah'ın kiminizi kiminizden üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri ummayın"⁴⁴¹ buyurarak bizi hasetten men etmektedir. Bununla birlikte hadislerde hasetin kötülüğü şu şekilde belirtilir. "Hasetten (kıskançlıktan) sakının. Çünkü ateşin odunu veya otları yakıp bitirdiği gibi haset de hasenâtı (iyilikleri) yer bitirir."⁴⁴²

Dede Korkut hikâyelerinde "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu"nda Dirse Han oğlu Boğaç büyüüp tahta çıkacak yaşa gelince kırk yiğidi onu kıskandırdı:

Dirse Han Oğluna beglik verdi, taht verdi. Oğlan tahta çıkacak babasının kırk yiğidin anmaz oldu. Ol kırk yiğit hased edüp ayıtdılar: Bu oğlan zuhur edeli Dirse Hanun nazarı bize eksik oldu. Birbirine söylediler.⁴⁴³

7.3. İftira

Sözlükte "birbirine aslı olmayan bir suç yükleme" anlamına gelmektedir. İslam'da iftira haram kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Âişe'ye yapılan iftira karşısında Müslümanların tutumu değerlendirilirken bütün müminlerin, böyle bir habere hemen inanmayıp iftiraya uğrayan hakkında hüsnü zanda bulunmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Asılsız iftiraların yayılmasından hoşlananların hem dünyada hem ahirette ağır bir şekilde cezalandırılmayı hak ettikleri bildirilmektedir.⁴⁴⁴

Kim bir mümini bir münafiğa karşı himaye ederse, Allah da onun için Kıyamet günü, etini cehennem ateşinden koruyacak bir melek gönderir. Kim de Müslümana kötülenmesini dileyerek bir iftira atarsa, Allah onu, Kıyamet günü, cehennem köprülerinden birinin üstünde, söylediğinin günahından paklanıncaya kadar hapseder.⁴⁴⁵

---

⁴⁴¹ Kur'an, 4/32.

⁴⁴² *Kütüb-i Sitte* 17, s. 538.

⁴⁴³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 29.

⁴⁴⁴ Kur'an, 24/12, 19.

⁴⁴⁵ *Kütüb-i Sitte* 12, s. 316.

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda kırk yiğit Boğaç’a Öyle iftira atar:

Dirse Han Oğluna beglik verdi, taht verdi. Oğlan tahta çıkacak babasının kırk yiğidin anmaz oldu. Ol kırk yiğit hased edüp ayıtdılar: Bu oğlan zuhur edeli Dirse Hanun nazarı bize eksik oldu. Birbirine Őylediler: Gelün bu oğlanı babasına yavuzlayalım, ola kim babası bu oğlanı öldüre; gine bizim izzetimüz, hürmetümüz, anun babası yanında hoş ola, artuk ola, dediler.

Bayındur Han seni çağıra, sana katı kazap eyleye böyle oğul senin nene gerek, böyle oğul olmakdan olmamak yegdür, öldürsene dedüler. Anasıyla sohbet eyledi, atasına kasd eyledi, el uzatdı. Senün oğlun kür kopdı, ercel kopdı.⁴⁴⁶

7.4. Kan Davası

Aile veya yakın çevreden biri öldürüldüğünde, katile veya yakınlarına karşı, ölenin yakınlarınca o alma duygusuyla ve misilleme şeklinde karşılıklı cinayetlerin sürdürülmesine kan davası denir. Kan davası, akrabalık ve soy bağlarının güçlü olduğu, buna ilaveten, suçluyu gerektiği şekilde cezalandırıcı kamu otoritesinin veya yasal düzenlemelerin bulunmadığı toplumlarda kan davası ahlaki bir ödev olarak görülmüştür. İslam öncesi Arap toplumunda kan davası çok yaygındı. Aile veya kabile üyelerinden biri öldürüldüğünde onun kanının yerde bırakılmaması şerefli bir davranış olarak kabul ediliyordu. İslam dini ise adam öldürme ve yaralama suçlarının kasten işlenmesi halinde ölenin yakınına veya suç mağduruna kısas veya kan bedeli ve sakatlık tazminatı, hata ile işlendi ise diyet isteme hakkını tanımıştır.⁴⁴⁷

Hız. Peygamber kendisine başvuru ve kısas cezası gerektiren suçlarda mağdur tarafa suçluyu affetmeyi önermiştir.⁴⁴⁸ Veda Hutbesi’nde “Haberiniz olsun

⁴⁴⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 29.

⁴⁴⁷ Apaydın vd., *İlmihal 2*, s. 180-181.

⁴⁴⁸ Şamil Dağcı, “Kisas”, *DİA* 25,S. 494.

cahiliye devrindeki bütün kan davaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası da el-Haris İbnu Abdilmuttalib'in kan davasıdır⁴⁴⁹ buyurmuştur.

Ey salim akıl saahibleri, kıyasda sizin için (umumî) bir hayat vardır.
Ta ki (katilden) sakınasınız.⁴⁵⁰

Hikâyelerde kan davası yer almaktadır. “Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”nda kardeşleri kâfirler tarafından öldürülen çoban onların kanlarını almaya gideceğini söylemektedir:

“Çoban aydur: Ağam Kazan, sen evin almağa giderisen men dahı karındaşlarım kanını almağa giderem, dedi.”⁴⁵¹

“Basat Tepegözü Öldürdüğü Boyu”ndan:

Karındaşum Kıyanı öldürmişsin / Ağca yüzlü yengemi dul eylemişsin
/ Ala gözlü bebeklerin öksüz komışsın / Kormıyam seni / Kara polat
öz kılıcım tartmayınca / Kafalu börklü başun kesmeyince / Alca kanun
yeryüzüne dökmeyince / Kardaşum kıyanun kanun almayınca /
Komazam.⁴⁵²

“Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu”ndan:

Oğlan aydur: menü yolundan ayırman, ağam tutulan kalaya
varmayınca, ağamın ölüsün dirisin bilmeyince; öldüyise kanın
almayınca kalın Oğuz eline gelmegüm yoh, dedi.

Oğlan aydur: mere kavat kızı, men kılucuma doğranayum, ohuma
sançıluyım, oğlum doğmasun, doğarısa on yaşına varmasun ağamın

⁴⁴⁹ Bünyamin Erul, “Veda Hutbesi”, *DİA* 42, s. 592.

⁴⁵⁰ Kur'an, 2/178-179.

⁴⁵¹ Gökyay, Dedem Korkut, s. 47.

⁴⁵² Gökyay, Dedem Korkut, s. 152-153.

yüzün görmeyünce ölmüş ise kanın almayınca bu gerdeğe girer isem dedi.⁴⁵³

“İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu”nda Beyrek kendisini yaralayan Aruz Koca'nın kanını yerde koymamalarını istemektedir:

“Yarın kıyamet gününde menüm elüm Kazan Hanun yakasında olsun, menüm kanum Aruza korısa.”⁴⁵⁴

“Dayın namerd uruz kakıdı, Beyregi oturduğu yerde kılıçladı. Bir uyluğun düşürdü. San sağ ol hanum, Beyrek Hakka vasil oldu, menüm kanum Aruza komasın, dedi.”⁴⁵⁵

“At üzerinden yere saldı. Karındaşı Kara Güneyi işaret etti. Başın kes dedi. Kara Güne atdan indi. Aruzun başın kesdi.”⁴⁵⁶

7.5. Şarap İçme

Bazı efsaneler göre şarabın ilk mucidi İran hükümdarı Cem veya Cemşid'dir. Eski İran kaplarında ve bilhassa tepsilerde, tahtında oturan hükümdar ve ona içkiler sunan sakilerin çokça tasvir edildiği görülmektedir. Kur'an'da da Hz. Yusuf'un Mısır'da hapiste iken rüyasını yorumladığı iki kişiden birinin hükümdarın yanında şarap sakisi olduğu belirtilmektedir.⁴⁵⁷

Kur'an'da insan, yeryüzündeki en değerli varlık türü olarak nitelendirmiş ve onun dünyevi ve uhrevi mutluluğu İslam'ın başta gelen hedefidir. İslam sarhoşluk

---

⁴⁵³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 168.

⁴⁵⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 191.

⁴⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 192.

⁴⁵⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 193.

⁴⁵⁷ Kur'an, 12/41.

veren aklî ve ruhî dengeyi bozan, sinir sistemini uyuşturan maddeleri kullanımına cezalar koyarak insanları bunlardan uzak tutmaya çalışmaktadır.

Çok eski geçmişi olan şarap İslam öncesi Hicaz-Arap toplumunda da oldukça yaygındı. Bu yüzden İslam içkiyi haram kılarken önce ikna edici bir metot izlemiş belli bir safhadan sonra kesin yasaklama getirilmiştir.

“Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edirsiniz. İşte bunda da aklını kullanacak bir kavim için hiç şübhesiz bir ayet vardır.⁴⁵⁸ Bu hususta inen ikinci ayet Medine’de nazil olmuştur: “Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah ve hem insanlar için faydeler vardır. Günahları ise faydelerinden daha büyüktür.”⁴⁵⁹ Sonraki ayet “sarhoşken namaza yaklaşmayın”⁴⁶⁰ ayetidir. “Şeytan içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz vazgeçtiniz değil mi?”⁴⁶¹

İçkinin terk edilmesi için Hz. Peygamber bu on kişiye lanet etmiştir: “Hammaddesinden şarap yapmak maksadıyla sıkana ve sıkırana, içene ve salıklık yapana, taşıyana ve taşıtana, satana ve satın alana, bağışlayana ve bunun parasını yiyene.”⁴⁶²

Dede Korkut hikâyelerinde şarap şu şekilde geçmektedir:

“Al şarabun itişinden aldı içdi.”⁴⁶³

---

⁴⁵⁸ Kur’an, 16/67.

⁴⁵⁹ Kur’an, 2/219.

⁴⁶⁰ Kur’an, 4/43.

⁴⁶¹ Kur’an, 5/90-91.

⁴⁶² *Kütüb-i Sitte* 8, s. 126.

⁴⁶³ Gökçay, *Dedem Korkut*, s. 29.

Doksan başlu ban evlerin kara yerün üzerine dikdürmişidi. Doksan yerde ala kalı ipek döşenmişidi. Seksen yerde badyalar kurulmuşidi. Altun ayak sürahiler dizilmişidi. Dokuz kara gözlü, hob suretli saçı ardına örülü göğsü kızıl düğmeli, elleri bileğinden kınalı, barmakları nigarlı, mahbub kâfir kızları kalın Oğuz beglerine sagrak sürüp içerleridi. İçüp içüp ulaş oğlu Salur Kazanın alnına şarabun itisü çıkdı.⁴⁶⁴

“Begil Oğlu Emrenün Boyu”ndan:

“Arı gönülde pas olsa şarap açar.”⁴⁶⁵

7.6. Yas Tutma

Ölen kişilerin ardından bağıarak ağlamak ve yas tutmak eski cahiliye adetlerinden biridir. Ayrıca pek çok toplumda bu gelenek devam ettirilmiştir. İslam dininde ise bu gelenek kabul edilmemiş hatta Hz. Peygamber tarafından engellenmiştir. Bunun sebebi ölümün bir bitiş değil “kulluk ve imtihanın talim ve talimatına bir paydos olması”⁴⁶⁶, “iyi ameller işleyenlerin orada mükâfatlandırılacağı kötülerin ise cezalandırılacağı yer olması sebebiyledir.”⁴⁶⁷ Bu bir nokta da ahirete iman gereğidir.

Hz. Peygamber yas tutma hakkında şöyle buyurmaktadır: Ölenin arkasından yüzünü gözünü tırmalayan, yakasını paçasını yırtan, cahiliye insanı gibi bağıra çağıra ağıt yakıp kendisine beddua eden, bizim yolumuzu izleyenlerden değildir.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 39. Bkz. Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu s. 91, 93, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu s. 125, Kazılık Oğlu Yegenek Boyu s. 137. Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu s. 165.

⁴⁶⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 150. Bkz. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu s. 181.

⁴⁶⁶ Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 2012), s. 69.

⁴⁶⁷ Kur’an, 53/31.

⁴⁶⁸ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 7, s. 146.

“Arkasından koparılan feryat (ve yakılan ağıt) sebebiyle ölüye kabrinde azab olunur.”⁴⁶⁹

Dede Korkut hikâyelerinde “Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda öldüğü sanılan Bamsı Beyrek için yas tutulmaktadır. Bu yas bağırarak, yüzü yırtarak Hz. Peygamber’in yapılmasını istemediği şekilde yapılmaktadır:

Beyregün babası kaba sarık götürüp yere çaldı; tartdı yakasın yırttı; oğul oğul deyüben böğürdü, zarılık kıldı. Ağ bürçeklü anası buldur buldur ağladı, gözünün yaşını dökdü; acı tırnak ağ yüzüne aldı, çaldı, al yanağını tartdı, yırttı; kargu gibi kara saçını yoldu; ağlayubanı sıklayubanı evine geldi.⁴⁷⁰

Banı Çiçeğe Bamsı’nın kana bulaştırılmış gömleğini getirince: Tartdı yakasın yırttı, acı tırnak ağ yüzüne çaldı, güz alması gibi al yanağını yırttı. Vay göz açup gördüğüm / Gönül verüp sevdiğüm / Vay al duvağımın eyesi / Vay alnım başım umudu Han Beyrek deyü ağladı.⁴⁷¹

Yohsa a Kazan ayağumdan sermüze atayım mı? / Kara tırnak ağ yüzüme çalayın mı? / Güz alması gibi al yanakların yırtayın mı? / Çenberüme alca kanın dürteyim mi? / Ağır şiven senün orduna koyayın mı? / Oğul oğul deyübeni buzlayayın mı?⁴⁷²

⁴⁶⁹ İmam Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn* 7, s. 145.

⁴⁷⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 69; Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu s. 116.

⁴⁷¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 70-72.

⁴⁷² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 100.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GAYRİMÜSLİM KİŞİLER

8.1. Firavun

Sözlükte Mısır kralına verilen unvan şeklinde geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de firavun kelimesi sadece Hz. Musa dönemindeki Mısır kralını ifade etmektedir.

“Firavunlar içinde en zalimi, Hz. Musa'nın mücadele ettiği Ebü'l Abbas b. Velid'dir.”⁴⁷³

Kur'an'da yetmiş dört yerde geçen Firavun Hz. Musa'nın karşısında yer alan, büyüklük taslayan, böbürlenmiş, ilahlık iddiasında bulunacak kadar kendini beğenen ve Musa'nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıran, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral olarak tasvir edilmektedir. Ayetlerde onun çevresindeki kişiler de yer almaktadır. Firavun ve adamları tek kişi olmaktan ziyade sembol olarak takdim edilmektedir.⁴⁷⁴

Firavun kendisini Rab ilan eder ve yaptığı zulmü artırır. Hâman'a büyük bir kule yaptırıp Musa'nın Tanrısı ile görüşmek ister. Hâman Firavun için Musa'nın Tanrısına ok atmak ve onu öldürmek üzere içine binerek yükseleceği bir düzenek yapar. Ucuna et bağlanan sepeti taşıyan Gerges kuşları böylece her defasında daha yükseğe çıkar. Sonunda Firavun, Hz. Musa ve İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmasına izin verir fakat bundan vazgeçer.⁴⁷⁵

Fir'avn şöyle dedi: Ey Hakan benim için yüksek bir kule yap. Olur ki ben o yollara göklerin yollarına ulaşırım da Musa'nın Tanrısına yükselib çıkarım! Ben onu muhakkak bir yalancı sanıyorum a. İşte bu suretle Fir'avn'ın kötü amel (ve hareket)i süslendirildi. O yoldan sapdırıldı. Fir'avn'ın düzeni, başka değil ancak hüsranda idi.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Yazır, *Kur'an Dili* 1, s. 347.

⁴⁷⁴ Ömer Faruk Harman, “Firavun,” *DİA* 13, s. 119-120.

⁴⁷⁵ Mustafa Uzun, “Firavun,” *DİA* 13, s. 122.

⁴⁷⁶ Kur'an, 40/36-37.

Firavun Hz. Musa'nın Tanrısı ile görüşmek için Haman'a bir düzenek yaptırır. Bu olay Dede Korkut hikâyelerinde bir cümlede anlatılmaktadır. "Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu"ndan: "Firavun şişler yükleyüp yerden çıksa kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er idüm."⁴⁷⁷

8.2. Nemrut

Hz. İbrahim'i ateşe attıran ve Babil'in kurucusu olduğu söylenen hükümdarın adıdır. Nemrut adı Kur'an'da yer almamaktadır. "Bakara Suresinde Allah'ın kendisine mülk bahsettiği için şımarıp İbrahim ile tartıştığından söz edilen kişinin Nemrut olduğu müfessirlerce kabul edilmiştir."⁴⁷⁸

Allah kendisine mülk verdiği için (şımararak) İbrahim ile Rabbi hakkında çekişeni görmedin mi? Hani İbrahim "benim Rabbim hem diriltir hem öldürür" deyince o: "Ben de diriltir, öldürürüm." demişti. İbrahim: "Allah güneşi doğudan getiriyor haydi sen de onu batıdan getir" deyince ise o kâfir şaşırıp kalmıştı. Allah zalimler guruhunu muvaffak etmez.⁴⁷⁹

Rivayetlere göre Nemrut bir rüyasında yeni doğan bir yıldızın ay ve güneşi bastırıldığını görür. Kâhinler onun rüyasını yeni doğan bir çocuğun halkın dinini değiştireceği ve kendisini öldüreceği şeklinde yorumlarlar. Nemrut doğan bütün erkek çocuklarının öldürülmesini ister. Erkekleri şehir dışına çıkarır. Ancak güvendiği Azer'e hanımıyla görüşmemek şartıyla şehre girmesine izin verir. Azer hanımı ile görüşür. Bunu gizler. Eşi hamile olunca onu bir mağarada gizler.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 177.

⁴⁷⁸ Cengiz Batuk, "Nemrud," *DİA* 32, s. 555.

⁴⁷⁹ Kur'an, 2/258.

⁴⁸⁰ Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* 1 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), s. 143.

İslami kaynaklarda Nemrut'tan bazı ilkleri gerçekleştiren kişi olarak söz edilir. Buna göre ilk defa kötülüğe teşvik eden, başına taç giyen, yıldızların durumunu ilkin ortaya koyan, ilk defa ateşe tapan ve insanları kendisine tapınmaya davet eden kişidir.⁴⁸¹

Nemrut ile ilgili anlatılan bir başka hikâyede, Nemrut dört kartalın taşıdığı bir sandığa oturarak göğe doğru yükselir yeteri kadar yükseldiğini düşündüğü sırada göğe ok atar; ok geri geldiğinde üzerinde kan lekesi görüp Allah'ı vurduğunu düşünür.⁴⁸²

Bu olay Dede Korkut hikâyelerinde “Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu”nda anılmaktadır: “Nemrud göğe ok atdı / Karnı yaruk balığı karşı tutan Cebbarsın”⁴⁸³

---

⁴⁸¹ Köksal, *Tarihi* 1, s. 142.

⁴⁸² Cengiz Batuk, “Nemrud,” *DİA* 32, s. 555.

⁴⁸³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ŞAMANİZM

Yeni bir din çevresine giren topluluklar önceki inanış ve âdetlerini bir anda bırakamamışlardır. Türkler İslamiyet’i kabul etmesi ile bundan önceki inanışlarını da devam ettirmişlerdir. “Eski Türkler Şamanist idiler fakat bu Şamanizm Altay ve Yakut şamanlığının bulunduğu safhayı çok arkasında bırakmış, gelişmiş bir durumdaydı.”⁴⁸⁴ “Altay Türkleri şaman için kullandıkları kam kelimesi 5. yüzyıldan beri yaşamaktadır.”⁴⁸⁵ Bu kadar eski bir inanış olan kamlık Dede Korkut hikâyelerinde de izlerini sürdürmektedir. Hikâyelerde Şamanizm’den kalan dağ kültü, su kültü, evlenme, and, yas ve defin gibi adetler yer almaktadır. Bu adetlerden bazıları günümüzde dahi devam etmektedir. Bu bölümde de Dede Korkut hikâyelerinde geçen Şamanizm kalıntıları işlenecektir. “Şamanizm Türklerin İslamiyet’ten önceki inanışlarıdır.”⁴⁸⁶ “Şamanizm tam olarak din kelimesini karşılamamaktadır. Çünkü töreleri kesin ve düzgün bir temele bağlı değildir.”⁴⁸⁷

Şaman kelimesini Türkler ve Moğollar bilmezler. Rusların Kuzey Sibirya’da Tonguzlarda öğrendikleri bir kelimedir. Türkçe’de “şaman”a “kam” denir. Şaman ve bakşı kelimeleri yabancı kelimelerdir. Altay Şamanistleri şaman törenine kamlama derler. Yakutlar ise “şaman”a oyun derler.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁴ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), s. 1.

⁴⁸⁵ Saadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), s. 19.

⁴⁸⁶ Yaşar Kalafat, *Altaylardan Anadolu’ya Kamizm-Şamanizm* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004), s. 101.

⁴⁸⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 1010.

⁴⁸⁸ İnan, *Şamanizm*, s. 74.

Şaman Tunguzca'da "sihirbaz", Mançuca'da "zıplayan dans eden" anlamına gelmektedir. Batılı etnolog ve antropologlarca "rahip", "hekim" veya "ruh avcısı" anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁹

Kuzey ve Orta Asya topluluklarının, tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişkiler kurma amaçlı kendisini önceleyen totemist inançlar ata, hayvan ve doğa tapımıyla bir bütün oluşturan dinsel-büyüsel inanç ve uygulamalarından oluşan dindir.⁴⁹⁰

Merkezinde şamanın yer aldığı Kamcılık olarak bilinen Şamanizm kendine has inanç ve ritüellere sahiptir. Çeşitli kültürlerle sahip olan Şamanî halklarda tam bir görüş birliği yoktur. Temelini ruhlara yönelik inançlar oluşturmaktadır. Genellikle kâinat üç kısma ayrılır: gök (yukarı), yeryüzü (orta dünya), yeraltı (aşağı dünya). Gökte iyilik tanrısı Bay Ülgen on bağlı ruhlar, yeryüzünde insanlar ve yer altında ise kötülük tanrısı Erlik Han ve ona bağlı kötü ruhlar yer almaktadır.

"Şamanist halklara göre gökte ve yerde meydana gelen tabiat hadiseleri bir takım ruh veya tanrıların eseridir."⁴⁹¹ "Şamanizm'de bütün âlem iyi ve kötü ruhların tesiri altındadır."⁴⁹² "İnsanlar ufak tefek ruhlara ve aileyi koruyan ateş ve iyi yer-su ruhlarına bizzat kendisi kurbanlar, saçılar sunabilse de kuvvetli kötü ruhlara doğrudan doğruya başvuramaz. Kötü ruhlar insanların en büyük düşmanıdır."⁴⁹³ Burada devreye şaman (kam) girer. Şaman ata veya akraba ruhlarından aldığı kuvvet ve ilham ile onlara hangi yollarla gidilebileceğini ve onların hangi kurbanlardan hoşlanacağını bilirler.

---

⁴⁸⁹ Harun Güngör, "Şamanizm," *DİA* 38, s. 325.

⁴⁹⁰ Esat Korkmaz, *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi), s. 141.

⁴⁹¹ Saadettin Buluç, "Şaman," *İA* 11, s. 327.

⁴⁹² Saadettin Buluç, "Şaman," *İA* 11, s. 311.

⁴⁹³ İnan, *Şamanizm*, s. 75.

İnsanlar için iyi ruhların faydalı tesirlerin devam ettirip kötü ruhların zararlı faaliyetlerini önlerler. Şaman bu maksatlarla ayinler yapar ve ruhlarla temasa geçip onları hoşnut ve razı ederek istenilen neticeyi almaya çalışır.⁴⁹⁴

“Kamlık (şamanlık) sanatı öğrenilmekle elde edilemez. Kam olmak için belli başlı bir kamın neslinden olmak gerekir. Hiçbir kimse kam olmak istemez. Fakat geçmiş ataların ruhundan biri kam olacak toruna musallat olur; onu kam olmaya zorlar. Şamanların hepsi sınırlı ve melankolik insanlardır.”⁴⁹⁵ “Şamanlar umumiyetle fakir kimselerdir. Yaptıkları işe göre kazançları mütevazidir. Şamanlar halkın yardımına koşup onu manen desteklemeyi kendine başlıca vazife edinmiştir.”⁴⁹⁶

Altaylar’da şaman Ülgen’e kurban sunmak için göğe çıkar. Bu yolculuk üç gün sürer. Şaman göğe çıkmadan önce hazırlıklar yapar, bu hazırlığa akşam başlanır. Tören alanı ıssız bir ormanda kurulan çadırıdır. Şaman önce sürüden bir kurbanlık at seçer, atı Ülgen’in onayına sunar. Kurban beğenilirse akşam kesilir. Ertesi gün ayine devam edilir. Şaman def içine topladığı ruhlarla yolculuğa çıkar. Kurban göğün en üst katında bulunan Ülgen’e sunulur. Bu olayın ardından şaman bayılarak yere yığılır. Törenin üçüncü günü de saç yapılır, eğlence düzenlenir. Şaman bu seyahatte karşılaştığı ilginç olayları çadırda bulunan kişilere anlatır. Şamanın seyahati göğe olduğu gibi yer altına da doğru da olabilir. Kötü ruhlar yakaladıkları ruhları yer altına götürür. Bunları kurtarmak da şamanın görevidir.⁴⁹⁷

9.1. Ağaç Kültü

Şamanizm inancında ağaç; devamlılığı sağlayan, kötü ruhlardan koruduğuna inanılan ve kendisine ibadet edilen mukaddes bir varlık olarak görülmüştür.

Altay mitolojisinde ağaç doğuran doğayı temsil eder. Bir söylenceye göre tanrı Ülgen yeri yarattıktan sonra yeryüzünde yedi erkek ve yedi ağaç yaratır. Tanrı Ülgen yedi erkekle yedi ağacı kendi hallerine

⁴⁹⁴ Saadettin Buluç, “Şaman,” *İA* 11, s. 310.

⁴⁹⁵ İnan, *Şamanizm*, s. 76.

⁴⁹⁶ Saadettin Buluç, “Şaman,” *İA* 11, s. 320; İnan, *Şamanizm*, s. 76.

⁴⁹⁷ Harun Güngör, “Şamanizm,” *DİA* 38, s. 328.

bırakır. Ağaçların her biri yedişer dal sürmesine karşın insanların sayısının artmadığını görür.⁴⁹⁸

“Kuzey ve Orta Asya söylencelerinde şamanların ruhlarının bir akşam ağacında doğduğu söylenir.”⁴⁹⁹ Ağaçtan türeme inancı Dede Korkut hikâyelerinde de bulunmaktadır. Bunlardan biri Basat Tepegöze “Atam adını sorar olsan kaba ağaç, anam adını dersin Kağan Aslan” der.⁵⁰⁰

Şamanlar ağacı kutsal kabul etmiş ve ilahilerinde ağaca yer vermişlerdir.

Şamanların Ateş tanrıya duasında ağaç, tanrılar padişahı olarak zikredilmektedir:

Ey annem ateş! Sen Hangay ve Gur Hatu Han dağlarının tepesinde biten akkavak ağacından yaratılmışsın. Gök yerden ayrıldığı vakit doğmuşsun. Sen atamız Ötüken kavminden çıkmışsın. Tanrılar padişahı tarafından halkolunmuşsun. Anam ateş! Senin baban sert çelik, anam kaymaktaşı ve cedd-i âlâların akkavak ağacıdır.⁵⁰¹

“Çingiznâme’ye göre Çingiz her boya işaret olarak bir ağaç tayin ediyor.”⁵⁰²

“Maku Hanlığı’nın güney-doğusunda Sofu köyünün çevresinde mukaddes orman vardır. Bu ormanlardaki ağaçlara dokunmak kesinlikle yasaktır. İlbahar gelince Karakoyunlu kadınları bu ağaçlara çiçekler bağlarlar.”⁵⁰³

“Şamanistlerin en çok saydıkları ağaç kayın ağacıdır. Bazı şamanlar ayin sırasında yüzüne kayın ağacının kabuğundan yapılmış bir maske takar.”⁵⁰⁴ Ayrıca şamanlar kayın ağacına kurban da sunarlar. Bir şaman kayın ağacına kurban sunarken şöyle hitap eder:

---

⁴⁹⁸ Korkmaz, *Sözlüğü*, s. 12.

⁴⁹⁹ Korkmaz, *Sözlüğü*, s. 13.

⁵⁰⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 152.

⁵⁰¹ İnan, *İncelemeler 1*, s. 394.

⁵⁰² İnan, *İncelemeler 1*, s. 228.

⁵⁰³ İnan, *Şamanizm*, s. 62.

⁵⁰⁴ Saadettin Buluç, “Şaman,” *İA 11*, s. 316.

Altın yapraklı mübarek kayın / Sekiz gölgeli mukaddes kayın / Dokuz köklü, altın yapraklı bay kayın / Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı / Ak kuzu kurban ediyorum.

Bazı bölgelerde şamanlar hastaları tedavi ederken yanlarında kayın ağacı buldurmüşlardır. “Doğu Türkistanın Müslüman oyun (kam)ları da hastayı afsunla tedavi ederken çevrelerinde kayın ağacı buldururlar.”⁵⁰⁵ Bir Altay Kam duasında da kayın ağacı için şunlar söylenmektedir: “Tanrımızı bırakmayız. Aylı, güneşli ayaz hakan, çaputlarla süslenmiş mübarek bozkır! Yapraklı mübarek kayın ağacı.”⁵⁰⁶ “Yakut Türklerinde şaman adayı olan genç kayın ağacı diker, o büyüdüğe aşamasının da yükseleceği düşünülür. Şaman öldüğü zaman da ağacı da ortadan kaldırılır.”⁵⁰⁷

“Göktürkler ve diğer Türk topluluklarında ağaç çevresinde ayinler düzenlemek ve bu yolla kötü ruhlardan temizlenmek istenilen yerlere ağaç dikmek gelenektir.”⁵⁰⁸

“Yakutlarda kadınlar kutsal ağacın dibinde ak-boz at derisi üzerinde “yer sahibine” yalvararak yan yana dua ederler.”⁵⁰⁹

Dede Korkut hikâyelerinde “Salur Kazanun Evi Yağmalanduğu Boyu”nda Salur Kazan oğlu Uruz ağaca şöyle sesleniyor:

Ağaç ağaç derisem sana arlanma ağaç / Mekke ile Medinenün kapusu ağaç / Musa Kelimün asası ağaç / Büyük büyük sularun köprüsü ağaç / Kara kara denizlerin gemisi ağaç / Şah-ı Merdan Alinün Döldülünün eyeri ağaç / Zülfekârun kınıyılan kabzası ağaç / Şah Hasanıla

---

⁵⁰⁵ İnan, *Şamanizm*, s. 64.

⁵⁰⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 131.

⁵⁰⁷ Korkmaz, *Sözlüğü*, s. 14.

⁵⁰⁸ Korkmaz, *Sözlüğü*, s. 13-14.

⁵⁰⁹ İnan, *Şamanizm*, s. 167-168.

Hüseyinün beşiği ağaç / Eger erdür, eğer avratdur korhusu ağaç /
Başun ala bakar olsam dibsüz ağaç⁵¹⁰

İslamiyet'in kabulünden sonra da ağaç kültü ağaca saygı duyma şeklinde devam ettirilmiştir. “Bugün Anadolu’da ağaç tapımı Kızılbaş topluluklarında, özellikle Tahtacılar ve Yörüklerde yaygındır. Tahtacılarda Muharrem ayında ağaç kelimesi yasaktır. İşe başlanacağı zaman ağaçlar için dua okunur.”⁵¹¹

9.2. And

And kelimesi Moğolca’da kan kardeşi olma manasına gelen Anda’dan Türkçe’ye geçmiştir.

Moğollar “hoşgeldiniz” yerine “anda” derler ki bu da “kardeşim” anlamına gelmektedir. Eski Türklerde ve Moğollarda bir âdete göre bir adamla kardeş olmak için, her ikisi kollarından birer damar açar ve akan kanı bir çanağa alıp bunu süt veya kımızla karıştırdıktan sonra şahitler huzurunda merâsim-i mahsusa ile yarı yarıya içerlerdi. Böylece iki kişi kabilesinde ötekinin haklarına malik olur. And içmek tabirinin aslı buradan gelmektedir.⁵¹²

Tek başına zamanımızda da hâlâ bazı yerlerde ve çocuklar arasında yaşayan “kan kardeşi olma” geleneğindeki küçük bir törenin aldığı addır. *Divânü Lügâti’t Türk*’te ant kelimesinin eskiden beri aynı zamanda yemin anlamına geldiği ve yeminin kılıç üzerine yapıldığı bildirilmektedir.⁵¹³ “Tarihte M. Ö. I. yüzyılda Hun hakani ve Çin elçileri arasında karşılıklı dostluk ve kardeşlik için ant içilmiştir. Bunu

⁵¹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut 1*, s. 50-51.

⁵¹¹ Korkmaz, *Sözlüğü*, s. 14.

⁵¹² Cahit Öztelli, “And ve Yemin,” *Türk Folklor Araştırmaları* 120 (1959): s. 1938.

⁵¹³ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügâti’t Türk 1*, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006), s.42, 459.

yaparken de beyaz bir at kurban ederek hakanın kılıcını batırdığı şarabı içerek ant içerler.”⁵¹⁴

Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka kabilelerin halkı ant içtiklerinde yahut ahitleştiklerinde kılıcı çıkararak yanlama öne korlar. “Bu gök girsin, kızıl çıksın” derler ki, sözümde durmazsam kılıç kanıma bulansın demir benden öcünü alsın demektir. Çünkü onlar demire tazim (saygı duymak) ederler.⁵¹⁵

Andın, birçok Türk zümrelerinde çeşitli şekilleri bulunmaktadır. 14. ve 15. yüzyıl Oğuz hikâyelerinde yaygın olan and içme silah üzerine yapılandır.⁵¹⁶ “Manas destanında da Alp Armanbet, Alp Er Kökçe ile bozduğunda and yerine kınından bıçağını çıkarıp yere çaprazlama çizdi.”⁵¹⁷ Aynı and, Dede Korkut hikâyelerinde: Beyrek kendisine kâfir kalesinden kurtulmasına yardım eden kız karşısında: “Kılıcuma doğranayın, ohuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın eğer sağlığıla varacak olursam Oğuz gelüp seni helallığa almazsam.”⁵¹⁸

Hikâyelerde geçen bir yemin şekli de Mushaf üzerine Kur’an üzerine yemin etmedir. Aruz Koca Beyrek’e Kazan karşısında kendisiyle yer alması için Kur’an’a el bastırarak yemin ettirmek ister.⁵¹⁹ Osmanlı Devleti’nde de Mushaf üzerine el basarak yemin etme görülmektedir. Edirne Vakasında (1703) yeniçerilere bir tepsi üzerine konan Kur’an, kılıç, ekmek ve tuz üzerine yemin ettirilmiştir.⁵²⁰

⁵¹⁴ İnan, *İncelemeler 1*, s. 317-318.

⁵¹⁵ İnan, *İncelemeler 1*, s. 319.

⁵¹⁶ “Andiçme,” *Türk Ansiklopedisi 3*, s. 1.

⁵¹⁷ İnan, *İncelemeler*, s. 144.

⁵¹⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 73, 168.

⁵¹⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 190.

⁵²⁰ Öztelli, “And ve Yemin,” s. 1938.

Eski topluluklarda suçlu ve suçsuzu ayırt edebilmek için başvurulan yöntemlerden biri de “karganma”dır. Karganma, kendi soyunun ve evlatlarının soyu üzerine tanrının lanetini çağırmasıdır. Bu şekilde yemin etmeye İslamiyet’ten önce Arap topluluklarında da rastlanmaktadır. “Araplar bu yemin şekline mübahale derlerdi. Eğer yalan söyleyen olursa lanetin yalancının soyuna geçeceğine inanılırdı.”⁵²¹

Bu and içme şekli de hikâyelerde geçmektedir. Segrek ağabeyi Egrek’i kurtarmaya giderken kendine engel olmak isteyen hatununa: “ağam başına and içmişem, dönmeğüm yoh”⁵²²diyerek and içer. Osmanlı Devleti’nde de bu yemin şekline rastlanmaktadır:

Fatih Sultan Mehmet Galata ahalisine verdiği ahitnameye şöyle başlıyor: Ben ulu padişah, ulu şehinşah sultan Mehmed Han b. Sultan Murad Han yemin ederim ki yeri ve göğü yaradan perverdigar hakkı için Hz. Resulün hak ve münevver, mutahhar ruhu için ve yedi Mushaf hakkı için ve yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve dedem ruhu için ve babam ruhu için ve benim başım için ve oğlancıklarım başı için ve kuşandığım kılıç hakkı için şimdiki halde Galata halkı...⁵²³

9.3. Av

Dinî merasimlerden biri de milli avdır. *Divanü Lügâti’t Türk*’te “av avlamak” ve “suğur” kelimesi geçmektedir. Suğur kelimesi açıklanırken “sürek avları”ndan söz edilmektedir.⁵²⁴ Bir de av avlamak şeklinde geçmektedir. “Moğollar, Selçuklular ve Osmanlılarda av bir kurum haline gelmiştir.”⁵²⁵ Cengiz yasasında da avcılıkla ilgili

⁵²¹ İnan, *İncelemeler* 1, s. 324-325.

⁵²² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 169.

⁵²³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1975), s. 7.

⁵²⁴ Mahmut, *Türk* 1, s. 287, 364.

⁵²⁵ Yûan-Ch’ao Pi-Si, *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948), s.6.

hükümler bulunmaktadır. Cengiz soyunda görülen herkese açık av törenleri Timur saltanatında da görülmektedir.

Eski Türklerde sığır adında umumi avlar, Uygurların birçok adetlerini kabul etmiş Cengiz sülalesinde göze çarpmaktadır. Umumi avlardan sonra mutlaka şeylanlar tertip edilir. Saltanat hanedanına mensup şehzadelerin ilk defa ava iştirak etmeleri büyük şenlikler yapılmasını lüzumlu kılardı. Mesela Hülagu ile Kubilay mu'tad yaşa erişerek ilk defa ava çıktıkları zaman, Cengiz Han büyük toylar yapmıştı.⁵²⁶

Dede Korkut hikâyelerinde de av önemli bir kurum olarak yer almaktadır. İlk avından dönen oğul için şenlik yapılır, kurbanlar kesilir. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han” adlı hikâyede Boğaç Han ilk avından dönüşüne: “Dirse Hanun hatunu oğlancuğunun ilk avidur deyü atdan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdurdu. Oğuz beylerin toylayayın, dedi.”⁵²⁷

Boğaç’ın ava çıkması babası Dirse Han’ın hukukuna tecavüz telakki ediliyor. Bu dinî bir cürümdür. Cezasıda idamdır. Salur Kazanın toyu da milli bir ziyafettir. Bey evinin yağmalanması da dinî ayinin tamamlayıcı bir unsurudur.⁵²⁸

Oğuz Han’da Suriye ve Mısır seferinden avdet ettikten sonra, büyük bir toy yapmıştır. Bu toyda dokuz yüz deve, dokuz bin koyun kesti, doksan dokuz havz kıldırdı. Dokuzuna arık, doksanına kımız doldurdu, denilmektedir.⁵²⁹

Selçuklularda, Osmanlılarda, Çingiz, Timur ve Ak Koyunlu devletlerinde de av önemli bir kurumdur. Sarayın mükemmel avcı ve okçu teşkilatı vardır.⁵³⁰

“Osmanlılar’ın ilk devirlerinde Selçuklulardan alınmış bir anane şeklinde yine bu

⁵²⁶ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986), s. 82.

⁵²⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 31, 98.

⁵²⁸ Yörükkan, *Şamanizm*, s. 74.

⁵²⁹ Ebul Gazi Bahadır Han, *Türk Şeceresi*, çev. Rıza Nur (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1925), s. 28.

⁵³⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), s. 334.

umumi av merasimine tesadüf ediliyor: Yıldırım Niğbolu'da aldığı esirlere ihtişamlı bir av seyrettirmiştir.⁵³¹

“Avcılıkta avcı kuşlara da büyük ihtiyaç vardı. Avcı kuşlar av kuşlarından yetişirdi. Şahin, Kartal, Tavşancıl, Sungur, Çağrı.”⁵³² “Alar sabah Dirse Han yerinden örü durdu. Oğlancuğunu yanına alıp kırk yiğidin boyuna saldı, ava çıktı. Av avladılar, kuş kuşladılar.”⁵³³

Dede Korkut hikâyelerinde avın türüne göre iki ayrı kelime kullanılmaktadır. “Av avlamak tabiri yabani hayvanlar için kullanılır. Kuş kuşlamak tabiri de ava alıştırmış kuşlarla yapılan uçar avları için kullanılmaktadır.”⁵³⁴

9.4. Başa Çevirme

Şamanizm’de hastaları iyileştirmek için yapılan en önemli törenlerden biri “göçürme” ve “çevirme” denilen törendir. Bu tören şamanın marifetiyle bir hayvanı hastanın etrafında dolaştırıp hastaya musallat olan ruhu bu hayvana nakletmektir.

“Kazaklarda hastanın etrafında bir hayvanı dolaştırıp kurban ederler, bu âdete *aynalma* (dolaşma) derler.”⁵³⁵ Kazak ve Kırgızlar bir hastayı iyileştirmek onu seven bir kişinin kendisini kurban ederek onun hastalığını alması inancı vardır. “Babur Şah’ın ağır hasta olan oğlu için ve daha eski yüzyıllarda da aynaldıklarına dair kayıtlar bulunmaktadır.”⁵³⁶ Dede Korkut hikâyelerinde Azrail’in Deli Dumrul’un

⁵³¹ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 85.

⁵³² Gökalp, *Tarihi*, s. 334.

⁵³³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 29, 39, 93, 126.

⁵³⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 30, 1035.

⁵³⁵ İnan, *İncelemeler 1*, s. 478.

⁵³⁶ Fuat Köprülü, “Dede Korkut Kitabına Ait Notlar,” *Azerbaycan Yurt Bilgisi 2* (1932): s. 87.

canına karşılık can bulmasını istemesi⁵³⁷ bu âdetin izleri olarak örnek verilebilir. “Sonraları bir hastanın yerine şahıs bulmak müşkül olduğundan yavaş yavaş onun yerine onu temsil eden kuklayı yine hastanın başında döndürdükten sonra kurban etmek âdet olmuştur.”⁵³⁸

Müslüman Türkler arasında yalnız hastalar için değil, her hangi bir felaketten kurtulanlar için de başa çevirmek suretiyle başından çevirmek suretiyle sadaka vermek veya köle azat etmek âdeti uzun müddet devam etmiştir.⁵³⁹

15. yüzyılda Anadolu Oğuzlarında bu âdetin İslamlaştırılmış şekli Dede Korkut hikâyelerinde bulunmaktadır. “Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu” adlı hikâyede Salur Kazan oğlu Uruz’u esaretten kurtarınca: “Kırk baş kul, kırk kırnak oğlu Uruz başına azad eyledi.”⁵⁴⁰

“İstanbul’da, nazar dokunarak hastalanan birinin başından tuz çevirerek ateşe atma âdeti de Anadolu’nun çeşitli yerlerinde devam etmektedir.”⁵⁴¹ “Herhangi bir sebeple sadaka verileceği zaman, adına sadaka verilen kimsenin başında üç defa çevirmek adettir.”⁵⁴²

“İç Oğuz Dış Oğuz’a Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyu”ndan:

Beyrek’in öcünü almak isteyen Kazan Bey Dış Oğuz’a karşı tuttuğu savaşa: “Kazan Bey kalkan yapındı; sünüsün eline aldı; başı üzere

⁵³⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114.

⁵³⁸ Köprülü, “Notlar,” s. 88.

⁵³⁹ Köprülü, “Notlar,” s. 91.

⁵⁴⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 56.

⁵⁴¹ İnan, *İncelemeler 1*, s. 478.

⁵⁴² Köprülü, “Notlar,” s. 84.

çevürdü. Mere kavat, muhannaslığa er öldürmek nice olur, men sana göstereyim dedi.”⁵⁴³

9.5. Dağ Kültü

Dağ kültü, bugünkü Şamanist Türk boylarında rastlanan dağ, su, ağaç-orman, kaya kültleri eski Türk yazıtlarında “yer-sub” adı altında toplanmıştır. Yer-su ruhlarının en önemlisi dağdır. Çünkü Şamanistler dağ kültü ile Gök Tanrı arasında bir bağ kurmuşlardır. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın olması ve uzaklardan mavi renk görünmesi dağların Tanrı makamı olduğu inancının yerleşmesine sebep olmuştur.⁵⁴⁴ Dağların göklere yakın oluşu ve tabiat hadiselerinin ilk orada gerçekleşmesi dağları yüceltmelerini sağlamıştır. Şamanistler dağa ibadet etmişler, dağ için kurbanlar kesmişlerdir.

Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök tanrıya kurban kestikleri dağdı. Hun hakanları Çin’le yaptıkları sözleşmeleri Hundağı denilen dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi.⁵⁴⁵

“Orta Asya dağlarının çoğu Türkçe ve Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, hakan anlamlarına gelen sıfatlarla zikrolunurlar. Mesela, Han Tanrı, Bayan-ula, Buzdağ-ata.”⁵⁴⁶ “Şamanistlere göre bütün dünya ruhlarla doludur. Şamanistlerin dağlardan, ırmaklardan bahsederken insandan mı yoksa dağlardan, ırmaklardan mı bahsettiğini anlamak güçtür.”⁵⁴⁷

⁵⁴³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 193.

⁵⁴⁴ İnan, *Şamanizm*, s. 49.

⁵⁴⁵ Wilhelm Radloff, haz. Nurlu Uğurluel, *Türklük ve Şamanlık* (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008), s. 250.

⁵⁴⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 49.

⁵⁴⁷ İnan, *Şamanizm*, s. 51.

Dede Korkut hikâyelerinde de dağlara “göğsü güzel kaba dağlar”⁵⁴⁸, “kara dağlar”⁵⁴⁹ ve “ala dağlar”⁵⁵⁰ denilmektedir. Dağ adı olarak “Kazılık”, “Gökçe”, “Ala”, “Cızığlara”, “Ağlağana Dağları”⁵⁵¹ geçmektedir.

Altay şamanları dağlara ibadet etmişler ve dualarında onlara yer vermişler.

Onu canlı ve her şeyi duyan bir varlık olarak tanımlamışlardır.

Kün ebirbes Küler-tuu, ay ebirbes Altın-tuu / Aba yışım bürkünü,
ıyıkçılduu yaan tuum. / Yaandarıs adarıs mürgüp kalgan, bir alkışın
bererbe / Üzülbeske ülüü yayap berip yat, karılanıp tudattan / Kabay
kudun yayattan, Aydar malga piyan ber! / Agar yurtka kejjigin berzin!
Iyıkçıldı yaan tuu Kara Kaya! / Iyıkçıldı yan Altayga tabışsın, yerge
biriksın! Bir yargızın çeçerbe⁵⁵²

Güneş dolaşamaz çelik dağ, ay dolaşamaz altın dağ “Aba ormanları”nın örtüsü (olan) mukaddes büyük dağım. Büyüklerimiz ve atalarımız sana ibadet etmişlerdir. Bir defacık olsun takdis eder mi? Ellerle tutulan hak ve ardı kesilmeyen hisse veren,

Beşik canını (yavrularını) yaradan (tanrı), göttüğümüz sürülere bereket ver! Yurda, ahaliye refah versin. Ey mukaddes büyük dağ, kara kaya! Mukaddes büyük Altaya ulaşsın! Yargı yerine biriksın, bir hükmünü halledecek mi? Bereket ve refah verir mi? Her buudak (engel) konuşup, büyük Altaya ulaşsın! Mübarek büyük Altayın hüküm yeri!⁵⁵³

11. yüzyıllarda Moğollar dağları kutsal kabul etmişler. “Temuçin (Cengiz Han) Daha genç iken, Merkitler’in baskını esnasında Burhan Haldun dağına sığınmış ve bu dağın yardımıyla düşmanlarından kurtulmuş olduğuna inanırlar.”⁵⁵⁴ Ayrıca

⁵⁴⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 29, 30, 31, 96, 98.

⁵⁴⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 86, 89, 158, 164.

⁵⁵⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 157.

⁵⁵¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 32, 93.

⁵⁵² İnan, *Şamanizm*, s. 127.

⁵⁵³ İnan, *İncelemeler 1*, s. 130.

⁵⁵⁴ Radloff, *Şamanlık*, s. 253.

Dede Korkut hikâyelerinin sonlarında da “Yerlüce kara dağların yıkılmasun”⁵⁵⁵ şeklinde dua edilmektedir. Bu dua dağ kültü izlerinden biridir. Dede Korkut hikâyelerinde dağa saygı duyma vardır fakat kurban kesme ayin yapma yoktur.

Dağ kültürünün bir parçası da dağa kurban sunmadır bu ayin Sagaylarda yapılır. Kurban kestikten sonra şaman ayini yapılır: Sagaylar üç yılda bir mukaddes dağlar ve ruhları adına dağ tepesinde ayin yapar ve kurban keserler. Bu ayine kadınlar katılamazlar. Bu ayine tag tayanı (dağ kurbanı) derler. Kaç ve Beltir boylarında buna tıgir tayı (gök kurbanı) adı verilir.⁵⁵⁶

9.6. Dua

Dede Korkut hikâyelerinde şamanlığın bir izi de hikâyelerin sonundaki dualarda görülmektedir. Çapariken ağ boz atun büdermesün⁵⁵⁷ duası Şaman ilahilerinde kalan bir izdir:

“Büdermesün” kelimesi baş aşağı yuvarlanmasın anlamındadır. Azerbaycan Türkçesinde sürçmek anlamına gelmektedir. Ayrıca bu dua şaman ilahilerinde aynen mevcuttur. Yakutların atların hami ilahesi Hotoy Homporun’a hitaben terennüm ettikleri ilahide bu parça vardır: Sılga ayita Hotoy Homporun! Bütëy tuyahtağı müdürütüme atırcah toyahtağı ararima. At sürüsü allahı Hotoy Homporun bitevi tırnaklıyı büdürtme.⁵⁵⁸

Eski Türkler atalarına saygı duymaktadırlar. Bu atalar kültü şeklinde adlandırılmaktadır. Şamanizm inancında atalar dinî bir kuvvet sahibidirler. Onların öldükten sonra yaşadıklarına ve onları izlediklerine inanmaktadırlar.

---

⁵⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 38.

⁵⁵⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 54.

⁵⁵⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 38, 57, 110.

⁵⁵⁸ İnan, *İncelemeler 1*, s. 174.

Eski Türklerde oymak teşkilatı mukaddestir. İl beyleri ilahi kuvvete haizdirler. Boy ve oymak beyleri aynı zamanda dinî reistirler. Beyler ne zaman dua etseler makbul olur. Çünkü tanrılar beylerin atalarıdır.⁵⁵⁹

Dede Korkut hikâyelerinde “Oğuz beyleri yüz göğe tutdular, el kaldırıp dua ettiler, beylerin alkışı alkış, kargışı kargıştı.⁵⁶⁰ Yani duası makbul bedduası lanettir, denilmektedir.

9.7. Kurban

Şamanistlerde kurbansız ayin yapılmaz her ayin için kanlı veya kansız kurban gerekmektedir. “And içme törenlerinde de at kurban edildiğini görülmektedir.”⁵⁶¹

“Her delikanlı evlenirken, tanrı Ülgen’e bir at kurban etmesi gerekir.”⁵⁶²

Kansız kurbanlar saç, yalma (ağaçlara ve şaman davuluna bez bağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmedir. Kanlı kurbanların en önemlisi at kurbanıdır. Attan sonra koyun gelir. Kazak ve Kırgızlarda sığır da kurban edilir. Fakat Şamanistlerde sığır çok görülmemektedir.⁵⁶³

Dede Korkut hikâyelerinde kurban olarak attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kesildiği anlatılmaktadır.⁵⁶⁴ “Kurban için en makbul hayvan erkek hayvan olmuştur.”⁵⁶⁵ Dede Korkut hikâyelerinde geçen kurban kavramında Şamanizm öğeleri yalnızca at kurban etmek ile örtüşür bunun dışında kurban kesme amacı tamamen farklıdır. Hikâyelerde kurban, Allah’a şükür için kesilmektedir.

---

⁵⁵⁹ Yusuf Ziya Yörükkan, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm* (Ankara: Yol yayınları, 2005), s. 71.

⁵⁶⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 59.

⁵⁶¹ İnan, *İncelemeler 1*, s. 317-318.

⁵⁶² İnan, *İncelemeler 1*, s. 390; “Türk Şamanizmi Hakkında,” *Türk Yurdu* 19 (1926): s. 25.

⁵⁶³ İnan, *Şamanizm*, s. 100.

⁵⁶⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 25, 98, 135, 168, 188.

⁵⁶⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 1022.

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”nda Uruz babasına şu soylamayı söylemektedir: A beg baba, işidürem ne dersin / Amma Arafatda erkek kuzu kurban için / Baba oğul kazanur ad için / Oğulda kılıç kuşanur baba gayretiyiçün⁵⁶⁶

“Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu”nda Boğaç Han, babasını kurtardıktan sonra şükür amacıyla kurbanlar kesilmektedir:

Baba oğul birbirin kocuşup ağlaşdılar, ahvallerin birbiriyile söyleşdiler, andan obalarına kayıtdılar, han kızı karşu gelüp Dirse Han’ıla oğlunu bir arda gördü, Hak Taâlâya kurbanlar eyledi, açlar doyurdu, sadakalar verdi, oğlunu bağrına basup gözlerün öpdü.⁵⁶⁷

“Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak Olduğu Boyu”nda ilk avı kutlamak için kurban kesilmektedir:

Dahı konur atın ökçeledi, Kazan gazab ile yola girdi, evine geldi. Han kızı boyu uzun Burla Hatun Kazanun geldüğün işitdi. Atdan aygır, dededen buğra, koyundan koç kırdurdu. Oğlancığumın ilk avidur, kanlu Oğuz beglerin toplayayım, dedi.⁵⁶⁸

9.8. Sayılar

Dede Korkut hikâyelerinde sayılar önemli yer tutmaktadır. Eski inançlarda bazı sayılar uğurlu bazıları da uğursuz sayılmaktadır. “Altay inançlarında üç, yedi, dokuz ve kırk sayıları kutsal sayılmaktadır.”⁵⁶⁹ Bu sayılar Dede Korkut hikâyelerinde sıkça geçmektedir. “Köroğlu destanında da masallardaki kutsal sayılardan üç, yedi, dokuzun katları ve kırk sayılarına rastlanmaktadır.”⁵⁷⁰ “Günümüzde hâlâ Anadolu’da

⁵⁶⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 96.

⁵⁶⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 37.

⁵⁶⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 98.

⁵⁶⁹ Kalafat, *şamanizm*, s. 89.

⁵⁷⁰ Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı* (İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931), s. 85.

bu sayılara önem verilmekte ölümler için 3'ünde, 7'sinde, 40'ında, sene-i devriyesinde Kur'an okutulması buna örnek verilebilir."⁵⁷¹

Dede Korkut hikâyelerinde üç sayısı:

Deli Dundar, Kazan gibi pehlivanı üç kez atından yıkmış⁵⁷² Trabzon tekfurı Selcen hatunu isteyenler için üç canavarı öldürme şartı koyar.⁵⁷³ Bayındır Han, Yegenek'in tutsak olan babasını kurtarması için üç kerre yağı görmese kan ağlayan Doğsun oğlu Rüstem'i onunla gönderir.⁵⁷⁴ Atından düşen Begil oğluna üç gündür hoşluğum yoh, der.⁵⁷⁵

Alevilik, üç esasa dayanmaktadır. Birçok milletlerde olduğu gibi Alevilikte de üçleme bir varlık ve inanç olarak kabul edilmiş bulunmaktadır. Ahlak da üç esasa bağlanmıştır: Elini, dilini, belini korumak.⁵⁷⁶

Dede Korkut hikâyelerinde yedi sayısı:

“Yedi kızın umudu, kalın Oğuz imrencesi”⁵⁷⁷ Beyrek. “Kara bıyığın yedi yerde ensesinde düğün / Kazan Begün kardaşı Kara Güne çapar yetdi.”⁵⁷⁸ “Yedi kâfir beyi kılıçdan geçdi.”⁵⁷⁹ “Salur Kazan ava oğlunu alarak yedi günlük azuğıla çıkar.”⁵⁸⁰ “Beyrek'in yedi kız kardeşi vardır.”⁵⁸¹ Kan Turalı Trabzon tekürünün kızını almak için gittiğinde: “Kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler. Neye geldiniz yiğit begler,

⁵⁷¹ Kalafat, *Şamanizm*, s. 95.

⁵⁷² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 54.

⁵⁷³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 122.

⁵⁷⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 139.

⁵⁷⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 158.

⁵⁷⁶ Osman Bayatlı, *Alevi Gelini ve İnançları* (İzmir: Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, 1957), s. 15.

⁵⁷⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 54.

⁵⁷⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 107.

⁵⁷⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 88.

⁵⁸⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 93.

⁵⁸¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 69.

dediler. Kan Turalı ve yigitlerine yedi yıllık şarap içirdiler.”⁵⁸² “Kan Turalı Selcen hatunu alınca ana babasını görmek için yedi gün yedi gece yortdu.”⁵⁸³ “Depegöz’den Oğuz yedi kerre ürkdü, Depegöz önün alıp yedi kerre yerüne getürdü.”⁵⁸⁴ Depegöz Basat’ın girdiği künbedi yıktı. “Basat kelime-i tevhid getirince künbette yedi yerden kapı açıldı.”⁵⁸⁵ “Oğuz begleri yedi gün uyurdu.”⁵⁸⁶ “Kazan tutsak olduğu yerdeki tekürün yedi yaşında kızı ölmüştür.”⁵⁸⁷ “Kazan yedi başlı ejderhaya varmış ve ondan korkmamıştır.”⁵⁸⁸ Uruz babası ile kâfire karşı savaşıp babasını kurtardığında “yedi gün yedi gece toy düğün yeme içme oldu.”⁵⁸⁹ Kazan Beg Beyrek öldürüldüğünde “yedi gün divana çıkmamış, ağlamıştır.”⁵⁹⁰

Moğollar yedi ataya kadar ad vardır, ondan yukarisına ad yoktur. Türk ve Tacikde asıllarını göstermek için yedi karna kadar saymak adettir. Ondan yukarisına lüzum görülmez. Türkler derler ki: Ben yedi göbek demirciyim veya yedi atam bu yurtta yaşadı.⁵⁹¹

Alevilikte yedi sayısının anlamı büyüktür. Ali’de yedi sıfat vardır ve bunlar hep bir arada kimsede bulunmaz; tarikatta yedi erkân vardır. Fatiha suresinde yedi ayet vardır, bir hafta yedi gündür. Yerler ve gökler yedi kattır.⁵⁹²

“Kazaklar arasında Hz. Ali ile ilgili anlatılan hikâyelerde Türk masallarındaki kahramanlar gibi yedi gün uyur, yedi gün yedi gece düşmanla güreş yapar.”⁵⁹³

⁵⁸² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 124-125.

⁵⁸³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 130.

⁵⁸⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 147.

⁵⁸⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 151.

⁵⁸⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 175.

⁵⁸⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 176.

⁵⁸⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 178.

⁵⁸⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 185.

⁵⁹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 192.

⁵⁹¹ Bahadır Han, *Türk Şeceresi*, s. 72.

⁵⁹² Bayatlı, *İnançları*, s. 21.

⁵⁹³ İnan, *İncelemeler*, s. 475.

Dede Korkut hikâyelerinde dokuz sayısı:

“Kuşun ala kanını, kumaşun arusunu, kızun gökçeğini, dokuzlama çargab çuha Hanlar hanı Bayındur Hana pencik çıkardılar.”⁵⁹⁴ Oğuz beyleri dokuz yerde badyalar kurdurur.⁵⁹⁵ “Oğuz alpı övünürken düşmanın dokuzunu bir yere saydıracağını söyler.”⁵⁹⁶ “Doğduğunda dokuz buğra öldürdüğüm aslan oğul.”⁵⁹⁷ Deli Dumrul’un babası doğduğunda onun için dokuz buğra öldürmüştür.

Tokuz göklerin sayısı ve hendesesinin rakamlarının şekilleri ve Moğol sülalesi sultanlarının sayısı dokuzdur. Kimi tarihçiler Türklerin atası olan Yafes’in oğullarını da dokuz sayar. Bundan dolayı Türkler uğur dileyerek hesaplarını dokuz üzerinden yapar.⁵⁹⁸

“Türklerde yedili teşkilat ile dokuzlu teşkilat, yani yedi ve dokuz sayıları kutsaldır.”⁵⁹⁹ *Divanü Lügâti’t Türk*’te tuğ kelimesi içinde dokuz sayısının kutsal olduğu belirtilmektedir: “Türk hakanlarının dokuz bayrakları olurdu, turunç renginde olan bu tuğ altın ve gümüş işlemeli kumaştan ya da ipekten yapılırdı, çünkü bu sayıyı uğurlu bilirlerdi.”⁶⁰⁰ “Yakutlarda ilkbahar ve sonbahar ayinine İsiyah (saçı) ayini dokuz gün sürer ve şamanla birlikte dokuz masum kız ve dokuz masum delikanlı katılırdı.”⁶⁰¹

---

⁵⁹⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 89.

⁵⁹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 91.

⁵⁹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 106.

⁵⁹⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 115.

⁵⁹⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 931.

⁵⁹⁹ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 112.

⁶⁰⁰ Mahmut, *Türk 3*, s. 127.

⁶⁰¹ İnan, *Şamanizm*, s. 102.

“Altaylılarda ruha ve tanrıya kurban ayini yapılırken çadırın ortasına dikilen kayın ağacı dokuz yerinden kertilir. Buna taptı (basamak) denir.”⁶⁰² Selçuklu ve Osmanlı Devleti’nde de dokuz sayısı önemlidir:

Osmanlılar’ın Selçuklular’dan aldıkları mehterhâne teşkilatında da dokuz sayısına büyük ehemmiyet verilmiş olması, dokuz kök’ün (sema, ahenk, sada) muhtelif zaman ve yerlerdeki Türk devletlerinde bulunması eski dinî bir âyin kalıntısı olduğuna daha kuvvetli bir delil teşkil eder.⁶⁰³

Dede Korkut hikâyelerinde kırk sayısı:

Hikâyelerdeki kahramanların kırk yiğitleri, hatunların ise kırk cariyeleri vardır: “Dirse Han oğlançuğun yanuna alup kırk yiğidin boyuna saldı, ava çıktı.”⁶⁰⁴ “Dirse Hanun hatunu kalkıp kırk ince kızı boyuna aldı. Kırk ince kızla kışda yazda karı buzu erimeyen Kazılık dağına geldi, çıktı.”⁶⁰⁵ “Kırk ince bellü kızıla boyu uzun Burla Hatun yesir gitdi.

Kazanun oğu Uruz kırk yiğidilen eli bağlı, boynu bağlı esir gitdi.”⁶⁰⁶ Kazan Bey ailesini esaretten kurtarıncı: “Kırk baş kul, kırk kırnak oğlu Uruz başına azad eyledi.”⁶⁰⁷

Beyrek nişanlısının evlendirileceğini duyunca: “ağlayu ağlayu kırk yiğidinin yanına geldi.”⁶⁰⁸ “Kırk yerde otak dikdi. Otuz dokuz kız talilü taline birer oh atdı. Otuz dokuz yiğit ohunun ardınca gitdi. Kırk gün kırk gece toy düğün eylediler.”⁶⁰⁹

---

⁶⁰² İnan, *Şamanizm*, s. 103.

⁶⁰³ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 112.

⁶⁰⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 30.

⁶⁰⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 32.

⁶⁰⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 40.

⁶⁰⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 56, 109.

⁶⁰⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 73.

⁶⁰⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 89, 130.

“Kırk ala gözlü yiğidin Uruz boyuna aldı.”⁶¹⁰

“Deli Dumrul köprüden geçenden otuz üç akça geçmeyeninden döğe döğe kırk akçe alurdu.”⁶¹¹

“Kan Turalı kırk yiğidini yanına aldı.”⁶¹²

“Hak Teâlâ şol kuluma kırk erce kuvvet verdüm, dedi.”⁶¹³

Dede Korkut hikâyelerinde bu kadar çok geçen kırk sayısı pek çok toplulukta da önem arz etmekteydi. Özellikle kırk kız, kırk yiğit bu eski topluluklarda bey ve hanımların yanında yardımcı olarak yer almaktadır.

“Yüksek barbarlık kültür merhalesinde büyük göçebe boyların başında alpler çağını tasvir eden destan ve masalarda ise alpların yanında “kırk yiğit” ve hatun ve kızlarının yanında “kırk kız” vardı.”⁶¹⁴ Alplar savaşlarda, eğlencelerde hatta evlenmelerde kırk yiğiti ile beraber bulunurdu.

Kırgızların Manas destanında hayatları tasvir edilen alpların hepsinin yanında “kırk çora” yahut “kırk ayaş” bulunmaktadır. Alp Manas’ın rakibi Alp Yolay’ın da “kırk yiğit”i vardır. Manas ile savaş sırasında onun kırk çorası öldürülüyor. Çora Batır destanının kahramanlarından biri olan Ali Bey’in kırk yiğidi vardır. Bu Ali Bey Kırım hanı Saadet Giray’ın mirahurudur.⁶¹⁵

“Orta Türklerde çok yaygın olan “Çingizname” menkıbesinde adı geçen şehzade Ülemelik’in de yanında kırk kızı vardı.”⁶¹⁶ “Sağın Han

⁶¹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 93.

⁶¹¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 111.

⁶¹² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 121.

⁶¹³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 164.

⁶¹⁴ Behiye Köksal, “Dede Korkut Kitabı’nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi,” *Türkiye Sosyal Araştırmalar* 1 (2012): s. 85. (http://www.tsadergisi.org/Makaleler/1730094929_m4.pdf).

⁶¹⁵ Abdülkadir İnan, “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi,” *Türk Dili* 77 (1958): s. 222-223.

⁶¹⁶ İnan, “Kırklar Motifi,” s. 224.

adlı bir Kazak hükümdarının kızı bir sabah kırk câriyesi ile beraber gezmeğe çıkarlar.”⁶¹⁷

Türklerin ve en çok Oğuz kolunun yaşadığı bölgelerin kutlu sayılan mühim yerlerinde birer “kırklar” mukaddes mezarlığı bulunur. Âşık olup kaçırdığı Penek padişahının Sarı kız arkasından gelen kâfirlerle savaştan Şeyh San’an’ın yardımcısı olan kırk mücahit (mürit)in şehit düştüğü yere Allahu Ekber dağında “Kırklar, Kırk Şehitler” mezarlığı derler.⁶¹⁸

Günümüzde Türk folklorunda evlenme, doğum, ölüm gibi adetlerde kırk sayısı önemini korumaktadır. “Kırk sayısı sadece âdetlerde değil eşya, bitki, hayvanlara ad olmuş; deyimler, atasözleri ve tekerlemelerde de kırk sayısı kullanılmıştır.”⁶¹⁹

9.9. Su Kültü

“Türk aşireti, kendini besleyen ve barındıran ırmak ile dağı mukaddes tanır ve mabut telakki ederlerdi.”⁶²⁰ “Yer-su kültü, Köktürk kitabelerinden de anlaşıldığına göre sekizinci yüzyılda Türk İmparatorluğunda devletin resmi kültü olmuştur.”⁶²¹ Orta Asya topluluklarında ırmaklar kutsaldır ve tanrı olarak algılanıp ona secde edilirdi. Kimekler İrtiş ırmağını büyük sayarlar ve ona secde ederlerdi.”⁶²²

⁶¹⁷ Gökalp, *Tarihi*, s. 119.

⁶¹⁸ Fahrettin Kırzioğlu, *Dede Korkut Oğuznameleri 1* (İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası, 1952), s. 52.

⁶¹⁹ Kerim Yund, “Türk Dilinde Kırk,” *Türk Dili* 23 (1953): s. 749-752.

⁶²⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi* (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), s. 179.

⁶²¹ Abdülkadir İnan, “Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler,” *Fuat Köprülü Armağanı* (1953): s.249; *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 49.

⁶²² İnan, “Gelenekler,” s. 249.

Yeniseylilerin dağlara ve sulara hitaben söyledikleri ilahilerde Tom ve Kem (Yenisey) ırmakları “merhametli hakan” manasına gelen “kayrakan” diye tavsif edilmektedir: Tolgalıp akkan Tom kayrakan / Könnimen akkan Kem Kayrakan⁶²³

“Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyu”nda Salur Kazan’ın su ile söyleşmesi su kültü izini taşımaktadır.

Çağnam çağnam kayalardan çıkan su / Büyük büyük gemileri oynadan su / Hasan ile Hüseyinin hasreti su / Bağ ile bostanun zineti su / Ayşe ile Fatmanın nikâhı su / Şahbaz atlar içdüğü su / Kızıl develer gelüp geçdüğü / Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı / Kara başım kurban olsun suyum sana / Yoksa karış veriririm şimdi sana.⁶²⁴

Su tapımı zamanla kimi tapınlarda görülen korkma ve çekinme yaratmıştır. İbn Fazlan’ın verdiği bilgilere göre “Oğuzlar küçük ve büyük abdestten ya da cinsel ilişkiden sonra yıkanmazlardı.”⁶²⁵

Kutsal olandan korkmanın, çekinmenin yarattığı bir durumdu bu. Su tapımının izleri Anadolu’da canlı olarak yaşatılmaktadır. Yüksek dağ tepelerindeki göller özellikle yörükler arasında hâlâ tapım söz konusudur. Yaz aylarında bu göller ziyaret edilir, kurbanlar kesilip dilekte bulunulur.⁶²⁶

Türk aşiretleri dağlarına ve ırmaklarına çok bağlılardı. Başka ülkelere göç ettikleri zaman her aşiret, kendi dağının ve ırmağının adını yeni yurdundaki ırmağa ve dağa verirdi. “Dede Korkut kitabında o zaman Diyarbakır civarında yaşayan

⁶²³ İnan, *İncelemeler*, s. 492.

⁶²⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 43-44.

⁶²⁵ Ramazan Şeşen, *İbni Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), s. 31-32.

⁶²⁶ Korkmaz, *Sözlüğü*, s.135.

Oğuzların Diyarbakır'dan geçen Dicle ırmağına Amat suyu dedikleri anlaşılıyor.

Amıt suyunun kaplanı”⁶²⁷

Altaylarda çocuğu olmayan kişi “kutay vermiyor” der ve ondan kendisine çocuk vermesini ister. Altay dağlarında tıbben ve inanç itibariyle kutsal sayılan sular vardır. Altaylar buna “Arjan Su” derler. Dolunaydan evvel gidilmesi gerekir. Çocuğu olmayan Altay kişi burada yatar, oturur ve bir tek şey düşünür. Altay bana bala ver diye niyetlenirler.⁶²⁸

Dede Korkut hikâyelerinde bir hatun erkek evlat istediği zaman kuru kuru çaylara sucu (şarap) döktüğünü, kara giyimli dervişlere nezirler verdiğini söylüyor: “Kuru kuru çaylara su saldım, kara donlu dervişlere nezirler verdim.”⁶²⁹ Bu sözler çay (su) kültü izlerini taşımaktadır.

Eski Türkler büyük ırmakları geçmiş kimsede sihrî bir kuvvet bulunduğuna inanırlardı. Başkurt kadınları tatran (çocukların kulaklarında akıntı) olduğunda bunun için afsun yaparlar, tatran haykırırlar. Tatran sen olsan, İdil, Yayık (Ural), İrtiş ırmaklarını geçen de benim diyor.⁶³⁰

Anadolu'nun pek çok yerinde buna benzer şekilde inançlar yaşamaktadır. Büyü yapılan birisinin denizi geçerse bunun bozulacağına inanmaktadırlar. Anadolu'da Hıdırellez gününde kızlar, kadınlar dileklerini yazıp suya atarlar.⁶³¹

Radloff ise Türklerin suyu kirletmemekteki amaçlarının ona salgın hastalık bulaşmasına engel olmak olduğunu belirtmiştir. Türk'ün yaşadığı coğrafyalarda su kutsaldır. Orkun, Selenge, İrtiş, İdil. Sudan herkesin yararlanmaması için Türklerin çok eski çağlardan beri

⁶²⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 39, 138.

⁶²⁸ Kalafat, *Şamanizm*, s. 87.

⁶²⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 32, 99.

⁶³⁰ İnan, *İncelemeler*, s. 493.

⁶³¹ İnan, *İncelemeler*, s. 492-493.

çeşmeler ve su yolları yaptırdığını bunlar vasıtasıyla sevap kazanıldığını belirtmiştir.⁶³²

9.10. Tanrı

Tanrı kelimesi sözlükte “Allah”, “çok tanrılı dinlerde var olduklarına ve insanüstü bir güce sahip bulduklarına inanılan varlıklardan her biri” anlamında kullanılmaktadır. Divân-u Lügâti't Türk'te Tengri, yüce Tanrı manasına gelir. “Kâfirler göğe Tengri derler; yine bu adamlar büyük bir dağ, ulu bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye tengri derler. Bu yüzden bu gibi şeylere secde ederler, yine bunlar hâkim kişiye tengriken derler.”⁶³³ “Eski Türk lehçelerinde tangrı, tengri, tengere, tangara, türe, tenegere gibi değişik şekillerde kullanılan tengri kelimesi hem cismani göğü hem de Gök Tanrı'yı ifade ediyordu.”⁶³⁴

“Tengriken eski Türkçe bir unvan olarak da geçmektedir. Mani dininde “Tanrı” anlamında tengriken kullanılmaktadır. Tengriken burada El-Âlim bilen, bilgili anlamındadır.”⁶³⁵

Tanrı (Türkçe), Gök; Tanrı anlamında gösterilmekte ve doğu şivelerinde bu kelimenin genellikle ince ünlülü olarak kullanıldığı ve Çağatayca ise Tengri olduğu ve umumiyetle böyle kullanıldığı belirtilmektedir.⁶³⁶

“Tanrı (Tengri) adının Moğolca olmadığı, Moğolca'ya Türkçe'den geçtiği ilmi araştırmalar sonunda isbat edilmiştir. Moğolca Tengri Türkçe'de Tanrı anlamına

⁶³² Saadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011), s. 56.

⁶³³ Mahmut, *Türk 3*, s. 377.

⁶³⁴ İnan, *Şamanizm*, s. 26-29.

⁶³⁵ Hikmet Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980), s. 18.

⁶³⁶ V. F. Büchner, “Tanrı,” *İA 11*, s. 705.

gelmektedir.”⁶³⁷ “Bugünkü Orta Asya Türk şivelerinin ekserisinde Tengri “Tanrı” ve “Gök” manalarına gelmekte ve Türkiye Türkçesi’nde, Tanrı kelimesinin karşılığı Allah isminin karşılığı olarak kullanıldığı belirtilmektedir.”⁶³⁸ “Tanrı adının başka dinleri kabul eden Türklerin o dinin en yüksek varlığını karşılamak üzere de kullanmışlardır.”⁶³⁹

Türklerde Tanrı kavramıyla ilgili tasarımlarla Gök Tanrı-Yer / Su-Atalar kültü şeklinde çeşitli kültler olarak karşılaşmaktayız. Bunların dışında dağ, rüzgâr ve ateşi de kutsal olarak kabul etmişlerdir. İnançlarında Gök Tanrı’nın yanı sıra çeşitli ruhlar yer almaktadır. İbni Fadlan seyahatnamesinde, “Oğuzda atalar kültürüne işaret etmektedir. Onların hiçbir şeye ibadet etmediklerini aksine büyüklerine rab dediklerini belirtmektedir.”⁶⁴⁰ Her şeyin üzerinde duran Gök Tanrı bütün ruhların ve koruyucuların hâkimi, evrenin mevcut olma kaynağı olarak görülmektedir:

Eski Türkler Tanrı iradesinin her şeyin üstünde olduğuna inanırlardı. Bu sistemde hak ve adaletin, nizamın korunması, Gök Tanrı’nın emrini yerine getirmek gibi anlaşılır. Konar-göçer Türk’ten kağana kadar her bir insan, yaptığı bütün iyi ve kötü işlerine göre yalnız Tanrı’ya hesap verir, gerçek yardımı da ondan beklerdi.⁶⁴¹

İslamiyet’in Orta Asya’da yayıldıktan sonra, bu dinin etkisi ile Müslümanlarla ilişkiye geçen Türk topluluklarında tek tanrı kavramı, Gök Tanrı kültüründen dolayı daha kolay yerleşmiştir. Günümüzde Türkçe’de kullandığımız Tanrı kelimesi İslamiyet’teki Allah kavramıyla birleşip yeni bir anlam kazanmıştır.⁶⁴²

---

⁶³⁷ Tanyu, *İnancı*, s. 19.

⁶³⁸ V. F. Bücher, “Tanrı,” *İA* 11, s. 705.

⁶³⁹ Tanyu, *İnancı*, s. 15.

⁶⁴⁰ Şeşen, *Tercümesi*, s. 30.

⁶⁴¹ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi* (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2007), s. 214-215.

⁶⁴² Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC’si* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999), s. 20.

9. yüzyılın ilk çeyreğinde Oğuzlar arasında geçen Arap seyyahı İbn Fadlan “İçlerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını semaya kaldırıp ‘Bir Tanrı’ der. Bu Türkçe ‘Bir Allah’ demektir.”⁶⁴³ Dede Korkut hikâyelerinde Basat Tepegöz’ün tuzaklarından kurtulunca her defasında “Tanrım kurtardı” der.⁶⁴⁴

Bizanslı tarihçi Th. Simokattes (7. yy) Göktürk çevresinde Gök Tanrı’nın tek yaratıcı varlık olduğunu ve Türklerin toprağa, suya ve ateşe kutsallık atfettiğini ancak yer ile göğün yaratıcısı Tanrı’ya tapıklarını ifade etmiştir.⁶⁴⁵

13. yüzyılda Moğol kağanı Mönke “Ancak Tek Tanrı vardır. Onun takdirine göre yaşar ve ölürüz”, demiştir.⁶⁴⁶ Dede Korkut hikâyelerinde tanrı kelimesi “Tanrı”⁶⁴⁷, “Cömertler cömerdi Gani Tanrı”⁶⁴⁸, “Kadir Tanrı”⁶⁴⁹, “Yüce Tanrı”⁶⁵⁰, “Aziz Tanrı”⁶⁵¹, “Görklü Tanrı”⁶⁵² şeklinde geçmektedir.

“Kazılık Koca Oğlu Yeğenek Boyu”nda Yeğenek şu şekilde dua eder:

“Yücelerden yücesin / Yüce Tanrı / Kimse bilmez nicesin / Aziz Tanrı / Sen anadan doğmadın / Sen atadan olmadın.”⁶⁵³ Bu cümleler hikâyelerdeki Tanrı kavramının İslamiyet’teki Allah ismini karşıladığını göstermektedir.

---

⁶⁴³ Şeşen, *Tercümesi*, s. 31.

⁶⁴⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 150, 151.

⁶⁴⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk Dini* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1980), s. 63-64.

⁶⁴⁶ Rasonyi, *Tarihte Türklük* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1993), s. 30.

⁶⁴⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 101, 178.

⁶⁴⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 127.

⁶⁴⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 118, 166, 194.

⁶⁵⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

⁶⁵¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 143.

⁶⁵² Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 163.

⁶⁵³ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

9.11. Uyku ve Düş

Hikâyelerde önemli unsurlardan biri de uyku ve düş unsurudur. Kan Turalı Boyunda: “Ol zamanda Oğuz yiğitlerine ne kaza gelse uyhudan gelirüdü.”⁶⁵⁴ Salur Kazan’un tutsak oluşu hikâyesinde Oğuz beyleri yedi gün uyurlardı ve bu yüzden uykuya “küçücük ölüm” derlerdi.⁶⁵⁵ Yedi gün uyuma motifi Türk hikâye ve destanlarında görülmektedir.

Abakan Türklerinin Balamon Kam adlı destani hikâyelerine göre kır atlı Ay Batır yedi gün uyuyordu. Kazak-Kırgızların Ekrem Aydar adlı masallarının kahramanlarından olan cadı karı da yedi gün uyuyor, yedi gün uyanık duruyordu.⁶⁵⁶

Bamsı Beyrek hikâyesinin Sivas rivâyetinde kahramanların uykuya dalmaları bir tür tılsıma yorulmaktadır. “Orada Uruz kralının tılsımlı bir çayırı vardır. Bu çayırdaki beş dakika kalan kırk gün uyurmuş, eğer birazcık uyuyalım derlerse tam yedi yıl boyunca uyurlarmış.”⁶⁵⁷ “Ayrıca Bamsı Beyrek hikâyesinin çeşitli Anadolu rivayetlerinde de Oğuz uykusu kavramına raslanmaktadır.”⁶⁵⁸

Oğuz uykusu kavramı Bey Böyrek’in Yozgat rivayetinde “uyuz uykusu” olarak geçmektedir.

Bu uyku Oğuz uykusunun bozulmuş şekli olmalıdır. Bu rivayette otuz dokuz arkadaşı ile birlikte dedesinin kılıcını Yunan krallığının elinden almaya giden Bey Böyrek yanındakilerle birlikte kralın memleketine varıp atlarını koruya salıyorlar ve uyuz uykusuna mı yatalım yoksa

⁶⁵⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 130.

⁶⁵⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 175.

⁶⁵⁶ Abdülkadir İnan, “Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar,” *Ülkü* 76 (1939): s. 359.

⁶⁵⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 1249.

⁶⁵⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 1219, 1222, 1227, 1230, 1249.

ımlanalım mı? İmlanmak da hiç olmazsa uykuyu alak diyorlar. İmlanmak kırk gün uyuz uykusu ise kırk yıl sürüyor.⁶⁵⁹

“Kazaklar arasında Hz. Ali ile ilgili anlatılan hikâyelerde Türk masallarındaki kahramanlar gibi yedi gün uyur, yedi gün yedi gece düşmanla güreş yapar.”⁶⁶⁰

“Salur Kazanun Evi Yağmalanmış Boyu”nda Kazan Bey’in gördüğü düş, Şamanist inançların izlerine işaret etmektedir. “Salur Kazan Beg gece yaturiken kara kaygulu bir düş gördü. Begler kara kura bir düş gördüm: Kargu gibi kara saçım uzanur gördüm, uzanuban gözümü örter gördüm, bileğümden on barmağumu kanda gördüm.”⁶⁶¹ diye düşünüy anlatmaya başlar. “Burada geçen kara kura lohusaları korkutan ciğerlerini alıp götüren kötü bir ruhun adıdır.”⁶⁶² “Maraş rivayetinde, Köroğlu “kara kuru şeyler girdi düşüme”, der ve bunu ölüme yorar.”⁶⁶³

Salur Kazan’ın rüyası, Kazak-Kırgızların Er Sayın destanındaki Ayu Bike’nin rüyasını andırmaktadır. O, ben bugün bir düş gördüm yarının dolu kara saç yayılmış göründü, cilalı beş tırnağım kana batırılmış göründü, diyor.⁶⁶⁴

---

⁶⁵⁹ Şükrü Elçin, “Bay Beyrek’in Yozgat Rivayeti,” *Türk Folklor Araştırmaları* 191 (1965): s. 30799.

⁶⁶⁰ İnan, *İncelemeler* 1, s. 475.

⁶⁶¹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 42.

⁶⁶² İnan, *Şamanizm*, s. 171.

⁶⁶³ Boratav, *Destanı*, s. 84.

⁶⁶⁴ İnan, “Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar,” *Ülkü* 60 (1938): s. 54; *Makalalar ve İncelemeler*, s. 187.

9.12. Yağma Geleneği

Divân-ı Lügâti't Türk'te kençliyü kelimesi açıklanırken “Bayramlarda ve hakanların düğünlerinde yağma edilmek üzere, otuz arşın yüksekliğinde minare gibi yapılmış bir sofradır”⁶⁶⁵ denilmektedir. “İranlıların kençliyü törenini ilk kez Türklerin yağma boyunda görmüş ve bundan ötürü buna farsça hân-ı yağma demişlerdir.”⁶⁶⁶

Farsça Han-ı yağma adıyla geçen bu geleneğe sosyologlar potlaç adını vermişler. Bu âdetin esası israfli bir ziyafet vermek yoluyla karşı tarafa meydan okumaktır. Potlaç ziyafetini yapan adam klanın bütün fertlerini içine alan davetlileri yedirip içirip giydirdikten sonra, onlardan meydandaki yiyecekleri, giyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmesini isterler.⁶⁶⁷

“Ziya Gökalp de Oğuzlarda potlaça benzeyen müsrifane ziyafetlerin adına “toy” diyor.”⁶⁶⁸ Dede Korkut hikâyelerinde de yağma geleneğinin devamı görülmektedir:

Kazan üç yılda bir İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin cem ederidi. Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa Kazan evin yağmaladurıdı. Gerü Han Kazan evün yağmaladı oldu; amma Taş Oğuz begleri hazır olmayup bile bulunmadı, hemen İç Oğuz begleri yağmaladı. Kazan Begün âdeti bu idi ki kaçan Kazan evin yağmalatsa helalinün elini alur, evinden taşra çıkarıdı, andan evinde olan esbabını ve malını yağma ederleridi.⁶⁶⁹

Burada sadece yağma yapıldığını değil aynı zamanda nasıl yapıldığı da anlatılmaktadır. Bu kençliyü töreninin hatırası Osmanlı sarayında da devam etmiştir. “İran elçisine divanda verilen ziyafette on bin yeniçeri bulunup yemek kapışmışlardı.”⁶⁷⁰ Yeniçerilere ulufe verildiği bir günde hân-ı yağmaya benzer bir sofraya kurulmuştur. Ulufe dağıtımından önce sarayda pişen yemekler Babüssade Kapısı önüne

⁶⁶⁵ Mahmut, *Türk* 3, s. 438.

⁶⁶⁶ İnan, *İncelemeler* 1, s. 646.

⁶⁶⁷ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976), s. 233.

⁶⁶⁸ Gökalp, *Tarihi*, s. 236.

⁶⁶⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 187.

⁶⁷⁰ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1984), s. 294.

konur kubbealtında bekleyen yeniçeriler koşuşup yemekleri alıp avluda yerler. Yemeklerden sonra yeniçeri ocağı başçavuşu ellerini çaprastvari kavuşturup hep beraber gülbangi çekerler. Bunu takiben maaş dağıtımına başlanır. Başçavuş birinci ağa bölüğü der bu bölüğün kara kullukçusu burada diyerek cevap verir. Başçavuş haydi der demez yeniçeriler kendilerine ayrılmış keseleri kapışırlar.⁶⁷¹

Manisa Kırkağaç ilçesinin Bakır kasabasında bu yağma geleneği devam etmektedir.

Düğün günü sabahı güveyin arkadaşları köylünün geleneksel yemeği “karıştırma”yı hazırlarlar. Karıştırma yenirken düğünün hareketliliğini sürdürmek için olsa gerek yemek adeta yemek yağmalanır. Karıştırma sırasında sadıçlar bir bahane bularak çeyizlerin bulunduğu yere gider ve cebine kaçırması kolay bir şey bulur yine karıştırmanın başına gider.⁶⁷²

Tokat’ın ilçesi Zile’de düğün evinde eşyalar yağma edilir. Ev sahibi buna karşı koyamaz. Yağma davetlilerin hakkıdır.⁶⁷³ Bir yağma şekli de şudur ki bu Manas destanında bir savaşa hazırlanırken Manas nökerlerine: “oşundan kayta kaçanın / başı ketet ölümgo / malı ketet talooga. Buradan geriye kaçanın başı ölüme gidecektir, malı yağma edilecektir.” der.⁶⁷⁴

Dede Korkut hikâyelerinde “Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boyu”nda kendilerini övmesini isteyen kâfirlere karşı şöyle der: “Kilisesin yıkdum, mescid yapdum / Altununu gümüşünü yağmalatdum.”⁶⁷⁵

⁶⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları 1* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1943), s. 420-422.

⁶⁷² Saim Açıkgöz, “Düğün ve Yağma Geleneği,” *Türk Folklor Araştırmaları* 172 (1963): s. 3235.

⁶⁷³ Cahit Öztelli, “Yağma Geleneği,” *Türk Dili* 85 (1958): s. 29.

⁶⁷⁴ İnan, *İncelemeler*, s. 157.

⁶⁷⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 179.

9.13. Yas ve Defin ile İlgili Âdetler

Yoğ töreni

Defin töreni ile ilgili en eski törenlerden biri ölü aşı törenidir. Buna yoğ denilmektedir. Yoğ terimi eski Türkçe’de bugünkü Kırgız-Kazaklar’ın “aş” anlamını ifade ettiği gibi “matem” anlamında da kullanılmıştır. “Kırgız-Kazaklar “matem” ve “ağıt töreni”ne *coktav* derler. Yoğ terimi ve bundan türeyen yoğla ve yağcı kelimelerine ilk defa Orhon yazıtlarında rastlanmaktadır.”⁶⁷⁶ *Divanü Lügâti’t Türk*’te “yog” matem, yas; “ölü gömüldükten sonra üç veya yedi güne kadar verilen yemek”⁶⁷⁷, şeklinde açıklanmaktadır.

“Ölü aşı töreninin en ilkel şekli Tayga ormanlarında kalmış olan Şamanist boylarda müşahede edilmiştir. Miladın altıncı asrında Türk hakanı Türgiş yanındaki Roma sefirlerini babasının matemini tutmaya mecbur ettirmiştir.”⁶⁷⁸ “Buda dinine ait Uygurca metinlerde de ölü aşı geleneği vardır.”⁶⁷⁹

Oğuzlar Anadolu’ya geldikten sonra da bu ölü aşı törenini yapmışlardır. “Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu” adlı hikâyede Segrek ağabeyini kurtarmaya giderken hanımına: “Kız sen mana bir yıl bagıl; iki yılda gelmezsem iki yıl bagıl; iki yılda gelmezsem üç yıl bagıl; gelmezsem ol vakıt menüm öldüğümü bilesin, aygır atımı boğazlayup aşum vergil”⁶⁸⁰ der.

⁶⁷⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 192; Köprülü, *Araştırmaları*, s. 88.

⁶⁷⁷ Mahmut, *Türk 3*, s. 143.

⁶⁷⁸ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 88.

⁶⁷⁹ İnan, *Şamanizm*, s. 192.

⁶⁸⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 168.

“Defin töreninde at kuyruğunu kesme âdeti milattan önceki III-IV. yüzyıllarda mevcut olduğunu Altaylılarda donmuş mezarlardan çıkarılan atların durumu göstermektedir.”⁶⁸¹ “Kazak-Kırgız ve Kalmuklarda ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmek son zamanlara kadar yürürlükte olan bir adettir.”⁶⁸²

Kırgızlarda asırlar boyunca dillerde destan olarak söylenen aş törenleri olmuştur. Manas destanında en eski iptidai devirdeki aş törenini aksettirerek doğrudan doğruya ölüye aş sunulduğunu söylediği gibi tekâmül etmiş büyük aş törenini de tasvir etmektedir. Han Kökütay aş Orhon yazıtlarının tasvir ettiği Kül Tegin’in yoğunu hatırlatmaktadır.⁶⁸³

Kültigin’in yuğunda olduğu gibi diğer yuğlarda da matem merasimine iştirak için etraftaki memleketlerden yuğcu ve sığıtcılar getirilmiştir. Yuğa gelenlerin altunlar, gümüşler, yakılacak ağaçlar, miskler, itriyat ve birçok kurbanlık hayvanlar getirmişler, saçlarını kesip yüzlerini ve kulaklarını çizmişler bu matem ayinini sevk eden Han bir balbal diktirmişler.⁶⁸⁴

Manas’ın defin merasimi İslam’dan çok önceki devirlere aittir. “Manas öldü. Ak saray ve Gök saray yaptırıldı. Dokuz gün yattı, doksan kısrak kesildi. Altı gün yattı, altmış kısrak kesildi. Çam ağacından kalın tabut yapıldı. İçerisine altunla dışarısını gümüşle süslediler.”⁶⁸⁵

Matem (yas) âdetleri:

Eski Türklerin ve başta Orta Asya uluslarının yas tutma âdetlerine dair Çin kaynaklarında bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, bağırarak ağlarlar ve yüzlerini yolarlar. Orhon Yazıtları’nda Kültegin ve Bilge Hakan için yapılan matem

⁶⁸¹ İnan, *İncelemeler*, s. 471; İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları,” *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1952): s 19, 30.

⁶⁸² İnan, *İncelemeler*, s. 470.

⁶⁸³ İnan, *Şamanizm*, s. 194.

⁶⁸⁴ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 90.

⁶⁸⁵ İnan, *İncelemeler*, s. 164.

töreni tasvirinde Göktürkler feryat ederek ağlar ve saçlarını kulaklarını keserler. Bilge Hakan, Kül Tegin için yapılan yastan bahsederken: “Çok yaslandım. İki şad, küçük kardeşlerim, yeğenlerim, oğullarım, beylerim ve ulusumun gözleri, kaşları berbat olacak diye kaygılandım.”⁶⁸⁶

“Kazak ve Kırgızların matem alameti olarak yaşlı çadır üzerine siyah veya beyaz bayrak⁶⁸⁷ takılır. Kadınlar yüzlerini tırnaklarıyla yırtar, saçlarını yola yola ağlarlar yakalarını paramparça ederler. Yas bir yıl devam eder.”⁶⁸⁸

Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu adlı hikâyede:

Beyregün babası kaba sarık götürüp yere çaldı; tarttı yakasın yırttı, oğul oğul deyüben böğürdü zarılık kıldı. Ağ bürçeklü anası buldur buldur ağladı, gözün yaşın dökdü; acı tırnak ağ yüzüne çaldı, al yanağın tarttı, yırttı; kargu gibi kara saçın yoldu; ağlayubanı sıklayubanı evine geldi. Yedi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar giydiler. Beyregün yavuklusuna haber oldu. Banu Çiçek karalar giydi, ağ kaftanını çıkardı. Güz elması gibi al yanağını tarttı, yırttı.⁶⁸⁹

Türkler arasında yas âdetlerinden biri de ölünün bindiği atın kuyruğunu kesmektir. Eski Oğuzlar İslam dininin kabulünden sonra bile, bu âdeti devam ettirmişlerdir. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanlar vasiyetlerinde ak boz atının kuyruğunu kesmelerini istemektedirler.⁶⁹⁰ “Kazaklarda yas alameti olarak ölünün bindiği atın kuyruğunu kesme âdetine tullamak (dul yapmak) denir.”⁶⁹¹

⁶⁸⁶ İnan, *Şamanizm*, s. 195-196; Radloff, *Şamanlık*, s. 399.

⁶⁸⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi 2*, (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1994), s. 45.

⁶⁸⁸ İnan, *Şamanizm*, s. 196-197.

⁶⁸⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 69, 105.

⁶⁹⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 192.

⁶⁹¹ İnan, *Şamanizm*, s. 198.

İslamiyet'ten sonra yas törenlerinde ölünün zenginliğine göre üç, yedi veya kırk gün ziyafet verilir. Yas tutucular ölen kimsenin iyi özelliklerinden bahseder ve ağıtlar okur.⁶⁹² Matem hocanın Kur'an'dan bir parça okuması ile son bulur.⁶⁹³

Anadolu Selçuklularında Sultan Gıyaseddin şehit düştükten sonra, kurutay İzzettin Keykavus saltanata seçince, sultan ağlayıp azâ' ve büka şerâitin yerine getirmiştir. Yas merasimi Selçuklulardan sonra Osmanlılarda da devam ettirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in sadrazam Mahmud Paşa'yı Şehzade Mustafa'nın vefatında matem tutmayarak beyaz libaslarla satranç oynadığından dolayı idam ettirmiştir.⁶⁹⁴

---

⁶⁹² Köprülü, *Araştırmaları*, s. 99.

⁶⁹³ İnan, *İncelemeler*, s. 121.

⁶⁹⁴ Köprülü, *Araştırmaları*, s. 97.

SONUÇ

Dede Korkut hikâyelerinde Oğuzların hayatını aydınlatacak birçok toplumsal unsur bulunmaktadır. Bu unsurların önde gelenlerinden biri de din algısı, özellikle İslami unsurlardır. Bu çalışmamızda İslami unsurlar sekiz bölümde incelendi. Bu inceleme sonunda Oğuzların Müslümanlığı kabul edip gereklerini yerine getirdiği söylenebilir. Zira imanın şartlarının tamamı Dede Korkut hikâyelerinde açıkça görülmektedir.

Hemen her hikâyede kahramanlar, Allah'ın adını ve birliğini anarak dua etmekte, soylamalarda⁶⁹⁵ yine onun adını anmaktadır. “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul” adlı hikâyede bunun izlerini görmek mümkündür. Hikâyede Azrail'i saymayan Deli Dumrul cezalandırılır. Sonunda Azrail'i Allah'ın görevlendirdiğine inanır ve Allah'tan af diler. “Begil Oğlu Emre'nün Boyu” adlı hikâyede de Allah, kâfir karşısında kendisinden yardım isteyen Emre kuluna Cebrail ile kırk erce kuvvet yollar. Bu meleklerin ikisi de büyük meleklerdendir ve büyük vazifelerle görevlidir. Bunun yanı sıra hikâyelerde kahramanlar birçok soylamada peygamberlerin adlarını (Hz. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa, Yusuf, Hızır, Muhammed) bu peygamberlerin yaşadıkları önemli olayları ve bazı mucizelerini dile getirirler. Bu şekilde Allah'tan yardım isterler. Burada da peygamberlere iman ettikleri görülmektedir. “Mukaddeme”de geçen Amme ve Yasin sureleri halkın en çok bildiği, okuduğu ve ezberlediği surelerdendir. Hz. Peygamber Yâsin suresini Kur'an'ın kalbi olarak nitelendirmiştir. Mushaf'a el basarak yemin etmelerinden de kitaplara iman ettikleri görülmektedir. “Mukaddeme”de geçen “Ahır zaman olup kıyamet kopunca”⁶⁹⁶ ve savaşların kıyamete benzetilmesi, hikâye sonlarındaki dualarda “Aksakallı baban yeri

---

⁶⁹⁵ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 36, 50, 66, 102, 111, 113, 114, 116, 142, 163.

⁶⁹⁶ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 19.

behişt / Ak pürçekli anan yeri cennet olsun”⁶⁹⁷ duasından da ahiret gününe iman ettikleri görülmektedir. İmanın şartlarından sonuncusu kaza ve kadere imandır. “Mukaddeme”de “Ezelden yazılmasa kul başına kaza gelmez”⁶⁹⁸ denmektedir. Bu da bize Oğuzların kaza ve kadere inandıklarını göstermektedir. İmanın bütün şartlarını barındıran bu hikâyelerde unsurlar sadece bir kısımda değil, bütün hikâyelerde ve bu hikâyelerin farklı yerlerinde geçmektedir.

Özellikle dua ederken ayetlere bağlı olarak söyledikleri sözler, onların Kur’an’a bağlılıklarını ve dua etmeyi bildiklerini göstermektedir. Deli Dumrul dua ederken “Yücelerden yücesin / Kimse bilmez nicesin / Görklü Tanrı / Nice cahiller seni gökde arar, yerde ister / Sen hod mü’minler gönlündesin”⁶⁹⁹ diyerek Allah’ı kimsenin tasavvur edemeyeceğini ve O’nun mekândan münezzehe olduğu inancına sahip olduklarını göstermektedir. Yine bu dua içinde geçen “Allah’ın müminlerin gönlünde olması” bir kutsi hadiste geçmektedir. “Sen atadan olmadın / Sen anadan olmadın / Kamu yerde ahadsin / Allah samedsin”⁷⁰⁰ burada da İhlas suresinin tercümesi mahiyetinde bir duaya rastlanmaktadır. “Kimse rızkın yemedin” derken bu Kur’an’da “Biz senden rızık istemiyoruz. Seni biz rızıklandırırız”⁷⁰¹ ayetine; “Kimseye güc etmedün” sözü de “Biz kimseye gücü yeteceğinden başkasını yüklemeyiz”⁷⁰² ayetine bağlıdır. “Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı / Götürdüğün göğe götüren görklü Tanrı” dizeleri “Kimi dilersen onun kadrini yükseltir, kimi dilersen onu alçaltırsın”⁷⁰³ ayetini hatırlatmaktadır. Yine hikâye içlerinde Allah’ın

---

⁶⁹⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 57, 110, 144.

⁶⁹⁸ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 19.

⁶⁹⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 114.

⁷⁰⁰ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 142.

⁷⁰¹ Kur’an, 20/132.

⁷⁰² Kur’an, 7/42.

⁷⁰³ Kur’an, 3/26.

Kur'an'da geçen (Aziz, Bâkî, Ganî, Cebbar, Kâdir, Kahhar) sıfat ve isimleri ile dua edilmektedir. Bir hikâyede de ismi azam (Hakk'ın bütün isimlerini kendisinde toplayan ismi) söylenerek Allah'tan yardım istenir.⁷⁰⁴ Bu duaları sonucu Allah onlara hep kolaylıklar sağlamaktadır. Çünkü Allah kendisinden yardım isteyenlerin duasını geri çevirmez.⁷⁰⁵

“Mukaddeme”de halifelere (Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali) yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan, Hz. Hüseyin; eşi Hz. Âişe; kızı Hz. Fâtımâ'ya da hikâye içindeki dua kısımlarında raslanmaktadır. Hikâye içinde geçen kutsal mekânlar dört tanedir: Mekke, Medine, Kâbe, Arafat. Mekke, İslam'ın ilk yayılmaya başladığı yer, Medine ise Hz. Peygamber'e kucak açan sahabelerin yurdu, İslam'ın tamama erdiği mekândır. Kâbe, Allâh'ın evi, Allah'a ibadet için yapılmış en eski dinî mekândır. Allah'ın dost olarak şereflendirdiği elçilerinin, temelini atıp yaptıkları yerdir. Arafat ise Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle sınandığı ve sınavı kazandığı yerdir. Bütün bu mekânların hikâyelerde geçmesi din algısını İslam'ın oluşturduğunu göstermektedir.

Orhan Şaik Gökyay'ın özellikle üzerinde durduğu, hikâyelerde kimselerin Müslüman olduğunu kanıtlayan iki unsur daha vardır. Bunlardan biri “nezir”, diğeri “pençik çıkarma”dır. Bilindiği gibi nezir Arapça bir kelimedir ve bu kelimenin Türkçe karşılığı “adak”tır. Adak, kişinin kendisi için zorunlu olmayan ibadeti, zorunlu hâle getirmesidir. Kur'an'da da nezir kelimesi geçmektedir.⁷⁰⁶ Bir diğeri de pençik sistemidir. Pencik kelimesinin sözlüklerdeki anlamı “Osmanlı Devleti'nde akınlarda ve savaşlarda ele geçen esirlerden devlete ayrılan beşte biri”

⁷⁰⁴ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 66.

⁷⁰⁵ Kur'an, 2/186.

⁷⁰⁶ Kur'an, 2/270.

şeklindedir. Orhan Şaik Gökyay, pençik çıkarmanın doğrudan Müslümanlıkla ilgili olduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁷ Bu, aslında Enfal suresinde geçen bir ayettir ve daha sonraki İslam devletlerinde de bir sistem hâline getirilerek uygulanmıştır. Kur'an'da şöyle buyurulmaktadır:

Eğer Allah'a (iman etmiş) hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbirine kavuşduğu (Bedir) gün (ü) kulumuza (Muhammed) indirdiğimize (ayetler) inanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin mutlaka beşte birini Allah'ın, Resulünün, hısımlarının, yetimlerin, yoksulların, yolcunundur.⁷⁰⁸

“Kazılık Koca Oğlu Yegenek Boyu” adlı hikâyede pencik çıkarmak geçmektedir.⁷⁰⁹ Dede Korkut hikâyelerinde İslamiyet bireysel ve toplumsal hayatın pek çok alanında Türklerin yaşam tarzını etkilediğini görmekteyiz. Dede Korkut hikâyelerinde geçen bu motif ve unsurlar Oğuzlarda Müslümanlığın hem düşünce hem inanış hem de fiil olarak etkin bir şekilde yaşandığını göstermektedir.

Dede Korkut hikâyelerinde yer yer Şamanizm unsurları da bulunmaktadır. Birçok din ile karşı karşıya kalmış Türkler, hiçbir dini zorla kabul etmemişlerdir. Hiçbir dinde de İslamiyet'teki kadar devamlı olmamışlardır. Hatta İslamiyet'in sancaktarlığını üstlenmişlerdir. Aslına bakılırsa Şamanizm, dinden ziyade bu alanda araştırmacıların ifadesiyle bir “inanış”tır. İnsanlar alışkanlık hâline getirdikleri şeyleri hemen bırakmaz, onun yerine yeni bir şey koyduklarında eskiyi yavaş yavaş terkederler. Nitekim İslam dini de yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Yoksa insanların bir anda bütün alışkanlıklarını terk edip yeniye içselleştirmesi kolay değildir. İşte Şamanizm'den kalan âdetler burada ağaca tapmak değil de saygıya dönüşmek

---

⁷⁰⁷ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 996.

⁷⁰⁸ Kur'an, 8/41.

⁷⁰⁹ Gökyay, *Dedem Korkut*, s. 143.

şeklinde değişmiştir. Fakat ağaca, dağa, suya, ataya, ateşe tapma; dağa kurban sunma vb. Dede Korkut hikâyelerinde söz konusu bile değildir. Burada geçen ve verilen tüm örneklerde de Şamanizm sadece önceki inanıştan kalan bir kültür gibi devam etmiştir. Günümüzde de hâlâ Şamanizm kalıntısı olan âdetler bulunmaktadır. Bunlara verilebilecek örnekler çoktur fakat belirgin bir örnek olarak göğe bakarak dua etmek; Şamanizm'e kadar uzanan bir âdettir ve hâlâ devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Açıkgöz, Saim. “Düğün ve Yağma Geleneği.” *Türk Folklor Araştırmaları* 172 (1963): 3235-3236.

Apaydın, Yunus, Hayrettin Karaman, Ali Bardakoğlu. *İlmihal: İslam ve Toplum*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1999.

Atar, Fahreddin. “Şehid.” *DİA* 38 (2010): 428-431.

Aydüz, Davut. *Yasin Suresi Tefsiri*. İstanbul: Akademi Yayınları, 2011.

Bahadırhan, Ebu'l Gazi. *Şecere-i Türki*. Çev. Rıza Nur. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1925.

Baktır, Mustafa. “Hutbe.” *DİA* 18 (1998): 425-428.

Bardakoğlu, Ali. “Kurban.” *DİA* 26 (2002): 436-440.

Batuk, Cengiz. “Nemrud.” *DİA* 32 (2006): 554-555.

Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2002.

Bayatlı, Osman. *Alevi Gelini ve İnançları*. İzmir: Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, 1957.

Binyazar, Adnan. *Dede Korkut*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

Boks, Abdullah. “Arafat.” *DİA* 3 (1991): 261-263.

Bolay, Süleyman Hayri. “Âdem.” *DİA* 1 (1998): 356-357.

Boratav, Pertev Naili. *Koroğlu Destanı*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.

Bozkurt, Nebi. "Mekke." *DİA* 28 (2003): 555-563.

Bozkurt, Nebi ve Mustafa Sabri Küçükaşcı. "Medine." *DİA* 28 (2003): 305-311.

Buluç, Saadettin. "Şaman." *İA* 11 (1970): 320-335.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.

Çağırıcı, Mustafa. "Beddua." *DİA* 5 (1992): 297-298.

Çağırıcı, Mustafa. "Kibir." *DİA* 25 (2002): 562-563.

Çağırıcı, Mustafa. "Şükür." *DİA* 39 (2010): 259-261.

Çelebi, İlyas. "Hızır." *DİA* 17 (1998): 406-409.

Çelebi, İlyas. "Şeytan." *DİA* 39 (2010): 99-101.

Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisi'nin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1999.

Dağcı, Şamil. "Kıyas", *DİA* 25.(2002): 488-495.

Demirci, Kürşat. "İçki." *DİA* 21 (2000): 456-458.

Doğrul, Ömer Rıza. *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet 2*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1978.

Ekiz, Osman Nuri. *Dede Korkut*. İstanbul: Kastaş Yayınları, 1986.

Elçin, Şükrü. "Dede Korkut Kitabında İslami Unsurlar." *Nemeth Armağanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1962.

Elçin, Şükrü. “Bay Beyrek’in Yozgat Rivayeti.” *Türk Folklor Araştırmaları* 191 (1965): s. 30799.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.

Erul, Bünyamin. “Veda Hutbesi”, *DİA* 42 (2012): 591-593.

Evlıya Çelebi. *Seyahatname*. Çev. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Karaman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Fayda, Mustafa. “Âişe.” *DİA* 2 (1989): 201-205.

Fayda, Mustafa. “Ebu Bekir.” *DİA* 10 (1994): 101-108.

Fayda, Mustafa. “Muhammed.” *DİA* 30 (2005): 408-423.

Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hasan.” *DİA* 16 (1997): 282-285.

Fığlalı, Ethem Ruhi. “Hüseyin.” *DİA* 18 (1998): 518-521.

Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.

Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.

Gömeç, Saadettin. *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.

Güngör, Harun. “Şamanizm.” *DİA* 38 (2010): 325-328.

Harman, Ömer Faruk. “Firavun.” *DİA* 13 (1996): 118-121.

Harman, Ömer Faruk. “İbrahim.” *DİA* 21 (2000): 266-272.

Harman, Ömer Faruk. “Musa.” *DİA* 31 (2006): 207-213.

- Harman, Ömer Faruk. “Nuh.” *DİA* 33 (2007): 224-227.
- Harman, Ömer Faruk. “Yakub.” *DİA*. 43. s. 275 (2013): 274-276.
- Hasan, İbrahim Hasan. *İslam Tarihi 1*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1985.
- Hızarcı, Suat. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Varlık Yayınları, 1977.
- Hub, Ramazan. *Hazreti Hızır*. İstanbul: Kırk Kandil, 2000.
- İmam Gazzâlî. *İhyau Ulumiddin*. Çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Karaoğlu Yayınları, 1991.
- İmam Nevevî, *Riyâzu's- Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, çev. Yaşar Kandemir, İsmail Lütü Çakan, Raşit Küçük, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- İnan, Abdülkadir. “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları.” *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1952): 19-30.
- İnan, Abdülkadir. “Türklerde Su Kültü İle İlgili Gelenekler.” *Fuat Köprülü Armağanı* (1953): 249-254.
- İnan, Abdülkadir. “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi.” *Türk Dili* 77 (1958): 222-224.
- İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Kalafat, Yaşar. *Altaylardan Anadoluya Kamizm-Şamanizm*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2014.

Kandemir, M. Yaşar. “Fâtıma.” *DİA* 12 (1995): 219-223.

Kandemir, M. Yaşar. “Muhammed.” *DİA* 30 (2005): 423-428.

Karagöz, İsmail, Mehmet Canbulat, Fikret Karaman ve İbrahim Paçacı. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Karagöz, İsmail. *Ayet ve hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Kaşgarlı Mahmut. *Divânü Lügâti't-Türk*. Çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006.

Kerderli Mahmut. *Cennetlerin Açık Yolu Nehcü'l Ferâdis*. Haz. Bilal Aktan. Ankara: Edebiyat Otağı Yayınları, 2006.

Kılavuz, Ahmet Saim. “Azrail.” *DİA* 4 (1991): 350-351.

Kırzioğlu, Fahrettin. *Dede Korkut Oğuznameleri* 1. İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası, 1952.

Korkmaz, Esat. *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, ty.

Köksal, Behiye. “Dede Korkut Kitabında Dini- Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi.” *Türkiye Sosyal Araştırmalar* 1 (2012): s. 85.

Köksal, Mustafa Asım. *Peygamberler Tarihi* 1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.

Köprülü, Fuat. *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1986.

Mertoğlu, Mehmet Suat. “Salâtü Selam.” *DİA* 36 (2009): 23-24.

Nursi, Said. *Sözler*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 2012.

- Ögel, Bahaettin. *Türk Mitolojisi 2*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994.
- Ögel, Bahaettin. *Türk Tarihine Giriş 3*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1978.
- Özaydın, Abdülkerim. "Hac." *DİA* 14 (1996): 386-389.
- Özel, Ahmet. "Cihad." *DİA* 7 (1993): 527-531.
- Öztelli, Cahit. "Yağma Geleneği." *Türk Dili* 85 (1958): 28-30.
- Öztelli, Cahit. "And ve Yemin." *Türk Folklor Araştırmaları* 120 (1959): 1938-1939.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Parladır, Selahattin. "Dua." *DİA* 9 (1994): 530-535.
- Pi-Shi, Yûan-Chao. *Moğolların Gizli Tarihi*. Çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Radloff, Wilhelm. *Türklük ve Şamanlık*. Haz. Nurlu Uğurluel. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008.
- Rasonyi, Laszlo. *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.
- Rossi, Ettera. "Motivi Biblici E Corannici Nel 'Kitabı Dede Korkut.'" *Fuat Köprülü Armağanı 60. Doğum Yılı Münasebetiyle*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Sakaoğlu, Saim. *İncelemeler, Derlemeler, Aktarmalar Dede Korkut Kitabı 1*. Konya: SEL-ÜN Yayınları, 1998.
- Schmiede, H. Achmed. *Kitâb-ı Dedem Korkut*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Sînâ." *DİA* 37 (2009): 221-222.

Şener, Abdülkadir. "Abdest." *DİA* 1 (1998): 68-70.

Şeşen, Ramazan. *İbni Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.

Tanyu, Hikmet. *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1980.

Toksarı, Ali. "Emanet." *DİA* 11 (1995): 81-83.

Topaloğlu, Bekir. "Cennet." *DİA* 7 (1993): 376-386.

Topaloğlu, Bekir. "Ganî." *DİA* 13 (1996): 348-349

Topaloğlu, Bekir. "Kıyamet." *DİA* 25 (2002): 516-522.

Topaloğlu, Bekir. "Nebe." *DİA* 32 (2006): 470-471.

Topaloğlu, Bekir. "Tövbe." *DİA* 41 (2012): 279-283.

Topaloğlu, Bekir. "Yasin." *DİA* 43 (2013): 340-341.

Tunç, Cihat. "Ecel." *DİA* 10 (1994): 380-382.

Uzun, Mustafa. "Ezan." *DİA* 12 (1995): 42-43.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi 2*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1949.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.

Ünal, Saadettin. “Kâbe.” *DİA* 24 (2001): 14-21.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Namaz.” *DİA* 32 (2006): 350-357.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Şefaat.” *DİA* 38 (2010): 412-415.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Yayınevi, 1970.

Yiğit, İsmail. “Osman.” *DİA* 33 (2007): 438-443.

Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. Ankara: Yol Yayınları, 2005.

Yund, Kerim. “Türk Dilinde Kırk.” *Türk Dili* 23 (1953): 749-752.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ebru	KAYGIN
Doğum Yeri ve Yılı	Eminönü/İstanbul	28/09/1991
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	
ve Düzeyi	Intermediate	
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	2005 2009	Özel Akşam Lisesi
Lisans	2009 2013	Dumlupınar Üniversitesi
Yüksek Lisans	2013 2016	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
.....1.	2016 2016	Üçgen Eğitim
İletişim (e-posta):	ekay275@gmail.com	
Tarih	23/08/2016	
İmza	Ebru KAYGIN	
Adı Soyadı	Ebru KAYGIN	

